

Narodna in univerzitetna knjižnica
v Ljubljani

108915

3.

ad 50. 3.

Inv. številka 50

Omara	Polica	Številka
I	3	87/3

Ponovilo

potrebnih nauk v

za

nedeljske šole na kmetih.

Tretji del:

Vodba modrega kmetovanja. — Vinoreja.

Zvezano v platnenem herbtu velja 28 nkr.

Na Dunaji 1865.

V c. k. založbi šolskih bukev.

+108915

108915

V očitnih šolah se smejo, ako c. kr. deržavno ministerstvo posebej ne dovoli, samo predpisane, v kaki c. kr. šolsko-knjižni založbi na svetlo dane bukve rabiti. Tudi ne smejo dražje biti, kakor je na prvem listu postavljeno.

F2C 1006 / 1953

Vodba

modrega kmetovanja

po Koroškem, Kranjskem in Štajarskem. *)

§. 1. Bog je zasadil od začetka raj veselja, in ga je dal človeku obdelovati. Veselo in lahko je bilo delo naših prvih starišev; ko sta pa Adam in Eva grešila, je pravični Bog zemljo preklél, da nam ternje in osat rodi, in s potom svojega obraza svoj kruh jemo. Le marljivo in pa modro delo nam zemljo zopet požlahtni in v raj premeni. Delo je velik božji dar; težka dela pa kazni greha.

§. 2. Kmetovanje je tako staro, kakor človeški rod. Adam je bil prvi kmet, in Eva prva kmetinja, ktera sta zemljo obdelovala in po storjenem grehu v trudu živela vse svoje žive dni, kakor vsi Adamovi otroci. Delo je torej vseh ljudi sveta dolžnost. Kdor noče delati, naj tudi ne jej.

§. 3. Težavno je bilo od začetka poljsko delo, pa močni korenjaki so bili prvi ljudje. Da bi ne oslabei, jim je usmiljni Bog dal modrosti živino rediti, naj ljudem delati pomaga, pa tudi poljsko orodje tako pripravno narediti, da se ljudem delo veliko polajša, in pospeši, ako ga znajo modro rabiti, in v svoj hasen kmetovati. Modrega kmetovanja učiti se je torej mladini potreba in

---

*) Spisal g. Peter Musi, nadučitelj v Šoštanju.

dolžnost. Česar se mladenec nauči, to bo še starec znal; kar pa v mladosti lahko zamudiš, v starosti težko popraviš.

§. 4. Bila je svoje dni tudi naša zemlja zarasena pušava; naši prededeji so jo obdelali, močverje v zelene senožeti, goščave v rodovito polje, germovje v vesele gorice premenili.

Postavili so krasno stanje (prebivališče) za ljudi in živino, nadelali ravne ceste, in nam zapustili lepe kráje, naj jih za njimi obdelujemo, in napredujemo v tem, kar še oni v kmetovanju niso dognali. Potreba nam je torej staro dobro znati, pa tudi novega ne zaničevati; vse poskusiti, in kar je dobrega, se deržati. To je kmeta prava modrost — se nje učiti, dolžnost.

§. 5. Keršanska modrost nas pa tudi uči, da ne on, ki sadi, ne on, ki poliva, je kaj, marveč Bog, kateri rast daja.

Zastonj se kmetič potí, ako Bog njegovega dela ne blagoslovi. Če se hočemo pa božjega blagodara veseliti, imamo Boga zanj prositi. Moli in delaj! to je kmeta vsa dolžnost. Brez dela ne bo zemlja rodila, brez molitve se ne bo blagomilost božja na delo rosila; modro delo pridnih rok blagoslovi dober Bog. — Kadar nam pa neskončno dobri Bog časno srečo prikrati, da si pomnožimo večno izveličanje, po dajmo se v sveto voljo božjo, kakor pobožen Job, rekoč: „Bog je dal, Bog je vzel; kakor je Gospodu dopadlo, tako se je zgodilo; hvaljeno bodi njegovo ime.“ Bog nam bo zopet dal, pa še kaj boljega; Oče nebeški vé, česar potrebujemo.

§. 6. Bog veli: Človek komaraj, in ti bodem pomagat.

Tega se hočemo pridno učiti, spoznavati zemljo in obdelovati, rediti ljubo živino, in sadosno drevje žlahtniti, vesele gorice saditi, pa tudi dari božje modro vživati, da bomo zdravi in veseli srečno živeli.

I. Od kmetijskega pohištva ali poslopja.

§. 1. Kakor hrane, nam je treba tudi strehe, to je pohištva. Pervi ljudje so v votlinah in berlogih stanovali, sčasoma svoja gnjezda medvedu in drugi divjačini prepustili, sebi pa, šotore in bajte stavili, in so v takovih prebivavnicah veliko bolj veselo in zadovoljno živeli.

§. 2. Kakor v starodavnih časih, tako si ljudje še tudi dandanašnji razne pohištva postavljajo, vsak po svoji potrebi, svojem stanu in premoženju. Vsak posestnik sicer ne more lepe, prostorne hiše ali hrama imeti, kakor bi si zmisli, tirjati pa se mora, da je pri hiši vse snažno, lepo vrédno, zdravo in veselo.

§. 3. Gospodar mora pripravila in popravila pri pohištvu poskerbeti, gospodinja pa na lep red in snažnost pri vsaki reči gledati, pri pohištvu, v kuhinji, pri perilu in delu. Kjer ni snage, je za gospodinjo gerdo, in naj gerše, ako je sama zamazana, lasata ali razcapana. Razleka in gnusoba po dvorišču, nesnažna živina, poterto orodje, in če streha rebra kaže, je gospodarju v nečast.

§. 4. Mnogoverstne potrebšine primorajo kmetovavca svojo oblast ali poslopje prenarediti ali na novo postaviti. Takega djanja, ki dostikrat globoko v mošnjo sega, se je potreba prav umno lotiti. Kdor mislis kaj zidati in staviti, dobro svoje potrebšine prevdari, pa tudi s kovim zastopnim sosedom, zidarskim in tesarskim mojstrom se za vse to posvetovaj, da ne boš po nepridnem denarjev tratil.

§. 5. Naj boljše je, če kdo misli kaj staviti, da v soseski enako poslopje poiše, po takem umetniku načert izdelati da, ga okrajni (kantonski) uradnii poterdit položi, kakor postava ukaže, da se k stavi novega poslopja dovoli, in po takem načertu poslopje izdela.

§. 6. Pohištvo nekoliko vekše od pričujočih potrebšin osnovati je prav, pa dvorane brez gotovih prihodnjih potrebšin oholno staviti, in celó posojen denar v nje zazidati, bi bilo bedasto.

§. 7. Če staviš novo hišo ali hram, pazi, kolikor okolšine dopusté, sledeča vodila:

1. Če te sila ne priganja, preskerbi priložno eno leto napréj potrebno pripravo. Kadar utegneš, vozi kamnje, pések, apno, lés i. t. d.; tako si lahko pripraviš boljšo robo in po boljši ceni.

2. Za svoje stanišče si izvolji kraj na nekoliko povišani zemlji, naj lépsšo lego med izhodom in jugom, kamor voda ne silí, pa tudi pomanjkanja dobre vode ne bo.

3. Boljše je, kjer le okolšine pripusté, vse hrame sozidati in z opeko (ceglom) kriti, kakor lés in slamo rabiti.

4. Kmetijsko pohištvo se mora tako izdelati, da ima družina ugodno stanovališče. Torej mora imeti naj manj tri ali saj dve izbi, hram za kisel-nino in malovje, jedilnico, obokano kuhinjo, pol sežna nad streho sozidan dimnik, prostorno lopo (vežo), žitnico, mlečnico, in če se da, tudi stranišče (sekret ali jevšel) pod hišno streho spraviti. Za hišo naj se napravi vert ali ograd za kuhinsko zelenjavo, in tudi prostoren sadovnik.

5. Kakor se za staníšče ljudi poskerbi, naj se tudi na ugodne hleve gleda, zakaj brez živine je kmetijstvo piškov oreh. Torej napravi 20—30 séžnjev od hiše hleve za konje, govede, drobnico, svinje, perutnino — za vsako bažo živali sosebnó predelano stajo, poleg pa tudi pojato za steljo, za derva, in kolarnico za voze in drugo orodje.

6. Volovski in kravji hlev mora proti severno-zapadni strani ležati, v obok sozidan biti, in s kamenjem ali z ilovico nadelana tla imeti; zraven tega pa tudi nekoliko višej od zunajnih tal ležati. Tik hleva, ali še bolje nad obokom gre prostor za pičo, seno in slamo napraviti. Okna ne smejo nikoli v jasle gledati, zakaj preobilna svetloba je škodljiva živini. Oken pa mora več biti, da živini nikdar čistega in zdravega zraka ne primanjkuje. Govedina potrebuje hladnega hleva; za tega del morajo okna proti severju obrnjena biti. Poslednjič naj se blizu hleva gnojišče znajde s kapnico, ki vodo derží, v katero se gnojnica po žlebu oceja.

7. V hlevih je snažnost prava, naj potrebniši reč. Če bi se zrak v hlevu spridil, se naj lože sčisti, če se zidovi tri čevlje visoko od tal dobro

sperejo, obok (velb) in tla odergnejo in pometejo, po tem pa pri zapertih oknih in dvorih s kuhinjsko soljo in hudičevim oljem prav dobro prekad. To storivši hlev pobeliti daj, predno živino vanj vženeš.

8. Med konjsko in govedno stajo ga ni drugega razločka, kakor da morajo vrata in okna proti jugu obrnjena biti, kér konji toplega hleva potrebujejo. Sploh je poskerbeti, da so vsi hlevi po zimi gorki, po léti pa hladni in bolj temni, da muhe živini ne nadlegvajo.

§. 8. Ko si po teh vodilih svoje poslopje postavil in z vsem potrebnim preskerbel, imaš jako lepo pohoštvo. Pa nesreča nikdar ne praznuje! Lahko ti pohoštvo pogori; potreba ga je zavarovati.

Priporočilo bratovšine sv. Florijana.

§. 9. Ogenj čedalje več in več nesreče med ljudmi včini, in čedalje več pogoriš se po vseh krajih vidi. Čudo pa je, da ogenj na kmetih še večkrat ne razsaja; zakaj nemarnost, s katero veliko ljudi z ognjem ravna, je grozna! Tam stoji gospodar ali hlapec na podu ali v hlevu z ljuljo v ustih, tukaj gre z gorečo tresko gospodinja ali dekla v hlev ali na dile, nese goreč pepél in živo oglje pod streho; cvre pri silnem ognju, in če se maslo užgé, ga z vodo zalije; otroci igrajo z gorečimi treskami i. t. d.

Ogenj je torej zeló navadna nevaršina, koja tudi premožnega kmetovavca na beraško palico spravi, ga dostikrat z praznimi rokami bosega po svetu požene. V ti nesreči bratovšina sv. Florijana

pomaga, ter zgubo onim poverne, kateri v njo stopijo. Da bi saj dobroto te družbe spoznali, in bratovšini sv. Florijana brez odloga roko podali! — Malo grošev vložiš, pa nesrečnim pogorelcem veliko pomagaš, in kadar ti v nesrečo prideš, gotovo pomoč najdeš, lahko mirno spiš, in si za večnost dobrih del nabiraš. Naj vsaki gospodar po dva ali tri krajcarje vsako nedeljo shrani, to bode celo léto toliko znéslo, da si svoje poslopje za 400—600 gl. lahko zavarje. Kakova lepa pomoč bi to bila, ko bi se po ognju kaka nesreča mu pripetila! Razun tega pa je s to dolago drugim pogorelcem pomagano; zakaj ta prilaga je očitna milošina, katero bo dobri Bog povernil. Naj se tedej noben hišnik ne obotavlja v bratovšino sv. Florijana stopiti! —

Zlata pravila.

1. *Juterno solnce ne sije celi dan; pametni gospodarji se v sreči za nesrečo preskerbé.*

2. *Kdor pameti noče slušati, jo mora čutiti.*

3. *Kar se da pridobiti, pridobi, in pridobljeno ohrani; to je kamen modrijanov, na katerem se iz svinca zlato kuje.*

4. *Bogate pojedine včiniijo prazne mline. Dobra volja mošnje kolje.*

II. Od različnih perstí. *)

§. 1. Koristno in močno potrebno je kmetu vedeti, kaki vetrovi in vremena so v njegovem kraju navadni; in pa iz kake persti njegova zemlja obstoji.

*) Beri: Novice 1843, stran 34.

a. Zrak in vreme.

§. 2. Ako zrak ali poveter živali in sadežu dobro ne služi, nobeno ne uspe. Sadeži serkajo zrak po lepenju ali zelenem perju, ki sok poganja in sadeže redi. Slab, spriden zrak človeku in živali kri spridi, živali celó umori; tudi rastljine zatéra, in celo ugonobi. Navaden zrak razločimo in ga imenujemo toplo, merzlo, mehko, ostro, suho, mokro vreme.

§. 3. Naše slovenske dežele imajo tople kraje, posebno one, ki nizko in okoli morja leže. Kjer vinska terta raste, tudi žlahtnejša zeliša, sadje, in vsakega domačega plemena žita pridelujejo. — Srednje topli kraji so, kjer sicer manj žlahtno, nježno sadje raste, pa vendar mnogoverstna žita dozore, vinska terta pa ne rodi. Merzli kraji so kolikor višji nad morjem, toliko merzlejši, in toliko krajše poletje. Tako ste Kranjsko-gorenske in Koroške strani merzlejše in ostrejše, kakor ste Dolenjsko in spodno Štajersko.

§. 4. Svét solčne lege in po solčnih goricah je bolj ogrét, in topleji, kakor po sencah; torej po solčnih krajih več in tudi boljšega vina pridelujejo.

§. 5. V krajih, kjer so jezera, ali druge velike vode in močvirje, je zima mehkejša, poletje pa hladnejše; sploh so pa taki kraji mokrotni. Za vodami spomlad in pozno v jesén slana rada mori.

Kjer se vode počasu odtekajo, megla polega, in večkrat škodljiva rosa pada.

§. 6. V krajih blizo gor, gojzdov in snežnikov v vigredi toplota in mraz naglo mineta, kar sadežem škodje. Tudi po takih krajih večkrat in bolj dežuje, kakor po velikih ravninah.

b. Razne persti.

§. 7. Zemlja ima trojno pervino, ki se ne da v vodi raztopiti in dalje premeniti: ilovko, kremen alj pesek, in pa apno. Te pervine so po samem nerodovite; le v pravi meri pomešane in pognojene rodovito perst storé, ki rastlinam rašt daja. Dobro in koristno je za kmetovanje vedeti, kako in s čem so mnoge baže zemlje iz prvega namešane, kako se mora ta zmes popravljati in pripravljati, da bo temu ali unemu sadu stregla.

§. 8. Zemlja verh brazde je živa perst, zemlja pod brazdo se mertva perst zove. Kolikor glaboko se sadež vkorenini, se zgorna lega polja ali brazda, podrušinja, tudi živa perst imenuje. Pod njo je mertva perst, podbrazdina ali puhlica.

§. 9. Globokeja ko je živa perst, bolj se sadež vkorenini in mokrotnost dalje v nji obderží; na plitvi zemlji v suhem letu sad vsahne. Dobro je, če je zgorna lega ali brazda s pripravno perstjo toliko naméšana, da se toplota in mokrota enako po nji širite. Pod zgorno ilovnato in težko lego pešeno podbrazdje dobro dela; ravno tako veljá ilovnato podbrazdje pod pešeno zgorno perstjó.

§. 10. Pešenca je zelo rahla, sosebnó če je z debélím peskom naméšana; tanjši ko je pesek, bolj krepka je. Pešéno zemljo je v mókrem lahko

obdelovati; zatorej jo lahko zemljo štejemo. Zemlja z debelim peskom mokrote ne derži. Taka zemlja je pusta in suha, sad ob času suše po nji vsahne. Pešena zemlja se hitro pregreje, gorkoto pa dalje derži. V vigredi hitro suhotna postane; rast na nji poprej požene, tudi sad poprej dozori, kakor v debeli zemlji.

V pešeni zemlji kmali gnoj preide, zavaljo tega se mora tudi večkrat gnojiti, kakor debela zemlja.

§. 11. Popraviti ali poboljšati se da pešenca, če: 1. druge debele in mastne zemlje na njo navoziš; 2. jo z mastnim gnojem dobro gnojiš; 3. če na take pešnate senožeti vodo napeljaš.

§. 12. Zemlja, nekoliko več z ilovico ko s péskom tako namešana, da se vgosti in mokroto dalej prideržuje, se za ilovnato pešenko šteje. Taka zemlja za sad bolj velja od zgol pešence.

c. Ilovnata zemlja.

§. 13. Ilovica je po vseh lastnostih pešenci ravno nasproti; težko jo je obdelovati; za to se tudi težka zemlja imenuje. Ilovnato zemljo po létu preorati, kadar je mokro, ni prav, ker se grude déljajo; v jesen jo preorji in pusti čez zimo v debéli brazdi, da jo sréš dobro prevzame in razdrobi.

§. 14. Ilovka, da bo bolj rahla, se da popraviti in poboljšati tako le: 1. Navozi lahke in rahle zemlje, kakor pešenke, apnéne, laporja ali soldana, rušinj, razsipa starih zidov, cestnega blata in več takega na njo, in vse le to z njo dobro zméšaj. Ne ustraši se njiv tako popravljati, če so tudi velike. Vsako léto naj se nekaj popravi; sčasoma boš

vse njive zboljšal, in tvoji stroški se ti bodo bogato povračevali. 2. Z lahkim slamnatnim gnojem ilovico gnoji, kakor z ovčjim in konjskim. 3. Požigaj jo, kjér se to storiti da. 4. Pred zimo jo globoko preoravaj. 5. Sej ali sadi tako zernje ali žito va-njo, ki je večkrat za okopavati, kakor korun (krompir), koruzo, zelje, repo i. t. d. 6. Debelo brazdo z lahko perstjo namešaj, če je kaj take pod njo.

Ker na tako predelani zemlji pšenica rada raste, jo pšeničišče imenujejo. Taka zemlja je pa tudi pripravna za sočivje, korún, repo, dételjo, posebno pa ječmenu služi.

d. Apnena zemlja.

§. 15. Zgol apno je tako malo za kmetijsko obdelovanje pripravno, kakor gola ilovka ali gol pések. Če je pa zemlja iz teh vseh treh baž zmešana, se bo za radovitnost sadu prav dobro obnašala. Apnenka stoji med pešenko in ilovnato zemljo po vseh razmérih. Poboljšati se da, če ji ilovnate persti ali ilovnatega soldana primešaš. Taka zemlja gnoj hitro povžije; torej se mora pogosto z mastnim in močnim gnojem gnojiti. Pšenica, ječmen, sosebnó pa večna, tudi domača dételja na predelani apneni zemlji dobro storé.

e. Lapornata ali soldanasta zemlja.

§. 16. Lapor je taka zemlja, s katero se je že precej veliko apna, ilovke in drobnega píska zmešalo. Taka zemlja se najde ali v persténí, v drobno razšibrani, ali v splatičani, tudi v kamnati podobi, in je mnogih boj ali barva.

§. 17. Lapor se po téh le znamenjih spozná: Vodo naglo pije, kadar je suh; na zraku se razsuje, in če hudega kisa (jesiha) na-nj vliješ, začne šumeti ali vréti.

Na lapornati zemlji rada raste vinska terta, domača, rudeča detelja, grah i. t. d.

f. Černa zemlja.

§. 18. Černa zemlja, tudi živa perst, zgorna perst imenovana, se naredi iz odpadov žival in rastlin, ki zgnijejo in se vperstené. Černa perst se po mnogoteri gnojitvi z rodovitno zemljo pomeša, in jo dobro gnoji in poboljša. Žita rada poležejo, in le slamo, malo pa zernja donésejo, če je preobilno černe ali žive persti na njivah. Da je ložej premočno, kakor slabo zemljo popraviti, bo vsak umen kmet vedel.

g. Kamnata zemlja.

§. 19. Kjer je kamenje po njivi, tam je manj rodovitne zemlje, obdelovanje težavneje, orodje se močno kerha, in le malo pridela. Kjer je veliko kamnja, je tudi plitva zemlja; v suhi létni jo kamnje preveč razgreje, da mokrota prenašlo zgine. Iz takovih njiv je treba kamnje pobirati, pa zemljo na nje voziti.

h. Močirna zemlja, šota, šušek (Torf).

§. 20. Šušek ali šota senaredi na takih zemljah, z katerih se voda ne more odtekat. Po takih zemljah raste le bičje, ločje, mahovje in druge zaničljive rastline. Takove rastline posahnejo, popolnoma

spersteniti pa ne morejo, ker so vedno v mokroti. Kadar se ti nezgnjiti ostanki s podzemeljsko smolo in s perstenino strinijo, se naredi to, kar šušek ali šoto imenujemo. Šotnata in močirna zemlja se dá samo v travnike obdelovati.

i. Razmére persti.

§. 21. Učeni imenujejo prav dobro perst tisto, ki ima 6 delov ilovice, 2 dela píska, 1 del apna in 1 del gnojca.

§. 22. Dobra je tista, ki ima 4 dele ilovice, 3 píska, $2\frac{1}{2}$ dela apnenine in $\frac{1}{2}$ dela gnojca.

§. 23. Slaba pérst nima skoro nič gnojca, ampak le 1 del ilovice, 4 dele peska, in 5 delov apna. Kdor si hoče njive zboljšati, naj si jih po tej razméri z vožno jedne ali druge baže persti na njivo popravi.

k. Kako se morajo razne zemlje obdelovati, da bodo bolj rodovite.

§. 24. Ilovnata zemlja hoče večkrat preorana in z brano prevléčena biti, kakor rahla pešenka. Ozímini stréžes, če njivo, prēj ko seješ, po dvakrat ali celo po trikrat preorješ.

§. 25. Plevelno njivo moraš večkrat preorati, ko čisto. Če imaš ilovnato zemljo, bo prav, če jo v mokrem pred zimo preorješ; pa vari se, jo spomlad ali po létu mokro obdelovati.

§. 26. Če hočes ilovnato zemljo po letu s pridom obdelovati, ne delaj v premokrem, ne v presuhem, tudi ne takrat, kadar je zemlja terda.

Težko ilovnato zemljo vselej globoko orji; to jo rahlo in mehko stori.

§. 27. Koristnejše je rahlo zemljo v nekoliko mokrem kakor v suhem obdelovati; v suhem bi se preveč presušila in svojo krepkost zgubila.

§. 28. Če ti ni kaj na poti, globoko orji, in glej, da boš sčasoma na globoko prišel. To bodi vsakemu kmetovavcu živo priporočeno. Le sternišče in gnoj se ne sme globokeje, ko za dlan, podoravati.

§. 29. Če je zemlja težka in mokrotna, naredi štiri — do osem čevljev široke lehe (ogone); na rahli zemlji po šestnajst — štir in dvajset, — do dva in trideset čevljev. Priden kmet bo vsako sternišče pred zimo preoral. Kadar hočeš celino izorati, stori to vselej pred zimo, ker mraz zemljo perhlivo stori.

Zlata pravila.

1. *Naj napčniša potrata je, ljubi in dragi čas tratiti.*

2. *Nemarnost tako težko in počasu léze, da jo revšina prav naglo doide.*

3. *Marnost ali pridnost je mati prihodnje sreče. Kar danas lahko storiš, na jutre ne odlagaj. En danes pridnemu več veljá, ko lenuhu jutra dva.*

4. *Z očesom stori gospodar več, kakor z roko.*

5. *Če želiš zvestega služabnika imeti, bodi sam; in ako hočeš prav orati, moraš sam za oralo deržati.*

III. Od rahljanja persti ali od dela.

§. 1. Rahljanje ni nič drugega kakor pre-oranje in razdrobljenje zemlje, da spodnja, od pri-delkov izmolzena, povžita in tedaj manj rodovitna perst na verh, poveršna pa, ki je na zraku rodovitniša postala, spod pride. Skoz rahlo perst voda ložej do koreninic pride, gorkota in zrak jo prešinetá, zemlja večó rodovitnost dobi, in v persti se tudi korenine ložej razlezujejo in razprostirajo.

§. 2. Perst se dá z oralom ali plugom z brano, z motiko in lopato rahljati. Orodje se rabi po razmérih persti, ki se rahljá, po razločku kraja, kjer perst leži, in po razliki rastlin, ktere se sejejo ali sadijo. Oralo vleče živina, z motiko in lopato pa ljudjé delajo. Oralo je na velikih poséstvih v rabi, zakaj en dan oranja zdá po navadno za štiri in dvajset delavcev; motika in lopata za majhne kmetije, in sploh za pečevnate in germovnate njive kaže, kjer se oralo ne dá rabiti.

§. 3. V oralo se vpregajo voli in konji. Voli so pripraviši, kér skoz in skoz enakomerno stopajo in se ne poganjajo, kakor konji. Takim kmetovavcem, kteri le za svoj dom vprego rabijo, in nimajo priložnosti z vnanno vožnjo si kaj prislužiti, se voli svétvajo.

Voli so manj boleznim podverženi od konj, njih reja in strežba manjšé potroške zahteva, in ko se postarajo, jih je lahko spodrediti; ali ko bi zboleli, se v mesnico prodajo. Konj pa, stareji ko je, manj je vreden, in poslednjič za nič.

§. 4. Glavna vodila za oranje so :

1. Po razločku persti in mnogoverstnih rastlin je nekoliko globokeje ali bolj plitvo orati. Merzla ali ilovnata perst mora globokeje brazde imeti, ko gorka, to je, pešena, ali kadar se gnoj podorava. Tudi pri oranju celine ne smé lemež pregloboko iti, da se spodnja mrtva zemlja (mertovica) na verh ne správi.

2. Brazde morajo poverstne in ne predolge biti, da živina ne opeša, in da se brazda brez počivanja vreže.

3. Dostikrat je treba njivo dvakrat, tudi trikrat pred setvijo, in če se v léhe (ogone) ne orje, vsakokrat od nasprotne strani in tudi križem preorati. Tako se perst dostojno razdrobi in jednako zrahlja.

4. Merzla perst se ima od severja proti jugu, gorka pa od izhoda proti zahodu orati, kjér okoljšine dopusté. Tako bo zemlja škodljive dele zgubila in se z redivnimi zedinila. Če pa perst na hribni strani leži, jo gre poprek preorati, da se lože vode napiva, in tudi živina navzgor oraje preveč ne terpinči.

5. Naj se dobro brana rabi, da dobro perst zdrobi, kakor tudi travo, plevél in korenine škodljivih zeliš iz njive spravi.

6. Ne pozabi z valarjem (z valcem) sème..., sosebno v lahko perst vsejano, lepo zatlačiti, kér po tem zernje lože kali.

§. 5. Od nekđaj je po skušnjah umnih kmetovavcev spóznano in poterjeno, da je koristno globoko oranje ali prekopavanje zemlje v jeseni,

predno jo zima zapre. S olnce obseva obrnjeno zemljo, dež, rosa, ivje in sneg jo gnojijo, mečijo in rahljajo, da jo zrak skoz in skoz lahko prešine; zemlja si tečnih stvari s podnebja pridobi in rado-vitnejša postane. Torej že star prigovor pravi: Jesenska brazda dá na spomlad pol gnoja; in kdor globoko orje, si skeden polni. Predzimsko preoravanje zatera plevél, mu poterga koreníne in jih pomori. Zimska zmerzlina pretrese, razmehča in razrahlja predzimsko ral. To k povikšanju rodovitnosti posebno pri težki zemlji práv tekne. Predzimsko oranje pokonča červe, jim razdére zalégo in jo verže verh zemlje, kjer mraza in mokrote poginejo. Tudi kerte in miši pre-oravanje prežene in jim gnjezda razdere.

§. 6. V jeseni preorane njive se čez zimo v debelih brazdah pusté, da jih zmerzlina predela. Ko se ral spomlad nekoliko osuši, jo z dobro brano gosto prevleci. Tako bodeš lahko bolj zgo-dej sejál, ker se zemlja prej osuší, in ker je sploh zgodnja setev bolja, ko pozna; in tako boš tudi v pridélku véči dobiček imel.

Orala in brane.

§. 7. Umetniki in skušeni kmetovavci so na kupe novih plugov in brán znajdlí, ktero orodje se ne le v ptujih, ampak tudi v naših slovenskih deže-lah z veseljem in s koristjo rabi. To nam kaže, da bo to orodje tudi pri nas dobro in lahko še veliko bolje, kakor je naše navadno.

Naj bi si tako poterjeno tudi za naša zemljiša pripravno novo orodje premožnejši kmetovavci

omislili, gotovo bi se ga s časom tudi priprosti kmetje poprijeli, in potem svojo zemljino dostojniše in bolj lahko obdelovali.

§. 8. Ktero oralo, drevo ali plug je naj boljši? Tisto, ktero je lastnosti naše zemlje naj bolj primerno in pripravno. Po razločku persti, ktero orješ, po razločku kraja in lege njive morajo tudi orala in druga orodja mnogoverstna biti.

§. 9. Če perst z motiko in z lopato prekoplješ, jo boš globokeje izrahljal, in vse korenine škodljivega plevéla potrebil. Na močnih in suhih zemljah je bolj pripravna motika, na lahkih in mokrotnih pa lopata.

§. 10. Gospodarsko orodje dobro in za dolgo ohraniti, kmetovavci vse premalo skerbé. Potrebno je:

1. Vse, kar se zlomi ali le malo poškoduje, berž popraviti, da se večí škodi, večim stroškom, in pa tudi večí zamudi pri delu v okom pride. Skerbeti je.

2. Da ne stojijo vozovi, plugi, brane i t. d. pod milim nebom, da jih dež ne premakva, in solčna vročina ne prepeka, ampak da je vse orodje, kadar se ne potrebuje, pod streho spravljeno.

3. Dobro je, orodje in vozove z oljnato barvo namazati, po kateri orodje še enkrat dalje terpí.

Zlata pravila.

1. Kdor hoče od orala obogateti, mora ali sam orati, ali pa vsaj priganjati.

2. Kdor kupuje, česar ne potrebuje, bo prodajal, česar potrebuje.

3. *Naj se tudi kaj dober kup ponudi, dobro prevdari; tudi vredna kupčija ima dostikrat britke nastopke.*

4. *Babe, vino, igre in slabo vedeni računi manjšajo premoženje in množijo potrebe.*

IV. Od gnoja. *)

§. 1. Rastline gnojec ali gnojnino iz zemlje vedno serkajo, torej se mora to zemlji povračevati, ako hočemo, da nam bo rodila. Le kdor zna gnoj napravljati, mu pri kmetii dobro gre: kjer ni dovolj dobrega gnoja, tam kmetija slabi.

§. 2. Malo kje, na naši slovenski zemlji nikjer ni tako gnojne persti, da bi je ne bilo potreba gnojiti. Gnoj je torej prva naj večja podpora kmetovanja, in že prvi narodi so spoznali, da se ne plača brez gnoja zemljo obdelovati. Čuditi se je, kako po krajih, kjer kmetijsko reč dobro obrajtajo, gnoj napravljajo. V naj starejih kraljestvih jutranjega svetá, v Kitajskem in v Japonii, ne pusté ne drobtinice živalskih odpadkov pogubiti se. Pogostoma se tam poleg cést in potov posoda nastavljena najde za potrebo popotnikov. Če je posoda polna, vse to skerbno za gnoj obernejo. Starček in otroci se vsak čas s posodo na potih in ulicah vidijo, kateri razno trohljino, blato in druge gnojivne stvari nevtrudoma nabirajo. Tam brivci dostikrat samo zato brijejo in lase strižejo, da jim obriti in ostriženi lasje ostanejo, ktére skerbno nabirajo

---

*) Beri: Novice 1843, stran 75.

in kmetovavcem za dober gnoj prodajajo, ktereга bolj obrajtajo, kakor gnoj od rogóv, parkljev in kopit mnoge živine. Kaj, bo kdo rekel, ali so tudi take reči za gnoj? Tudi, in tak dober gnoj, da, ko bi Kitajec z njim v našo zemljo prišel, bi na tisti njivi po 7 vaganov zernja pridelal, na kateri mi komej po dva ali tri pripravimo. Tak razložek je med nami in njimi.

Iz česa se gnoj dela? Kar od zelenja in rastlin, kar od živine pade in strohni, vse to gnoji.

§. 3. Gnoja naj več iz hlevov dobivamo. Nastelja se živini zato, da stelja mokroto gnoja popija, da ima živina mehko, snažno in zdravo ležišče, in da se več gnoja napravi. Mnoge, še ne dozorele, pokošene in posušene rastline dajo naj boljšo steljo in gnoj; pa to le večidel za pičo porabimo. Po tém pride slama. Vrednost slame se razštevá po njeni tečnosti v priméri sená po tej verstí: ječmenova, ovsena, pšenična, režena in bobova slama.

§. 4. Ječmenica in ovsenica se večdel pokladate, če niste operhli. Kadar sená za klajo primanjkuje, ali kadar ljudjé malo sená pridelajo, morajo slamo v klajo obrniti, namesto slame pa druge stelje napravljati, namreč:

1. Listje. Listnata stelja je dvojna: suho listje, ki samo od drevja pada, in zeleno, ktero z vejami klestimo, zdrobimo in nasteljamo. Druga je boljša od prve in tudi več zda. Kjer čern lés raste, se naj več smrekove, jelove in borove stelje porabi.

2. Bičje, ločje in terstje je dobra stelja, toda se mora zeleno dobiti in posušiti. Zrelo bi bilo preterdo, in bi se v gnoju nerado omedilo.

3. Resje, je sicer terda in pusta stelja; ker pa v pešenih krajih, kjer rado raste, skoro druge stelje nimajo, ga morajo za ljubo imeti. Resje se da tudi z rušo od zemlje odlušiti. Dobro je to za steljo, ker se ga tudi korenine in nekaj dobre verhne persti derži.

4. Praprot je za slamo naj boljša stelja, ki se v gnoju hitro omedi.

5. Močirna zemlja (šota ali šušek), dobro posušena in razdrobljena, se dá tudi v steljo obrniti, in dá dober gnoj, sosebno če jo z živinskim blatom, apnom ali pepélom namešaš.

6. Ruše, ki jih odrežeš, ali iz grabnov potegneš, in jih z živinskim blatom namešaš, one dobro gnojé.

7. Žagavno vsteljati dá dober gnoj; njo v gnojnico pomešati, še več gnoja napravi.

8. Strojarsko čreslo, trohljiva perst in mah, če drugega ni vsteljati, se tudi vgnoji.

9. Krompirjevec, ali krompirjevo zelje posušeno vsteljati, da dober gnoj; če pa zelenega po senožetih pogerneš, da lepo travo, ali ga podorješ, si tudi nekoliko njivo pognojiš.

10. Plevel in razne zelenjave, pezdirje lanú in konópelj spod terlice vsteljati, da se z živinskim blatom omési, dá tudi dober gnoj.

11. Tropine, sladje senénine merve, kí ni za klajo; saje, ogelje, ali ogeljni prah, in več take soderge vsteljati, naj bolje s slamo, dá dosti in dobrega gnojá.

§. 5. Kadar druge stelje primanjkuje, naj se suha perst ali razdrobljen soldan pod drobnico, tudi pod govedino, le malo slame po verhu, vstija, ki bo vso gnojno mokroto čisto popila, kar bi se sicer od gnoja izkadilo in zvešilo; po tém se jako veliko gnojá napravi.

Koliko je treba vsak dan nasteljati.

§. 6. Govedini je treba bolj pogostoma nasteljati, kakor konjem in drobnici, ki le suho blato delajo. Pri zeleni ali sirovi klaji je treba več nastiljati, kakor pri suhi. Ravno tako se mora pitani živini več stelje dati, ko jalovni.

§. 7. Za eno glavo goveda, težjega plemena, je treba na dan 4 do 10 funtov stelje. Za konja 4 do 6 funtov, za ovco pol funta slamnate stelje. Slama in druga dolga stelja naj se po pedi dolgo razséka, prej ko se vstelja, da se bolj med blato pomeša in ložej vgnoji.

§. 8. Vsak dan naj se blato izpod zadnjih nog pod prédnje potegne, da se bolj vdéla, in čez neke dni se izpodkida, to je pri govedini, konjem navadno vsak dan izpodkidujejo.

§. 9. Zivinče pojé klaje, dokler dva centa gnoja stori, s steljo vred, sena, slame ali zobanja 100 funtov; krompirja 400; repe 590 —; zelja 490 —; korenja 480 —; sirove detelje in trave 450 funtov.

Pripravno gnójnišče ali gnojna jama.

§. 10. Število človeškega rodu od dne do dne raste; kolikor več se pa ljudjé po svetu širajo,

toliko manj je zemljiškega prostora, ki nam živež daja. Ker ni mogoče zemlje razstegniti, jo moramo z gnojem rodovitneje storiti.

§. 11. Redek je kmetovavec, kateri bi zastopil z gnojem prav pečati ali ponašati se. Gnoj vidimo pri kmetih ali pod steno se sušiti, ali pa v luži namakati; in vendar je obedvoje napčno in v veliko škodo lastniku. Kakor imaš za malovje svojo shrambo, za vino klét, za žito žitnice, tako moraš tudi za gnoj, ki je zlata ruda in prva podloga kmetijstva, odločen kraj imeti, dokler ga ne podorješ. Pripravno jamo moraš zanj oskerbeti, v kateri mu ne bo mraz, ne vroče, temuč ravno tako, kakor mu ima v zemlji biti.

§. 12. Na dvoru ali kjer imaš bolj pripraven kraj, skopaj dva séžnja globoko jamo, v podobi plitve sklede. Gnojna jama mora biti:

1. Blizo hlevov in na prostoru, da se z vozom lahko do nje pride.

2. Taka, da ne bo kap v njo padal; še manj, da bi se voda iz dvorišča v jamo stekala. Da se to ne bó zgodilo, mora pas okoli gnojišča nekoliko zvišan biti.

3. Mora gnojnišče v senci biti, ali med drevjem, ali pa se naj streha čez-nj napravi.

4. Da se gnojnice kaj ne zgubi, naj se v posebej narejen kotel vjame, ali v kako vkopano kad, ali velik sod steka. Kotel ali dno jame mora tako narejeno biti, da vodo derži; torej s plošami položen, ali pa z ilovico nadelan in nabit.

5. Gnoj ne sme biti na gnojnišču premoker, ne presuh. Če je preveč moker, se ne ugodi, kakor

gré; če je preveč suh, se ujé ali zgori, in naj bolje moč zgubí.

6. Potreba je suh gnoj večkrat, tudi vsak dan z gnojnico, ki se v kadi, sodu ali v kotlju natéče, močno polivati.

7. Prav veliko gnoja si pripravi — preveč ga nikdar ne boš imel, — nameči v jamo nekoliko persti, kakoršne koli, posebno pa blata iz grabnov ali iz kakošne mlake ali pa ruše; in kidaj potem od tedna do tedna hlevni gnoj v njo, dokler ni polna. Tako nakopičen gnoj pokrij spet s perstjo, na katero, kakor poprej, gnoja nakidaj. Perst se napije gnojnice, in je posebno za senožeti dober gnoj.

Mnoge baže gnoja.

§. 13. Kakor je med jestvinami in drugimi rečmi razloček, tako je tudi med gnojem; néke baže je bolji, druge slabiji. Pa tudi rastline si v gnoju zbirajo. Neka rastlina hoče dobrega, mastnega gnoja, druga je s slabšim zadovoljna; neki služi topel, drugi merzel gnoj. Vse to mora kmetovavec védeti, in se tudi po tem deržati, če hoče pri kmetii srečno napredovati.

§. 14. Goveji gnoj. Govejega gnoja se pri vsaki kmetii naj več dobí. On vsaki zemlji in vsakemu sadu služi. Goveji gnoj težko in debelo zemljo rahljá; gorko, soldanasto apnenko hladi, po njem se prerahljana pešena zemlja sterne. Moč govejeka v zemlji naj dalje derži, in enakomerno žene. Bolji klaje ko je, dalje se kaže moč živinskega gnoja. Naj bolji gnoj da pitana in sploh

dobro rejena živina. Medla živina, ktera le slamo je, tudi slab gnoj da, kateri v zemlji hitro mine.

§. 15. Ovčji gnoj, je zelo močen. Memo živinskega je ovčjak suhljiv, zatorej je z gorkoto, ki jo v sebi ima, za težko in merzlo zemljo dober, ker jo rahlja in greje. Še bolji bo, če mu dosti in dobre stelje dajaš. Ni dobro z ovčjim gnojem žitu gnojiti, ker žito po njem rado poleže; bolje služi vsakemu drugemu, le bilkastemu sadu ne.

§. 16. Konjski gnoj. Višje žene moč konjskega gnoja, kakor moč ovčjega; hitreje pak prejde v zemlji konjski, kakor ovčji. V merzli zemlji dobro dela konjski gnoj, ne tako v pešeni. Konjski gnoj je vroč, na kupu se vgréje, in hitro vje ali zgori; zatoraj ga v jami z gnojnico polivaj. Če ga s svinjskim gnojem mešaš, mu vročino tolažiš. Kdor zgol konjski gnoj v gnojno jamo spravlja, naj ga po vsaki legi s perstjo potrosi, da mu od vročine ne zgori. Znano je, da je močnejši gnoj od konjev, ki zobanje dobijo, ko od konjev, ki ga ne dobijo.

§. 17. Svinjski gnoj. Ker svinje dosti vodéne oblode dobivajo, je gnoj od njih tudi vodén, in se zavoljo tega merzel gnoj imenuje. S konjskim gnojem namešan bo zemlji dobro teknil. Z žitom, s korunom, s želodom pitane svinje dajo bolji gnoj, kakor z domačo oblódo pitane. Ker svinjam večdel lahke in plevelnate stvari v korito dajejo, torej svinjski gnoj ni dober po njivah, ker plevelno seme kali požene; bolje pa bo, če senožeti ž njim pognojiš.

§. 18. Gnoj od perutnine. Ker perutnina le žito, červiče in drugo golazino, tudi nekoliko zelenjave pobira, dá dober in močen gnoj, kateri v zemlji naglo žene. Po mokrotni zemlji, ž njim gnojiti je prav. Golobjake in kurjake s suho perštjo, s peskom, ali pa s slamnato rezanco potresaj; to bo dalo dosti dobrega gnoja. Manj vréden je gnoj od gosi in rac.

§. 19. Človeški gnoj. Prav bi bilo, ko bi ta gnoj skerbnejše spravljali in ga k boljemu pridru obračali, kakor je sploh do zdaj navada. Po navadi le malo kdo kaj v naših deželah tega gnoja koristno oberne, in škoda, da se večdel naj boljšega, naj močnejšega gnoja v nič pogubi, da pri kmetovanju skoro nič ne donese. Veliko zgubo ima kmet, ki na človeški gnoj ne porajta. Neki sloveč kmetijski učitelj piše: „Ko bi pri nas ves človeški gnoj spravljali, kakor ga v jutranjih kraljestvih, na Kitajskem in Japonskem, spravljajo, da bi se ga nič ne zgubilo, in da bi mu nekoliko košene moke, ali pepéla se primešalo, bi skoro že zadosti gnoja imeli.“

Veliko zgubo imamo po slovenskih deželah, kér pušamo naj bolji gnoj pod zelo iti. Vsak skérben gospodar naj pri hiši, kjer še do zdaj straniša ali jevšelna ni, na pripravnem kraju stranišče postavi; naj bolje pri gnojni jami. Pod bajtico bi se pol sežna globoka, $1\frac{1}{2}$ sežna dolga in tudi toliko široka jama izkopala, in vsak dan na odpadke kake stelje verglo. Kadar bi kup dorasel, če vsak teden, bi se v jami kup razmetal, in razmetano zopet s steljo pokrilo, in kake deske čez položile; vsak

mesec bi se pa jama med drug gnoj izpraznila, kteremu bi to prava zabela bila. Človek, ko bi to reč dobro preskerbel, bi hiši več dobička storil, kakor dva ali trije drugi posli in bi si posebno plačilo zaslužil.

§. 20. Živaljska voda (scavnica). Ni boljšega gnoja od scavnice. V enem funtu te vode je ravno toliko gniljeca ali pravega gnoja, kakor v 6 funtih sirovega kravjeka, ali v 13 funtih sirovega konjeka. Kdor si hoče takega gnoja napraviti, mora jamo izkopati, kaka dva koša žaganja, sožgane persti od apnence, ali opeknice (cigelnice), ali cestnega prahu v jamo nasuti, in vsako jutro podposteljno posodo na to steljo izpraznovati; čez kake dni pa zopet persti ali prahu natrositi. Ta gnoj je čez vse druge za drevje, če se namreč zemlja od drevesa odkoplje, nekaj imenovanega gnoja na korenine potrosi in zopet s perstjo pokrije.

§. 21. Gnojnica je vodén gnoj, kteri se od živinske scavnice in tudi od vode naredi, če se ž njo gnoj poliva. Skerben kmet ne pusti kaplje te rastlinske zabéle v zgubo iti. Zavolj tega so povsod, kjer dobiček spoznajo, ki ga gnojnica da, posebne jame za njo naredili, ter gnojnico na slabe setve in senožeti v sodih vozijo.

§. 22. Zémeljski gnoj. Iz zemlje nekaj takih reči dobivamo, ktere sicer toliko ne gnojé, kakor živinski gnoj, pa saj nekoliko gnoju pripomorejo, da se hitreje po zemlji razpusti. Take stvari so: mavec (gips) po dételu trošen, ko začne rasti. Živo apno po senožetih, ali tudi po njivi

poséjati, in ga podbrniti ali podorati. Ravno tako tudi lapor, črna gnojna perst, cestno blato ali tudi prah in razsip starih zidov. Gnojna soderga ali gnojni kup, ki je iz več takih reči nanošen, ktere smo v govorenju od gnoja in gnojenja imenovali. Vse, kar se po hiši, okoli hiše, po dvorišču, pri podih ali skednih namete ali nadergne, verzi na kup. Plevéla, človeškega in drugega drobnega gnoja, rušinj, blata, apna, laporja, razsipa itd. verzi v gnojno sodergo, da se dobro predéla in pogodi. Soderga mora na štiri voglate in v 4 čevlje visoke kupe naložena, nekaj živinskega gnoja primešanega imeti in večkrat z gnojnico polivana biti. Taki kupi se morajo čez leto dvakrat- trikrat prekidati in premésati, in vselej z gnojnico politi. Dobro predélano in vgnojeno sodergo izvozi spomlad po travnikih; to bo njim močen gnoj, ki po dve in tri leta derži.

Kako gnoj v naj boljši prid oberniti.

§. 23. Vsake baže gnoj se posebej ne spravlja; slabej se med dobrega, mastnega poméša, da se zboljša, in tako ga pustimo v jami ležati, dokler ne pride čas, ga na njivo izvoziti. Škodo, veliko škodo si dela, kdor gnoj dolgo pred setvijo na njivo izpelja, ali če ga pusti tam dolgo časa v majhnih kupih ležati.

§. 24. Če za gnoj ni več prostora na gnojnišču, in se torej mora na njivo spraviti, pa ga ni moč ročno podorati, zloži ga v velike kupe, kupe naj konji dobro poteptajo, potem jih pa od vseh

krajev s perstjo zameči, takó se bo naj manj gnoja pogubilo, in perst se bo tudi v gnoj spremenila.

§. 25. Ne podoravaj gnoja, če ga je raztrošenega dež zmočil, ampak pojenjaj z delom, da se gnoj osuši. Ne obračaj tudi zemlje, dokler je mokra.

§. 26. Pazi, da bo gnoj enakomerno po njivi raztrošen; le brežnim njivam gnoji pri verhu močnejše, spodaj plitveje.

§. 27. Po verhu gnojiti, to je, ne podorán gnoj pustiti, ni pridno; le takrat naj se to zgodi, kadar bi kdo hotel žitu pomagati, dokler je še v travi, ki od tal neče. To se pa le z drobnim gnojem stori.

§. 28. Ne podorávajte gnoja globoko, sosebno na rahli pešeni zemlji ne, sicer vam gnoj glabokeje zléze, kakor korenine segajo, in setev ne bo zanj vedela.

§. 29. Nekteri gnojijo v verste, v razore, v brazde ali v jamice, kadar sad v verste ali v jamice sadé, postavimo korunu, turšici itd. To véljá za pervoletni sad; drugo leto, zemlja tu in tam goljufana, bó pri roditvi v tej meri tebe goljufala.

§. 30. Pameten kmet sam vé prevdariti, kateri zemlji je treba debelejše in kateri plitvejše gnojiti, tudi pozná, kateri sad gnoja potrebuje, kateri brez gnoja raste, in na koliko let gnojiti bi bilo prav.

Vsaka kmetija po gnoju dobro ali slabo rodi; kar je zabela jestvi, to je gnoj setvi.

Zlata pravila.

1. *Sta pridno oskerbljena travnik in njiva, raste vsak dan njuna cena.*

2. *Pred vratmi dosti blata, gomile pa ne, je rana za travnike, njive, poljë.*

3. *Ena pést slame da dve pestí gnojá, in pest gnoja da pest žita, ali zvezek sena.*

4. *Ne séj v primeri zemljiša, ki ga imaš, temoč v primeri gnoja, ki ga napraviš.*

5. *Kdor seje brez gnoja, slabo gospodari, njegova kmetija vidoma péša, in mu beraško palico podaja.*

V. Od rastlin ali kmetiške botanike.

§. 1. Rastline ali sadeži so s tankimi cevkami navdane stvari, ki od znotrej rastejo, pa so brez občutka in svojovoljnega giba. Po domače bi se reklo: Rastlina je vsaka stvar, ktera iz korenin raste. Njih posebni razpoli so: drevje, germovje, zeliša, mah in gobe. Učeni štejejo že čez 100.000 med seboj popolnoma razločnih rastlinskih plemen.

§. 2. Rastline živé, po razločku plemen, neke veliko sto lét, druge le nekatere dni ali kake ure.

§. 3. Vnanji deli rastline so: korenine, deblo, perje, cvet, sad in seme.

§. 4. Notranji deli so: steržén, les in lubat t. j. koža in škorja. V vseh teh se najdejo cevke, po katerih muzeg ali sok gre. Lika je tisti del, ki se mnogoverstno vpodobi in razteguje, ki popke nareja in deblo kviško poganja. Iz like raste belak,

berstje, veje in perje. Brez ličja je tudi pri cepljenju ves trud zastonj; paziti je treba, da se lika cepičeva liki divjakovi priléže.

§. 5. Sok je v rastlini tekoč in se razširjajoč muzeg, brez kterega vsaka rastlina konec vzame.

§. 6. Zélišarji ali botanikarji so veliko skrivnóst zapazili, da, kakor pri vseh živalih, sta tudi pri vsaki rastlini po dva spola: on in ona. Pri živalih sta spola tako odločena, da vsak posebej in za se živi. Tudi pri nekterih rastlinah se to najde. Tako so ena lorberjeva in tudi smokvina drevesa goli oni, druga pa gole one; tudi pri konopljah, hmélu in špinači so ene stebelce oni, druge pa one. Pri jagodah so ene korenine oni, druge one. Da oni nobenega sadú ne dajo, je vsem učenim vertnarjem dobro znano.

§. 7. So druge rastline, pri kterih sta spola tudi dobro ločena, pa sta vendar dva, on in ona, na enem stebelu. Tako so pri bučah, kumarah in pri vseh rastlinah, ki so tega plemena, ene cvetlice oni, druge one. Pri turšici ali koruzi je križ on, lasca pa, ki iz stroka rasejo, so one. Naj več plemen je pa takih dreves, zéliš in tráv, da sta obadva spola v eni cvetlici, kakor pri sadonosnicah.

§. 8. Ob cvetenju, kadar se ima sadje zaréjati, se prikaže na onih prah, ki se cvetni ali zadržni prah imenuje, kterega veter, bčele na nožicah, ali kako drugo potresenje drevesa ali rastlin na prah drugih raztrése. Po takem potu nam naj modrejši Stvarnik, naš naj boljši Oče, vse sadje, žita in rastline množi.

§. 9. Tudi sadeži in drevesa imajo svoje bolezni, p. izrasteke, gerče, prisad, skazo listja, če dobi pege, ali se zvije, ali če mergolinci (merčesi) svoj plod (jajčica) vanj zaplodijo.

Bolezni jih boš naj bolj obvarval, če skerbiš, da se rastline krepko in čerstvo obnašajo. Obdelaj jih po vseh kmetijskih vodilih, kakor se jih umni kmetovavci vpeljali, in skušnja poterdila, in če zapaziš, da kako rastlino ta ali ta napaka napada, poskerbi, da ji za rano v okom prideš. Bolezni imajo toliko večjo moč do vsake stvari, kolikor bolj je zanemarjena. To se vidi vsakdan pri živali, in se tudi pri rastlinah godi.

Zlata pravila.

1. *Kdor pridno dela in lakomen ni; lahko brez vsega bogastva živi.*

2. *Delaj le, kakor te pamet uči, in ne porajtaj na druge ljudi.*

3. *Pridno delo naših rok blagoslovi dobri Bog.*

4. *Dež za solncem; za veseljem žalost pride, pa zopet odide.*

VI. Od pomnoževanja rastlin.

§. 1. Vsemogočni Stvarnik je vse stvari iz nič stvaril; stvari pa so minljive. Modri Stvarnik je torej perve organske stvari vsemenil, da so perve druge, druge tretje i t. d. zaplodile. Tako se še dandanašnji stvari množijo in ohranijo.

§. 2. Vsi sadeži se dajo pomnožiti po dveh načinih, ali po semenu, ali pa po popkih.

§. 3. Seme je zerno, iz katerega rastline in tudi semena enakega plemena rastejo. Pri vsakem semenskem zernu se to godi, kar pri pišancih (pišetih) v jajcih.

§. 4. Kadar seme ali zerno v zemljo pride, se v mokroti napne. Kal in moka ste s košico ali lupino povite. Kal ima dvojno moč v sebi. Kadar jo toplota oživi, da se premikati začne, gre ena vun iz zemlje, druga pa sili v zemljo. Zgornjemu delu se zelenjad reče, spodnjemu pa koreninica. Kal dobi svojo prvo rejo od moke, ki je v zernu. Ko je moka povžita, počí koža, zelenje gre iz zemlje, in po tem steblice z enim ali z dvema perescema. V primeri ko se korenina daljša, raste tudi steblo ali deblo čversto in veselo, in se od leta do leta bolj razvija. Kadar pa rastlina svojo primerno doveršenost doseže, poganja cvetje, iz katerega pride sad in zernje ali seme.

§. 5. Popki so majhne doveršene rastline, po svojih delih druga v drugo povite, ktere se sčasoma razvijajo. Tukej govorimo od mladik, iz katerih veja poganja, in te so po navadi bolj spičaste in manjše od tistih, na katerih cvetje raste."

Naj boljše med temi so pa tiste, ktere pri tleh iz drevesa poganjajo, sosebnó če so s koreninami previdene, kar se lahko doseže, ako se okoli debela pri tleh zemlje naruje. Take mladike se imenujejo koreninčnice.

§. 6. Ako pa takih mladik ni, se dajo rastline pomnožiti, ali po nadrevesnem grebenčenju, ali po sajenicah bez koreninc.

§. 7. Da se mladika na drevesu prime, jo je treba tam, kjer je iz debla izrastla, s kakovim trakom terdno prevezati, da se sok, ki po perju v rastlino pride, ustavi. Vtakni po tem prevezan del mladike v kako preluknjeno posodo, z dobro pognojeno zemljo, katero moraš skozi vlažno obdržati, in vidil boš čez leto vkoreninjeno, katero lahko odrežeš in presadiš.

§. 8. Med plemenjenjem sajenic bez korenin, kar se zgodi pogosto z verbjem, in med nadrevesnim grebenčenjem ga ni drugega razložka, ko da se mladika, namesto da bi v posodo prišla, v materno zemljo zakoplje, kar se ima zgoditi, dokler muzge v drevesu ni.

§. 9. Vse enoletne in dveletne rastline se dajo ravno zavolj tega, ker nimajo očés, po semenu pomnožiti, ker tako hitreje in krepkeje izrastejo.

§. 10. Rastline se dajo po treh načinih popboljšati, namreč, če jih presadiš, obrežeš ali cepiš.

Zlata pravila.

1. *Prečudne in skrivne so božje stvari, človeku presoditi mogoče jih ni.*

2. *Prebrisana glava pa pridne roké; so boljše blago, kakor zlate goré.*

3. *Huda za ubogega, ki ničesa ne zna; njemu se h kruhu priti ne da.*

4. *Mlado drevo se ravnati imá; staro drevo se ravnati ne dá.*

VII. Od sadjoreje sploh.

*Kjer prostor imaš, postavi drevó;
Sadja obilno doneslo ti bó.*

§. 1. Gotovo je, da sadjoreja blagostan posameznih lastnikov in tudi cele dežele močno povzdiguje, in da so bogati pridelki sadja dostikrat krepka bramba zoper pomanjkanje drugega živeža in zoper lakoto. Dostikrat se primeri, da je zavolj velike suše slaba létina za poljske pridelke, sadje pa obilo donese, ker globokeje v zemljo segajoče drevesne korenine še v suši potrebne mokrote in hlada vživajo.

Ko poljski sadeži zavolj silne suše vsehajo, dozori po gorkoti sadje večidel še sladkeje.

§. 2. Sadje, naj se vživa sirovo, kuhano ali posušeno, naj bo iz njega zdruzgan jabelčnik ali hruševce ali kis (jesih), kateri se tudi prav dober da iz gnjilega sadja délati, je vsakemu gospodarstvu velik dobiček. Koliko lepega denarja verže posestniku suho sadje prodano, ali pa tudi sirovo, ker se v kraje nosi, kjer sadu ni, pelja, ali tudi po železnici sem ter tje na prodaj lahko pošilja.

§. 3. Gerda beseda je: Kaj bi sadonosnice sadil, pa drevje žlahnil, saj ne bom njih sadú učakal. Oko bi bili naši predniki tudi tako djali, bi nam le lesnike in ternolice rastle. Bog jim daj lahko! zapustili so nam lepih sadonosnikov, naj jih tudi mi poboljšamo in svojim naslednikom še bolje popustimo. Res je veselje, peške spomlad

saditi, na gredo gledat hoditi, kako iz zemlje pri-
lukajo in zelené. Radostno je, pod sadonosnim
drevjem v senci sedeti, sadje pobirati in vživati.
„Kdor pa ne dela, naj tudi ne je,“ pravi sv. Pavel.

§. 4. Naj bi vsak ženin svoji nevesti dvoje
žlahnih drevesec vsadil, kadar k hiši pride, vsak
oče novo rojenemu otroku po dvoje drevesec po-
žlahnil, vsak odrašen mladéneč svojemu očetu vsako
leto eno, pa tudi materi eno sadonosno drevo za
rešitev (vezilo) podaril, ktereга je sam izredil in
vcepil, verh tega še brat bratu, sestra sestri lepo
drevce za godovno dala, hitro bi bili naši krasni
kraji vesel raj, kakor ga po stranskih deželah vi-
dimo. Potreba je torej, se sadjoreje učiti, po tem
pridno saditi, in Bog bo rast dajal.

VIII. Od rejenja sadnih drevesec. *)

Kako se naj hitreje sadnih divjakov dobí?

§. 1. Iz pešek in košic se naj hitreje dreves-
ca dobé. Skušnja učí, da iz košic breskev in češ-
pelj, tako tudi iz orehov in kostanja posajenih, le
komej osmi del slabša od prejšnjih starih drevés
drevca izrastejo. Če jih pa v dobro zemljo posadiš,
ali malo dorasena presadiš, dostikrat stara presé-
žejo. Iz pešek izrasena drevesca se morajo poce-
piti. Kér iz manj žlahnega sadú terdnejše in stano-
vitneje drevje izraste, in se to tudi mlado pocepi,
naj se za posajo lésnega drevja peške lesnik in

---

*) Beri: Krajski vertnar spisal Franc Pirc, v Ljubljani 1845,
cena 24 kr. — Slovenski vertnar. V Ljubljani 1847. Velja 4 kr.

kumric vzamejo. Pomniti je, da večkrat, ko se drevo presadi, žlahneji sad donese; pa je po tem tudi toliko pikreje in slabše drevo; torej tako drevo tudi zgotaj konec vzame.

§. 2. Peške dobro dozorelih jabelk in hrušek (iz gnjilega, suhega in sparjenega sadja, tudi iz tropin, ki so se za kis namakale, ne veljajo za to) se o sv. Mihelu do sv. Jožefa séjejo; prej ko se zgodi, boljše je. Če se pozneje, po sv. Jožefu sadé, in se niso snežne moče napojile, bodo še le drugo spomlad zelenele. Vendar znaš tudi peške v kaki posodi med perst mešane na merzlo za čas postaviti, in v vigredi, ko se odlatijo, jih s perstjo vred sejati, kamor hočeš.

Košice precej posádi, ko si sad povžil. Kostanja in orehov ni dobro v jeséni saditi, ker jim hud mraz škodje in miši za njimi hité. Boljšé je ta sad v drobnem pesku v kaki shrambi čez zimo shraniti, in v vigredi jih posaditi.

§. 3. Košice in peške se v dobro vdelano, ne v prepusto, pa tudi ne v presilno mastno perst vsejejo ali potaknejo. Slabo perst moraš z mastnejšo zboljšati; pa s živinskim, ne s trohljivim gnojem drevju gnojiti. Drevesno séme redko séj, kakih 400 — 600 zern na štirjaški séženj. Varuj jih vsigdar plevela, trave in suše, jih pred živaljo okovari in večkrat jim perst prerahljaj. Dobro storiš, če dve leti drevca tako preskerbljavaš in jih ne presajaš.

Za svojo potrebo si naj stanovitnejih in terd-
niših drevés pripraviš, če košice in peške posamez-
no tje vsadiš, kjer bo po tem tudi drevo svoje dni

stalo. Moraš mu pa pogosto zemljo rahljati, zel trebiti, v suši ga zalivati in pred živino okovariti. Tudi je treba, dokler se ne pocepijo, jim stranske vejce porezovati. Za jabelka in hruške je dobro, če se jim tudi verhovi do petega naj boljšega popka porežejo.

§. 4. Iz grede se dvě leti stara drevesca izkopajo, obrežejo, tudi serčna korenina in stranske poškodovane korenince, in se v drugo, dobro vdelano gredo, dva čevlja narazen presadé. Drevesa se smejo presajati od dobe, ko se iz véj in débła sok v korenine izpolzi, — ko listje odpada — in dokler se drevo zopet ne muzga. To se večidel od Vsehsvetnikov do sv. Jurja zgodi. Presajaj le, kadar je perst vlažna in tiho vreme, ne pa v mokro zemljo.

§. 5. Za drevno šolo odloči pripraven prostor, dobre solnčne in prostozračne zemlje, kamor se mladi divjaki v verste, ki so dva do tri čevlje narazen, po niti posadijo, da se tam že tisto leto, boljše pa še le prihodnje cepijo. Reklo se je, da se drevesca dva čevlja narazen, in okoli pol čevlja globoko vsadé. Kadar si korenince v jami lepo poravnal, posuj po verhu dobre persti. Prej ko drevece dovolj zasuješ, polij okoli njega 1 — 2 bokala vode, da se perst dobro koreninic prime, po tem še le drugo perst okoli drevesca poravnaj; pa pri deblu perst malo pritlači, da bo poglobočena, kakor plitva skleda, ter se bo deževnica vanjo lože lovila.

§. 6. Če se okoli divjakov plevél prikaže, se mora brez odloga greda prekopati, da se plevél

zatore, kateri bi sicer drevescem škodoval. Drevesca, ktere sloko rastejo, jih h količeku ravno privéži. Tudi tisti popki, iz katerih hočejo nepotrebne postranske mladike gnati, in sok tratiti, se morajo odšipati, ali z ojstrim nožem gladko porezati, da se lepa gladka koža oređi. Enega ali dva postranska odrásteka je koristno na šibkem debelcu zato pušati, da sok preveč kviško ne sili, ampak deblo od tal krepčá. Vendar niso taki odrasteki čez eno léto pustiti, da predebeli odrezani debelcu prevelike rane ne pusté.

IX. Od žlahnjenja sadnih drevés s ceplenjem.

§. 1. Če se otroci lepo, umno ne odgojijo, se ni nič dobrega od njih nadjati, izrastejo divjaki. — Drevesne divjake, ki so natorno taki, ali so žlahnost zgrešili, lahko zopet med žlahno drevje vverstimo, če jih pocepimo. Če pa kak iz žlahne peške izrasen divjak žlahne lastnosti kaže, je vreden brez cepljenja na vert posajen biti: to je, če ma lepo, gladko kožo, brez ternja, in široko perje. Tako drevo bo pozneje začelo roditi, pa bo potlej vedno bolj polno in terdno.

§. 2. Cepič, t. j. veršic, ki ga na divjak cepimo, mora enakega roda biti. Cepijo se torej jabelka z jabelčnim, hruške s hruševimi cepiči. Vendar se tudi cepijo: hruška v kutno, mareljica v češpljo, češnja in višnja vzajemno, in obé v nešpljo, in ta v bel tern i. t. d.

§. 3. V cepljenje vzemi letne mladike žlahnega, zdravega drevesa, bodi si staro ali mlado, ki se vreže verh drevesa, prej ko začne muzgo ali sok gnati. Cepiče moreš v vlačnem mahu, v senčnem hladnem kraju 3—6 mescev za rabo obdržati. Cepiti se smé od Vsehsvetkov skozi celo zimo, dokler drevje ne zelení. Košeno drevje cepi, če ne poprej, o pustu, jabelka in hruške pozneje v spomládi.

Kako se drevesca cepijo?

§. 4. Cepi se po peterem načinu: 1. s pri-lepljenjem ali z dolago, 2. s popkom, 3. v zarezo, 4. v sklad, 5. v zakožo.

1. Sprilepljenjem ali z dolágo. Naj boljše in hitrejše je po tem načinu cepiti. To délo opraviš, kakor kadar bičnik dostaviš. Cepič se na debelišem koncu z ojstrim, za to pripravljenim, ali pa s peresnim nožičem, sprekoma za palec dolgo od ene do druge strani gladko ošiljeno odreže. Le vajeni roki to v prvem hipu stori, sicer se cepič še pomalem obrezuje, dokler ni lép gladek. Cepič se zgorej do drugega, k večemu do tretjega popka prikrajša, tako, da dva do tri palce dolg ostane.

§. 5. Kjér sta cepič in divjak enake debelosti, odréži ali s tanjko žagico (zobačico) odžagaj divjak, kjer je lepo gladek, eno ped nad zemljo; odreži ga od spodaj gori postrani en palec dolgo, tako da imata cepič in divjak enako gladke, visoke in široke rane. Ko se vkup zložita, mora pri obeh biti les na lesu, da se nič rane ali belega lesa ne

vidi, in koža na koži. Če je cepičeva rana ožji od divjakove, tudi velja, če se le na eni strani koža na kožo prileže. Potem se cepič pazljivo, da se ne premakne, divjaku s povoskanim trakom, ali takim popirjem, ki je trakove širokosti in poldrugo ped dolg, privéže, to je, prav terdno od zgoraj doli povije, in potem se rana na cepiču in divjaku z voskom zamaže. Če si jih s trakom povíl, moraš cepič, ko ped dolgo mladiko stori, trak odviti, da se v les ne zajé; popir počí sam od sebe, torej se je boljše popirjevih trakov poslužiti.

§. 6. Traki, perteni ali popirnati, se tako le povošijo: Drevni vosek (kterega delati se homo pozneje učili) razpusti v kaki glinasti posodici, potegni trak, ki ga z dvema perstoma na koncu primeš, po vosku, in z dvema perstoma druge roke ga zopet opolzneš, t. j. vosek odergneš, da trak le malo masten ostane. Takih trakov si ob enem več sto pripravi, kér jih lahko hraniš, dokler hočeš.

2. Kako se s popkom cépi?

§. 7. S popkom se cepi, če se sirov (frišen) popek iz žlahne mladike izreže, in za kožo divjaku tako vtisne, da se v njem zaraste, žlahno mladiko požene, iz ktere žlahno drevo izraste, če se divjak drugih odrastekov trébi.

§. 8. V to cepljenje so iz pešek ali košic izraseni divjaki, ki so debelost gosjega peresa dosegli, naj pripravniši. S popkom se da cepiti, dokler je drevje muževno, tedaj kmalo po sv. Jurju blizo do sv. Mihela. Do sv. Petra še prvo leto popek mladiko stori; pozneje cepljen pa še le prihodnjo pomlad zelení.

§. 9. Če se pred kresom cepi, se cepivni popek odreže iz letne mladike, ktera je bila odrezana pred ko je bil les muževen; po kresu se pa popek vreže iz mladike tisto leto izrastle, ktera ima prav lepe lesne popke.

§. 10. Za popkovanje izreži popek od mladike tako lepo in gladko, da se bo pol palca kože pred njim, in pol palca za njim, in kolikor je mogoče tudi na straneh njega deržalo, in da bo lesá kar naj manj mogoče zraven. Kader si tako platice kože s popkom vred od mladike odrezal, odreži mu tudi pol peresa, če s popkom tisto pomlad izrastene mladike popkovaš; celo però bi mu preveč bilo. Po tem vreži v kožo divjaka, nizko pri tleh, kjer je lepa, gladka koža, tako dolgo ranico, kakoršne okó ali popek potrebuje, odloči z nožkom ali kako leseno zagojzdico muževne kože na divjaku toliko na obeh straneh, da boš vso platice s popkom pod kožo divjaku spravil. Zadnjič se rana s povošenim trakom ali popirjem zgorej in spodej terdo povije, potem pa odjenja, kadar se je popek v divjaku prijel in zarasel, da se lés redí. Kadar je očitno, da se je popek prijel, se divjak dober palec nad prijetim cepom tako prekoma odreže, da rana na nasprotno stran cepa pride, in drugo leto še le, ko je iz popka močna mladika pognala, se konček divjaka verh cepa tikoma pri cepu vprek odreže in z voskom zamaže.

3. Kako se v zarezo cépi?

§. 11. To se stori, če žlahen cepič na debelim koncu, kakor zagojzdico po obeh straneh en palec dolgo gladko odrežeš, in v divjak, tam kjer

je s cepičem enako debel, od zgor doli zarezo proti sterženu narediš, da se cepič vanjo vtakne in vso rano skrije. Tudi se morate na straneh koži cepiča in divjaka dobro sprijeti. Potem se cepič k divjaku z voskom zamaže in z imenovano podvezo povije. Tako se da cepiti od sv. Jurja do sv. Mihela, dokler sok ali muzga teče, in scer do kresa s takimi cepiči, v katerih še ni sok ali muzga gnala, kadar so bili odrezani. Po kresu pa cepi z zelenimi mladikami; pa se mora verh toliko prirezati, da ima cepič le dva popka, in perje se bolj ko na pol pri-krajša, in rana na verhu z voskom zamaže. Divjak mora gladko porezan biti, če še ni nič gnal; če se pa zelen cepi, pusti do pomladi vse mladike pri miru.

4. Kako se v sklad cépi?

§. 12. Naj stareja pa naj slabša navada cepiti, je v sklad. Divjak se odžaga in razkolje, da se žlahen cepič vanj vtakne in rana se zamaže. Le taka drevesa se še zdaj v sklad cepijo, ktera so že drugemu cepljenju odrastla.

§. 13. V sklad se da vsak divjak cepiti, kateri je debelji kakor palec. Naj bolj se prime, če je kakor ročnik debel. Tudi stara lesnika se da po vejah cepiti; mora se kak deseti del mladik pod cepičem pustiti do drugega léta.

§. 14. Naj raji se v sklad prime, če se takrat cepi, kadar začne sok ali muzga pod kožo prihajati. Že v svečanu ženó marelice, breskve in češnje. Kmalo po tem češplje. Sušca se cepijo hruške in naj zadnje jabelka. Pri cepljenju v sklad je potrebno: ojstra, ročna žagica, še bolje so pa cepivne škarje; prav ojster, močan zakrivljen nož, da se z

njim odžagan divjak pogladi, divje mladike čisto porežejo in divjak gladko prekolje. Moraš imeti tudi majhen ojster ošiljen (spičast) nožiček, s kakoršnim se režejo peresa, da boš mogel cepič prav obravnati; cepivni vosek, da boš rano dobro zamazal, rutice ali cunje in trake ali kako drugo povezo, da se ranjen divjak obvéže in se po tem laglej zaceli.

§. 15. Kadar imaš vso pripravo vkup, prežagaj naj prej divjak ravno vprek, kjer ima naj lepši les in gladko kožo, in po tem z vertnim nožem divjak še gladko obreži, kjer si ga prežagal. Dalje se nastavi nož na sredo debla, in se s kladvom ali sekirico nanj tolklja, da se divjak za palec globoko gladko razkolje. V sklad se terči zagojzdica, da ga toliko razkroji, kolikor je cepič debel.

Zdaj vzemi cepič, in mu z ojstrim oskim nožičem naredi vstric enega popka zarezo v stran, in vreži naprej podolgoma tudi na drugi strani ravno tako en palec dolgo, da bo cepič kakor zagojzdica ospičen.

Pri stranicah naj koža ostane, in zunanja plat naj bo nekoliko debelejša od notranje, da bo sklad, kadar se cepič vanj vtakne, povsod na tesnem prijel, ko se zagojzda zmakne, da se notranje kože stikom spopadejo. Zgorej toliko cepiča odreži, da ne bo čez dva ali tri popke imel. Zdaj zamaži rano s cepivnim voskom, in pa tudi cepič na verhu. Zadnjič povij s cunjo in povéži s trakom, da sklad ne jenja, temuč da se s cepičem zaraste.

§. 16. Da se bo cepljenje v sklad rado prijelo, ima:

1. Divjak, ktereга misliš cepiti, že v koreninah dobro vrasen biti.

2. Nižej ko je divjak cepljen, hitrejše in lepše bo rasel.

3. Dobro je, da se tista stran cepiča, kjer je prvi bližnji popek, znotri oberne, da poprej rano zacéli.

4. Naj bolji je, en sam cepič v en divjak djati, le tistim, kateri so čez kožel debeli, se dva cepiča vtakneta.

5. Manjši cepič ko v sklad vtakneš, več mladika bo do jeseni zrastla.

6. Vselej cepi s suhimi cepiči. Ni jih treba torej sliniti, kér je slina sirovemu lesu škodljíva.

5. Kako se v zakožo cépi?

§. 17. Cepljenje v zakožo je skor takovo, kakor v sklad, s tem razločkom, da se odžagan divjak, ne prekolje, in cepič ne vtakne v sklad, ampak med kožo in med les na strani. Torej mora biti že drevje muževno, da se skorja od lesa loči, pa vendar dokler še zeleno ni. Kadar je že divjak odžagan, se na strani koža kakega pol palca, ali tudi za palec, od verha doli z ostrim nožickom do lesa vreže, in zgor ravno tam med kožo in lesom se kakor cepič tanjka zagojzdica porine, da kožo od lesa odrine.

Po tem vreži cepič pod popkom v stran, ne celó do steržena, potem na zdolej, kakor dolga je zareza na divjaku, da sprekoma na drugi strani z nožekom vún prideš. Na drugi strani zareze le po straneh černo kožo posnemi, spodnjo zeleno pa pusti. Potlej vtekni cepič za kožo v divjak na

tesnem, in rano z voskom zamaži in obveži, kakor pri cepljenju v sklad.

Kako se cepivni vosek naredi?

§. 18. Vzemi rumenega voska, kakoršnega pri čbelarjih dobiš. Ravno toliko očiščene smrekove smole, zraven, pa tudi toliko terpentinov, t. j. mecesnove smole deni. Vse te tri reči vkup raztopi in v merzlo vodo vlij, in z mokrimi rokami štručice naredi. Če ti je pri rabi vosek preterd, mu maličko laškega olja pri raztopljenju posameznih štruček prilij.

Maža za drevesne rane.

§. 19. Vzemi apna, kravjeka in mastne ilovice, vsakega enako, zraven je tudi dobro djati mecesnove smole in živinske dlake nekoliko. Vse to dobro vgneti in premešaj, s tem rane velikih dreves pomaži.

X. Od presajanja žlahnih drevésec.

§. 1. Drevje se ne sme v muzgi in z zelenim perjem presajati; toraj se presaja v jeseni, kadar drevju perje odpade, in dokler se zopet muzgati ne začne. Da v jeseni presajena drevesa po zimi ne pozebejo, jim ranjene korenine gladko prireži in z voskom zamaži, veje pa še le v spomladi odreži ali prikrajšaj. Tudi zelena, celó cveteča drevesca se brez škode presadé.

Vsajeno drevce se prav dobro zalije, da tako rekoč v blatu stoji, in to se po tem vsak drug

večer ponovi; tako se ročno prime. To naj se nikdar ne opusti, kadar se drevje sadi. Kdor pa hoče veliko drevo presaditi, naj to stori po zimi, kadar je zemlja terdo, zmerzla, da se perst s koreninami prenese; pa veje se mu morajo močno prikrajšati.

§. 2. Drevesca se morajo z dolgo ravnico izkopavati, in scer tako varno ko je mogoče. Naj pred se perst z verha do korenin odkoplje, po tem se drevo od ene strani globoko spodkoplje in nagne, od druge strani pa se prav globoko korenine spodsekajo, in kadar se drevesce vzdigne, se perst mora tako varno otresti, da se male koreninice ne potergajo.

§. 3. Predno se drevo presadi, se mora obrezati po koreninah, po deblu in po verhu. Srednja serčna korenina, ki naravnost v zemljo raste, se mora močno prikrajšati; stranice le tiste, ktere so predolge ali ranjene, in sesavke, tiste male koreninice, ktere iz stranic na vse kraje rastejo, se morajo le takrat prirezati, kadar so po koncih trohljive ali bolne. Deblo se mora vseh stranskih mladik gladko otrebiti, in scer pri češpljah in češnjah seženj visoko, pri jabelkih in hruškah pa okoli osem čevljev kviško. Oreh in kostanj pa morata še višej gladko deblo do verhne krone imeti; verh se jima pa nikdar ne prikrajša, kar se pri jablani in hruški stori. Dobro je, rane vselej z voskom zamazati.

Kakošna perst je za sadna drevesca?

§. 4. Debelo močno ledino ali tudi nijvo nasadi z jabelki, globoko mergljino s hruškami. V plitvo, dobro rahljico sadi češplje, breskve, mare-

lice in mirabele. V rujavo puhljico ali lapor, zlasti pa v kremenico ali pešenko, sadi kostanj, češnje in višnje. V grampasto kamnitno zemljo nasadi orehov.

Dobro vdelana in globoko rodovitna perst, kakoršna je po dobrih njivah, po zelenikih in drugih starih vertih, je za vse drevje naj boljša za sadno rast.

Če imaš le pusto in plitvo zemljo, ki ima za podlago terdo mertvico ali pa prod (šuto), da sadne korenine ne morejo globoko gnati, ali pa živeža ne najdejo, jo je treba zboljšati.

Kako se slaba zemlja zboljša?

§. 5. Tu in tam je zemlja od nature dobra, vendar ni za rast sadonosnic pripravna, če ni obdelana in globoko zrahljana. Zboljšati jo je torej treba. To se stori: 1. Če tisto zemljo, kamor misliš drevo saditi, že prednje léto okoli dveh čevljev globoko prekoplješ, ali tako z lopato preoberneš, da zgornja rodovitna perst v dno, spodnja mertvica pa k verhu pride; da se tudi iz podnebja rodovitnosti navdahne.

2. Zboljšaš zemljo, če ji druge boljše ali nasprotne persti namešaš. V pust lapor navozi gline iz bajaranja, ali rušin iz meline. V rujavo mergljino ali soldan navozi blata s ceste in grabnov; suho rahljico zmešaj z mastno ilovico; cmokasto mertvico pa z dobrim peskom. Černo perst s soldanom potresi, tako boš zemljo za rast sadonosnic jako zboljšal.

3. Tudi se dobra vertna perst za drevje pripravlja, če se eno ali dve leti, predno se bo drevje sadilo, zemlja z živinskim gnojem prav dobro pognoji, in krompir, turšica i. t. d. vsadi, dokler se gnoj zadosti ne spersteni.

Kako se sadonosnice prav sadijo?

§. 6. Jako veliko je na tem ležeče, da se drevo prav posadi.

Zato se mora poskerbeti:

1. Da se jame za jesensko sajenje že po léti, za pomladanjsko pa v jeseni skopljejo. Perst, kadar jamo kopaš, deni verhno rodovitno na eno, slabejšo na drugo stran. Jame je treba globoke in široke skledi enake izkopati, da še pozneje korenine v svoji rasti okoli sebe rahlo perst najdejo.

2. Kadar drevesca vsajaš, zasúj prej jamo z dobro perstjo, ali na dno rušnje narobe položi, in na njo zopet dobre zemlje nasúj, da ne pride drevo globokeje, kakor je prej stalo. Prej ko drevce, vsadi terdno v sred jame kol, potem postavi drevesce in poravnaj korenine na okroglo, da bodo v krono rastle. Na korenine deni dobre in rahle persti, in drevesce potresaj, da se perst med korenine dobro zagosti, in nič praznega med njimi ne ostane. Zdaj s tisto perstjo, ki je bila iz dna jame, po verhu zagrebi in malo pritlači. Zadnjič drevesce tudi dobro z vodo zalij, sosebno če na spomlad presajaš.

3. Priveži drevesce h kolu s terto ali s slamo, pa rahlo, da se more nižati. Da se drevescu koža

ne oplazi, in rana ne naredi, je boljše s slamo ga privezati, tudi med količ in drevesce mahú vložiti.

4. Če je na takem kraju drevesce, kámor živina zahaja, priveži okoli njega rahlo ternjevih vej, da ga ne podere, ali kadar je zeleno, ne objé.

5. Lepo je viditi, če drevesca po versti stojé; torej jih vsikdar po redu sadi. Tudi jih rédko sadi, tak ti bo drevje obilno sadja rodilo, pod njim bo brez obotavljanja še žito, če ga vséješ, ali žlahna trava rastla.

XI. Od oskerbovanja dreves na sadnem vertu.

§. 1. Da se bodo zasajena drevesca rade pri-jela, naglo rastla in kmalo rodila, jih je treba zalivati, okopavati, jim gnojiti, jih obrezovati, trebiti in čediti. V prvem letu presajeno drevo malo raste, ker vso svojo moč na korenine oberne, da se prime in v zemlji vraste; torej mu je dobro večkrat prilivati, da mu suša ne škodje.

§. 2. Drevo prvo leto le tako okopaj, da perst po verhu plitvo zrahljaš, da skorje ne naredi, in da bo mogla zemlja iz zraka rodovitnost na se vleči. Tudi plevela in trave ne pusti prvo in drugo leto pod slabimi drevesci rasti. Naj bolj pa bo mladim drevesom teknilo, če vsako leto do korenin, katerih pa nikar poškodovati, kakor daleč veje segajo, v jeseni zemljo prekopaš in jo zboljšaš.

§. 3. Drevesu, ktero slabo raste, je treba z gnojem pomagati.

V ta namén se pa gnoj tako le pripravi: Naredi veliko jamo, in v njo nameči plev, blata in

slame, plevela, rušin in listja, smeti, ali kakega droba, gnjilega lesa, knalovine ali dobre persti. Napeljaj v njo večkrat kako lužo, kapnico ali gnojnico, in vse to večkrat premeči in premešaj, da se spersteni in iz zraka rodovitnosti navzame. Kadar hočeš drevesu gnojiti, odkopaj perst prav varno pri koncih korenin, in prisúj jim tega gnoja; vidil bodeš, kako veselo ti bo drevo rastlo, pa tudi skoro prav obilo rodilo.

§. 4. Pregoste veje na drevesu so uzrok, da ne rodi; preobilne in nepotrebne se morajo torej odrezovati ali pa odžagati. Otrebi:

1. Vse tiste veje in mladike od drevesa, ktere ali lepo lice drevesu kazijo, ali ga v rasti in rodovitnosti prideržavajo, ali pa če so bolehné in se sušé.

2. Če ima drevo slabe korenine, se tud slabo razrašuje. Takemu drevesu je treba vse veje prikrajšati, mu pa tudi pri koreninah z okopavanjem in gnojem pomagati.

3. Ima pa drevo veliko korenin, bo le močno na les gnalo, to je, v mladike in perje rastlo, pa ne sadú rodilo. Tako drevo je do korenin treba odkopati, in jedno ali dve korelini z dletom odkrojiti, da ne bo toliko v mladike gnalo, ampak sadne popke začelo nastavljati.

4. Mladike, ktere kviško, pa tudi veje, ki križem rastejo, se morajo o pravem času odrezati. Drevje se sme pa obrezovati, kadar ni muževno. Naj boljši čas drevesa obrezovati je ravno v spomladi, kakor hitro mraz neha. Jesensko obrezovanje sosebnó pri drevesih, ktera imajo mehék les, ni dobro, kajti rada pozebejo.

Kako se staro nerodovitno drevo pomladi?

§. 5. Če se drevo postara in neha roditi, ga pomladiš, ako mu veje za komolec od debla, ali še krajše, kakor boljše kaže, odžagaš, in le kake štiri ali šest vejic do drugega leta pustiš. Tudi mu mah in staro škorjo odergni, in pri koreninah mu perst zboljšaj. Pomniti pa je:

1. Da se to delo le stori, dokler še muzga ne teče, sicer drevo vsahne.

2. Moraš veje tako odžagati, da bodo rane doli, ali po strani obrnjene, da jim moča ali suša manj škoduje.

3. Se morajo vse rane po drevesu z mazilom zakriti — zamazati.

4. Je pomlajeno drevo kakega slabega plemena, lesnika ali drobnica, ga drugo leto na nekih mladikah cepi.

Kaj je storiti z drevesom, katero noče roditi.

§. 6. Nektero drevo je takega plemena, da začne pozno roditi, drugo ima lastnost, da le drugo ali tretje leto donese. Tako drevo dolgo terdno ostane, pozneje bogato rodi, in visoko starost doseže; torej ga ne posekati. — Če je pa drevo popolnoma dorasno, in vendar ne rodi, se mora pogledati in razsoditi, kaj rodovitnost prideržuje. Uzroki so:

1. V koreninah, če drevo v prsti zemlji stoji, kjer komej pustega živeža za les in perje dobiva. Takemu drevesu se mora zemlja globoko okopati, po gnoju ali mastnejši prsti se zboljšati.

2. Če staro drevo že tako debelo in terdo škorjo obredi, ali pa mu lastne veje tako senco delajo, da ga solnce ne more obsijati in mu lesa zadosti greti. Takemu drevesu se pomaga, če mu staro in mrtvo kožo čisto vzameš, in tiste veje odpraviš, ktere mu senco delajo.

3. Če ima drevo toliko gostih vej, da jih solnce ne more zadosti greti. Tako drevo moraš jako obrezati, in veje izrediti. Dostikrat je pa od zraka in hudih vremen drevo v rodovitnosti sadja zadrževano. Takim uzrokom pa le ljubi Bog zamore v okom priti.

XII. Od raznih bolezen sadnega drevja in njih zdravil.

§. 1. Naj navadnije bolezni sadnega drevja so:

1. Rak. Kadar se drevesu po deblu, ali po vejah rujave ali černe kraste pokažejo, in nadalje rapove bunke ali pa trohljive jamce naredé, ktere se po drevesu razširajo, in zmiraj globokeje v les segajo, je gotovo znamenje, da ima drevo raka. Uzroki te bolezni so, če se koža na deblu tisti čas, ko je muzga tekoča, odere ali odergne in rani. To bolezen boš ozdravil, če z nožem izrežeš, ali z dletom izdolbeš ves gnjil in bolan les iz debela noter do zdravega, in rano z vertnim mazilom zamažeš. Ako pa to bolezen na kaki veji najdeš, vejo gladko odreži. Pa tega ne delaj takrat, kadar muzga teče.

2. Trohljivo duplo ali žlambor, to je taka bolezen drevesa, da deblo v sredi tako

izgnjije, da drevo votlo postane, kar ima svoj začetek naj večkrat od napčnega cepljenja, če se rana dobro ne zamaže. Tej bolezni ni lahko v okom priti, vendar tako bolno drevo veliko let še sadje rodi; pa njegovo sadje ni tako dobro, kakor zdravega drevesa.

3. Smolika, bolezen, kadar drevó po koži černo ali dimasto prihaja, ali pa muzga iz njega solzí, se kakor smola sterdi, in grampasto bunko naredi, kar sčasom drevo konča. Ti bolezni je le košično sadje podverženo. Takemu drevesu smolikasto gumbo odreži do zdravega lesa, in rano s cepivnim voskom zamaži in obveži.

4. Oskrumbe, kadar koža na drevesu začne od tal proti verhu dimna ali sajasta, sčasoma pa hrastava in grampasta prihajati. Drevo neha rasti in medlí tako dolgo, da se vsuši, če se mu ne pomaga. Pomaga se mu tako, kakor smolikovemu drevesu.

5. Mah, kateri drevo ne le nerodovitno stori, ampak sčasoma tudi umori, ker mu naj bolji muzgo izpije in rodívni živež iz zraka odvzame. Z mahom preraseno drevo se mora naj prej očistiti, ves mah po deblu in vejah ostergati, in tiste veje vse odrezati, ktere so z mahom preveč zagošene. Potlej se mora vse drevo z merzlo vodo vmiti in s šetjo (kertačo), s slamo, ali pa s staro metlo dobro obdergati.

Naj boljše pa je, če v spomládi, kadar muzga nastopa, vsaj vsako drugo ali tretje leto drevo z apnom pobeliš. To ves mah posuši, zalego gosene in drugih škodljivih žival pokonča, in drevesu mla-

do, gladko kožo stori, kar tudi k rodovitnosti veliko pripomore.

Kako se drevesa pri zdravju ohranijo in bolezní obvarjejo?

§. 2. Če hočeš zdravo in dolgo rodovitno drevje imeti, moraš sadonosnice že od začetka tako oskerbovati, da jim ne ho priložnosti k bolezní, torej:

1. Ne iší po hostah in gošah divjakov za svoj vert, ampak iz pešek si jih izredi, da bodo dobre koreninice, zdravo muzgo in lepo rast imeli.

2. Kar boš cepil, ne maži z ilovico, ampak z voskom, in kjer kaj odrežeš in drevo raniš, zaceli z vertnim mazilom.

3. Trebi drevje zvesto vsako leto, marljivo ga okópavaj, in če kako bolezen ali napako zapaziš; glej, da ji za rano v okom pristopiš; tako bodeš svoje sadovno drevje k velikemu veselju in obilnemu dobičku sebi in svojim otrokom ohranil.

XIII. Od živál drevju škodljivih.

§. 1. Naj nevarnejše in sadnemu drevju škodljivše živali so:

1. Zajci. Posebno v hudi zimi zajec mladike drevesu pošiplje, pa tudi po deblu gladko kožo včasí tako ogloda, da se težko več obraste, ker je zajčja, pa tudi kozja slina in zob naj hujši strup drevju. Ogradi mlada drevesca v jeseni dobro s ternjem; v slamo jih povijati, ni dobro, ker slama močo priderževa, in po zimi pod njo drevo

rado pozebe. Naj boljše pa je, če so verti tako visoko ograjeni, da zajec vanje ne more. Če je pa kako drevo zajec ogrizel, mu rano do živega, izréži in z vertnim mazilom zaceli, sicer se bo les dalje sušil. Zajec se ogiblje drevja, če je z apnom pobeljeno, ali večkrat, vsake 8—14 dni s pasjo mašobo pomazano; tudi če se k drevju ražni vsadé, t. j. koli, na katerih je mesó v dimu viselo.

2. Gosence. Koliko gosence drevju škode storé, vsak ve, kajti perje, in cvetje tako objedó, da ne ustavijo le drevja v rasti, ampak ga za tisto in prihodnje leto nerodovitno storé. Svoja blaga drevesa tako škodljivih merčesov obvarovati, je neobhodno potrebno:

a) Da se vsako leto drevje, kamor metulji svojo zalégo naredé, čisto osterga.

b) Da se vsa odrasena drevesa od léta do léta, ali vsaj na drugo, naj manj tretje leto z apnom pobelijo.

c) Dobro je, če v jeseni okoli drevés zemljo okopaš; tako bo tistih gosenc zaléga večidel končana, ktera je v zemlji nastavljena.

d) Ne opusti v jeseni in v vigrédi zarano gosenčno zalégo zaterati, katerokoli po zavitem suhem perju, po mladikah ali po deblu zagledaš, odreži in sožgi jo, predno se gosence po drevju razlézejo.

e) Če so se pa že gosence po drevju razlézle, vsak večer pozno, in zjutraj zgodaj veje potresaj, da bodo gosence odpadle. Pa spodaj kako plahto pregerni, da jih vjameš in pomoriš.

f) Nobena reč pa toliko gosenc ne pokonča, kakor nekatere ptice, ktere je že Bog v to namenil. Ni tedaj prav, pevk, ktere so naše velike dobrotnice, loviti in jih moriti; kar je tudi po cesarski postavi prepovedano. Še le vaditi jih moramo na verte, da nam bodo bolj drevje gosenc čistile.

XIV. Kako se pridelano sadje v prid obrača?

§. 1. Sadje je trojnega razreda: poletno, jesensko in zimsko, in slednjega plemena ob različnem času dozori. Sadje se ne sme zeleno spraviti, ampak zoritve je ž njim čakati. Zrelo je v dobi, kadar se piškovci otrebijo, in zdravo zrelo sadje začne samo z drevja padati. Tako sadje žlahnega plemena se zjutrej eno uro po solnčnem izhodu varno obêre, nežlahno pa otrese; nobeno in nikdar pa se ne sme oprekljati, ker se s tem drevju veliko kvara dela.

§. 2. Pridelano sadje se odloči, ktero za domačo potrebo ostane, in ktero se bo poprodalo. Kmetovavec mora tudi prevdariti, ktero sadje več zaleže sirovo, ktero posušeno, ali v mošt, kis (jesih) ali v žganje porabljeno.

§. 3. Češnje, češplje, breskve in neka plemena hrušek se ne dajo hraniti, ampak se morajo z drevesa vzete precej pojesti, posušiti ali pa poprodati. Nekaj plemen hrušek in jabelk, če ravno zrelih, ni precej dobrih, marveč morajo nekaj časa v kakem suhem in zračnem hramu na tanjko — nikdar pa na velikih kupih poležati, da se ugodé ali umedíjo, ter še le po tem prijeten slad dobé.

Tudi je treba sadje vsak dan prebirati, slabo za jabelčnik ali za sušilo, gnjilo za kis obrniti.

Tako je tudi z zimskim sadjem ravnati. Le predno začne zmerzovati, ga je treba v kak varen kraj prenesti, da ne zmerzne; vendar ne v kako zaduhljivo ali pušobno shrambo, kjer bi okús ali slad zgubilo, in gnjiti jelo. Sadje, katerega hočeš dalej prihraniti, moraš na suho po policah nastaviti, tako redko, da se drugo drugega ne dotika.

Kako gre sadje sušiti?

§. 4. Kdor ima veliko sadja, naj ga posuši, ker se táko več let da hraniti, tudi v velik dobiček za kupčijo ali za domačo rabo obrniti. Kjer je veliko sadja, ga je naj bolje v posebnih sušivnicah ali v pajštvah sušiti. Kdor pa ima malo sadja, naj ga suši v peči na lesah, ali na peči, ali pa na solncu. Vedeti je treba:

1. Da se zrelo, zmlajeno ali zmehčano sadje za sušilo vzame.

2. Sušivnica se mora s suhimi, terdimi dervi, ne pa z mehкими smolnatimi kuriti, scer bo sadje grenko; tudi se ne sme preobilno netiti.

3. Suho sadje se ne sme v sušivnici ohladiti, ampak zvečer ali zjutraj iz tople sušivnice naglo na hladen zrak postaviti, da lepo svetlo in slastno ostane.

4. Kdor sadje na peči suši, naj večkrat hišo izvetra, in prah na peči omete, ali popir podloži, da bo sadje čedno.

5. Po tem ko je bilo suho sadje dobro ohlajeno, se mora v suhem in vetrovnem (zračnem) kraju,

v snažnih lesenih posodah shraniti; tako se pet do sedem let obderži.

Kako se iz sadja víno (mošt) dela?

§. 5. Ne le veliko živeža, ampak tudi prijetno pijačo nam dobro sadje daje, ktera pri domu veliko odrine; pa se tudi dobro proda.

Kdor hoče dobro vino iz sadja narediti, mora vedeti:

1. Da le pusto, terdomečno in ne-žlahno sadje dobro vino da, kakor tepke, drobnice, lesnike i t. d. Bolj ko je žlahno in vodeno sadje, slabeje vino je iz njega, in manj časa se da hraniti.

2. Sadje za vino ne sme pomlajeno ali kaj zmehčano biti, temuč terdo, zrelo otreseno se mora stleči in naglo stlačiti, ali sprešati, ravno kakor grozdje.

3. Stlačen mošt se skoz rešeto precejen v dober vinski sod vliwa, in pred ko je mogoče napolni, scer se rado ne čisti. Tudi se mora pustiti, da se dobro izkisa in otrebi, predno se voha zabije.

4. Kdor hoče sadnemu moštu lepo rudečo barvo dati, naj černih bezgovih jagod, ali černic (borovnic) ali pa malnic s sadjem v prešo dá, ali pa njih soka v sod vlije, predno drožje meče.

5. Prav dober kus se moštu da, in sadni duh zgubi, če se mu predno drožje meče, pest suhega bezgovega cvetja v sod verže, ali pa sladke skorje ali druge prijetne dišave v rutico zavezane, na niti obešene, dva ali tri tedne v sredi soda vtopljene pusté.

6. Močno se sadni mošt zboljša, če se vanj, predno drožje meče dobrega vinskega mošta pri-meša, ali pa, kakor hitro se včisti, v drug sod na vinske drožje pretoči. Tudi gnjilo sadje se ne sme zavreči, ker naj bolji kis ali jesih da.

Glejte, kako mnogoverstno se da sadje ober-niti in v velik dobiček porabiti. Naj torej vsak po-sestnik poskerbi saj nekaj sadonosnic si posaditi. Gotovo mu bojo njegovi otroci in še vnuki zato hvaležni.

Zlata pravila.

1. *Pregosto preseljevanje ne tékne ne družini, ne drevesu. Kdor se trikrat preseli, enkrat pogori.*

2. *Kar doma lahko prideláš, ne kupuj, ne obleke, ne žita, tudi nobenega sadja; kupljeno blago nima teka.*

3. *Delo nas brani trojnega zlegá: dolgočasa, greha in pa ubožtva; delo ima zlate roke.*

4. *Vse poskusite, veli sv. Pavel; kar je do-brega, se poprimite.*

5. *Clovek! komaraj, in Bog ti bo pomagal.*

XV. Od murv *).

§. 1. Slovencei nimamo posla, ktereга bi s tako radostjo, in marljivostjo opravljali, kakor Lahi svoje „svilodelstvo,“ kar njih veliko živi in bogati. Svilopreljke so gosence, ktere le mur-

---

*) Beri: Nauk murve in svilne gosence rediti, poslovenil gosp. Filician Globočnik. V Gradeu 1851. cena 15 kr., v Ljubljani 10 kr.

vovo perje jedó, in po tem svilo (žido) predejo. Tudi mi Slovenci se bomo sčasoma te koristne obertnije poprijeli. V to pomoč so domoljubi družbo osnovali, ktera na posebnem dvoru blizu Grada velika tisuč murvovih drevés rédi, po domačii in po sosednjih krajih razpošilja, svilo sama prideluje, in tudi pripravnim dečkom darila deli, da se tje hodijo učiti, se z murvami in svilarstvom pečati.

§. 2. Omenjena družba v Gradcu, tako tudi v Ljubljani kmetijska rokodelska družba, nepremožnim kmetovavcem zastonj murve delí, sicer pa prav po nizki ceni prodaja. Lahko si jih torej vsaki kmetovavec kako dvojce (parovo) pripravi. Ni jih treba iz semena rediti, da bo poprej dobiček od njih imel.

§. 3. Reja murv nima kaj posebnega od reje sadonosnic. Obojim je enake skerbí treba, in kjer je pripraven kraj za sadonosno drevje, je tudi za murve. Bolj pa ljubijo pešnato, kakor druge baže zemljo, v kateri tudi redivniše in dostojniše perje rodé.

§. 4. Ali nam kaže na naši slovenski zemlji murve saditi? Gotovo! Če si ravno kdo misli: Jaz se nikdar ne bodem s svilopreljkami pečal; čemu bi murve sadil, ker mi korista ne kažejo! — Vendar ni tako, prijatelj! Tudi na Laškem, Francozkem i t. d. se ne peča vsak lastnik murvovih drevés s sviloprejkami, vendar ima lep dobiček od murvic, ker jih lahko po zlatu in še više v najem da. Kadar bomo saj deset let stare murve imeli, se bo gotovo tudi človek najdel, ki bo svilne gosence redil, in nam murvovo perje dobro plačeval.

§. 5. Murvovo perje je pa tudi za domačo rabo. Kuharice nam véjo pripraviti prav dobro špi-načo iz njega, tudi živina, krave in svinje, rade jejo tako dobro sirovo, kakor tudi posušeno murvovo perje in listje. Perutnina se od murvovega sadja dobro redí, in tudi otroci ga radi zobljejo.

Zlata pravila.

1. *Kdor nima v glavi, mora v petah imeti.*
2. *Kadar kimovca gromi, žito, sadje dobro stori, če je njiva pognojena, jablan, tepka zasajena.*
3. *Veliko besed je malo prida; veliko plev, pa malo žita.*
4. *Vsako sadonosno drevó je zlato na obrest položeno.*

XVI. Od gojzdov, goš ali šum.

§. 1. Gojzdi ali goše (boršti) se imenujejo take zemljine, kjer enega ali pa mnogoverstnih plemén drevje, germovje in drugo rastlinje v velikem številu brez vsega reda in pravila navadno samo od sebe raste. Gojzd je poglavitni del vsakega posestva, ker daje kmetovavcu potrebne derva, lés in steljo; kostanj, želod in žir i t. d.

§. 2. Kjer mnogoverstno drevje rase, naj kmet takega plemena drevesa špoga, ktera so podnebju in legi zemljine naj bolj primerjena. Med temi imajo vselej prednost tista drevesa, ktera boljši les za umetalnike in za kmetijsko rabo dajejo.

§. 3. Vse obdelovanje in skerb za gojzde obstoji v tem, da se iz gojzdov nepotrebno in škodljivo germovje trebi, pregosto izreduje in se planjave zopet zasadé ali z drevnim semenom posejejo.

§. 4. Pogosto se sliši tožba, da je les za kurjavo, za tesarijo in druge reči vedno dražji. Pa kaj še le bo v nekterih letih? Tu in tu se vidi, da marsikteri les sekajo, pa ne gledajo, da bi lepo mladino v zarod gojili. Drugi brez potrebe svoje hoste ptujim v posekanje prodajo, ki vse do zadnjega štora pohlastajo. V veliko krajih se po hostah živina pase, ki vse mlado drevje objé, in kar se iz zemlje prikaže, gre pod zeló. Tudi to je napčno, da se po gojzdih preveč listja v nasteljo grabi, mladina jako poruje, in starejšemu drevju ves gnoj za rast jemlje.

§. 5. Takim napakam v okom priti, je že cesarica Marija Terezija leta 1771 gojzdne postave za ohranjenje gojzdov dala, ktere sicer zdaj še veljajo, pa žalibog! se le malo spolnujejo. Imenitnejše gojzdne postave so:

1. Da se nič več drevés ne poséka, kakor jih v preteklih letih v sék doraste.

2. Da naj se za derva le tista drevesa jemljejo, ktera so gerčeva in véjasta, in torej niso za drugo rabo.

3. Da se drevesa sekajo o pravem času, v pravem redu, in kakor je za podrasenje naj boljše.

4. Kjer so po goši lazi, naj se zopet z lesnim semenom posejejo.

5. Naj se po gojzdi ne delajo novi poti, kadar se kaj vun vozi, da se mlada zaléga ne poškodeje.

6. Naj se za znamenje oštarije ne jemljejo verhovi smrek. Ravno tako je prepovedano drevesa za šotore ali za senco pri procesijah sekati.

7. Tudi je prepovedano iz gojzdov senožeti, pašnike, njive itd. napravljati.

8. Prepovedano je v gojzdi hiše postavljati ali živino rediti.

9. Vsa dobra in terdna drevesa, posebno pa hrastje ali dobi naj se ohranijo za velike potrebe.

Zlata pravila.

1. *Puška in oralo kmetu ne bo zdalo; lovec mastán, dom razdjan.*

2. *Kdor ima lep les, on veljá; kmetija brez gojzdov, in polje brez travnikov dolge delata.*

3. *Če hočeš lepe gojzde imeti, moraš tudi za nje skrbeti, ne lesá v ptuje poprodati, tud' kaj svojim privar'vati; le neumnež pravi: Rasti trava, dokler sem jaz.*

XVII. Od vertov ali ogradov.

§. 1. Vert je primerjen kos zemlje s posebno rodovitno perstjo, večidel blizo hiše. Kdor umé s sočivjem, ali kakor pravijo, s kuhinjskimi rastlinami pečati se, si na malem prostoru dovolj rastlin in zelenjav za domačo potrebo pridela. Pri mestih in večih tergih mnoga družina samo od malega verta živi.

Vert ne sme biti proti severju, od kodar merzel zrak in ostri vetrovi brijejo, ampak ima proti jugu ležati. Potreba je, da je voda na vertu skozi pri rokah, s katero se v ta namen odločena velika kad na vertu napolni, kjer tako dolgo stoji, da stopnjo zračne toplote doseže, predno jo v zalivanje rastlin rabiš.

Vert se mora z zidom, latami ali z živo mejo ograditi; tudi drevje in poslopje ne smete rastlinam sence delati.

§. 2. Vert gre v štiri kose razdeliti, za kaj toliko je letnih časov, in vsak čas svoje rastline rodi. Dalej se vsak kos razdeli v grede, med kterimi se steze naredé.

§. 3. Vertni sadeži se dajo večidel po semenu pripraviti in pomnožiti. Vertnar mora torej posebno skerb imeti, da se z dobrim semenom previdi. Naj bolje seme je iz stranskih vejic, zato ker sok v stranskih vejicah bolj počasoma teka, kakor v stebelu. Hraniti se pa mora v suhih, zračnih krajih. Tega vodila se mora vsak kmetovavec terdno držati, če hoče, da seme dolgo časa kallečo moč obderží.

§. 4. Semenske gredice ali sadiša se morajo v tistem kraju verta napraviti, kjer se ložej zalivajo. V sadišče določen prostor gre globoko prekopati, in obilno z dobro podelanim gnojem pognojiti. Ravno tako gre presadiša pripraviti. Človečjek je vertnim sadežem kaj tečen gnoj, še bolja pa scavnica, če se na kup suhe persti, cestnega prahu ali žehtnega pepela zлива. Ni treba ve-

liko tako napojene persti, vendar malo od nje vsak gnoj prekosí.

§. 5. Sadike še le sadi, kadar k môči pridejo in dovolj koreninic zaredijo. Sadike presajaj vselej proti večeru; pa nikdar v dežji ali precej po dežji, ampak le v vlažno pregreto zemljo. Ko si sadike posadil, jih zaláj, vendar ne z merzlo, ampak z nekoliko na solneu pregreto vodo. Sploh je pa za zalivanje naj bolji čas v spomladi in v jeseni zjutraj, po leti pa zvečer.

§. 6. Pri presajanju je posebno na to gledati, da razna plemena vertnih sadežev, ki so si v rodu, preblizo eden drugemu ne rastejo, sosebno če hočeš seme od njih imeti, zakaj primeriti bi se znalo, da bi se vzajemno oplodilo in pleme spačilo.

§. 7. Obdelovanje vertnih sadežev obstoji v dveh naj potrebníših poslih:

1. Da se zemlja pleve in čisti vseh samodsebnih zeliš, trave itd.

2. Da se perst okoli rastlin pogostoma rahlja in obrača.

Da pa o pletvi rastlin ne polomiš in ne pohodiš, jih tudi laglej zalivaš, moraš med verstami razgon pustiti.

§. 8. Skerben in priden vertnar (pri malem hiševanju večidel gospodinja) ne pusti zemlje počivati, kakor če jo sneg pokriva, marveč jo, sad s sadom namestovaje, prisili, da vsako leto več, po tri, po štiri pridelke dá. Vsi sadeži ne ljubijo družtev ptujih rastlin, t. j. mnogo je taci, ki se ne dajo brez škode med druge saditi, p. kumare, pesa, pinača, česen, čebula.

§. 9. Pri prekopovanju in rahljanju verta je treba na letni čas gledati. Za pomladansko obsejo odločen del se mora v jeseni ali po zimi prekopati in pognojiti, o spomladi za poletno, in po leti za jesensko setvo poskerbeti.

§. 10. Skerbna gosgodinja si, če je le moč, za domačo potrebo na lastnem vertu prikuho in drugo zelenjad za juho pripravi. Kuhinjske rastline so: kapus, vohrat, koloraba, solata, špinača, kumare, korenje, pesa, redkev, česnikovina, česnik, čebul, biluš (špargel), dinje, zgodnji grah in krompir, peteržil, žabej, hrén itd. Tudi nekatere zdravilne rastline in zeljiša naj se pri hiši pripravijo, p. kamilce, melisa, meta, ajbiš, kalmeš, špekharda, natreš, metlica, lučnik, arman, rožmarin itd.

Da otroci sčasoma do vertnarije veselje dobó, naj se deklicam odloči gredica za cvetlice, dečkom pa kak kotec, da peške in košice sadijo.

Zlata pravila.

1. Oči gospodarjeve več opravijo, kakor njegove roke.

2. Dobra gospodinja tri vogle pohištva derži, slaba jih pa tudi podere.

3. Čeпустиš svoje delavce brez čuvaja, je ravno tako, kakor da bi pustil svojo mošnjo odperto.

4. Pridnemu pokuka lakota v hišo, pa noter si ne upa. Lenega čaka stergan rokav, palica beraška, prazen bokál.

XVIII. Od polja.

§. 1. Polje imenujemo njive in zemljiša, ktere preoravamo, in na nje eno-in dveletne rastline, žita in pičo za živino sejemo.

§. 2. Skušnje starih časov, in še dandanašnje učé, da marsikteri sad ne donaša, slabo rodi, če ga zaporedoma na eno mesto ali njivo vsejemo. Torej kdor hoče pri kmetovanju dobro napredovati, njemu mora za umno, letno versto poljskih pridelkov po redu sosebnó mar biti. Kmetovavec mora pa tudi prevdariti:

§. 3. Lastnosti svoje zemlje. Skušen kmetovavec vé, da se mora sadu vsake razne baže primerjena zemlja dati. Z dobrim gnojem se sicer tudi v slabi zemlji sadu pomaga; to pa ne bi bilo po izverstnem kmetijskem načinu, z dragimi pomočki pridelkov prisiliti. Umni kmetovavec torej vselej tak sad seje ali sadi, kteremu se zemlja, zrak ali podnebje prileže, in kateri pridelek naj ložej in naj dražje proda.

§. 4. Lastnost kraja, poveter ali podnebje: Zrak in podnebje godnjata ves poljski sad; po tem tudi sad ločimo in razverstujemo. Nekterega dozori majhna toplota, drugi potrebuje večé; nekteremu služi mala mokrota, drugemu večá.

§. 5. Sadna pleména. Kmetovavec mora gledati na kup gnoja. Če ima gnoja, naj obdeluje tak sad, ki veliko gnoja vžije, kakor; konoplje, lan, kapus ali glavnato zélje itd. Skušnja učí, da nekatere poljske rastline zemljo okrepčajo in zboljšajo, druge pa zeló izmolzejo in

oslabé. Zboljšavne rastline so razne nemške detele; varovavne, ki zemlje ne zboljšajo, pa tudi ne slabé, so rastline, ktere se za sirovo klajo kosijo; srednje slabivna rastja so dozorjena stročjevina. Slabivni sad je: pšenica, ječmen, oves, bob, krompir, lan, repa, korenje itd. Silo spijavni sad je: turšica, konoplje, kapusno zelje. Umni kmetovavec seje ali sadi za slabivnim sadom varovavnega ali celo zboljšavnega.

§. 6. Kmetijski kolobar se ravna po večjem ali manjšem prostoru polja, in po lastnosti persti. Zadosti prostorno polje gre v osem različnih njiv razdeliti, namreč: Perva naj se obseje z žitom; druga z bobom, fižolom ali graham; tretja z mehkimi (travnimi) rastlinami, kakor z ječmenom, ovsom, ajdo; četerta z raznim sočivjem; peta z lanom in konopljami; šesta z repo, kolorabo, belo peso, korenjem itd.; sedma z deteljo; osma z drugimi obertnijskimi rastlinami.

§. 7. Dalje se tako le versti: Njiva, na kateri je pšenica rasla, naj se obseje z bobom in graham, po tem sledé druge mehke rastline, kakor ječmen, oves in jara rež; za temi se sadi drugo sočivje. Sočivje sledi konoplje in lan; po tem se seje repa, podzemljaska koloraba, korenje, pesa in krompir. Za temi pridejo enoletne travne rastline. Po tem pride zopet pšenica na versto itd.

§. 8. Majhna polja se pa razdelé v pet, štiri ali tri njive, s to opombo, da gre posebno za žitne, sočivne in travje rastline skrbeti, ker žito in sočivje ljudi redí, seno pa v rejo živali služi, ter je

naj trdnjša podpora in podloga umnega kmetijstva.

§. 9. Kar njive v dobrem stanu ohrani, in vedno s primerjenim gnojem previdi, ni nikakor tako imenovana praha, ampak umetno speljan kolobar.

§. 10. Koliko njiv mora kmet imeti, da je prav? Marsikteri kmetovavec pride na slabo stajo, ali celo na boben, ker ima preveč njiv, ker preveč seje, pa le malo prideluje. Tu in tu so se pašniki razdelili in v njive spremenili. Kmet je dobil več posla; žita pa lahko manj prideluje, kakor prej, ker si živine ni pomnožil, tudi piče ji ni zboljšal, in premalo gnoja pripravi.

Le toliko njiv naj kmet ima, kolikor jih more z gnojem in delom po kmetijskih postavah in o pravem času obravnati.

§. 11. Če ima kmetovavec po meri toliko senožet z detelo in pičnim semenom posejanih njiv, kolikor ima za žito in malovje njiv, rekel bi: to je dobro obravnano kmetijstvo. Če je pa pri kmetii le tretjino njiv, dve tretjini pa za živino obravnanih zemljin, in tako dobro, da se na vsakem oralu 40 centov kerme pridelal — tudi kmet toliko živine redi, da vso pridelano pičo pokermi — to bi bilo naj dostojniše kmetijstvo. Po tem potu bi kmetovavec dovolj in prav dobrega gnoja pridelal; lahko bi dostojno z malo delavci svoje zemljine obranaval, in žita gotovo pol več prideloval, kakor prej na še enkrat tako velikih prostorih. To je tako gotova resnica, kakor beli dan.

Zlata pravila.

1. Če vsako léto nova zemljiša s travnimi semeni obseješ, boš imel vsako leto celin orati, en oral celine pa ima za tri druge orale vrednosti.

2. Žita le toliko sėj, kolikor zamoreš pognojiti; torej si senožeti napravljaj, redi si živine, da si vstanu vsemu žitu pognojiti, kakor se spodobi.

3. Kdor seje brez gnoja, slabo gospodari; njegova kmetija vidoma peša, na zadnjič ga čaka beraška palica.

4. Hočeš z drevesom prav orati, moraš sam zanj deržati; kdor se le na druge zanaša, slabo izhaja.

XIX. Od setve in žit.

§. 1. Kadar je njiva pognojena, prav izorana, dobro prevlečena in zrahljana, je za sétev pripravna, kakor gré. Seme pa kakoršno boš sėjál, takšno boš žel.

§. 2. Semensko zerno mora biti: 1. Popolnoma zrélo, napeto in težkó. Lahko, medlo zerno, ki je v shrambi kaj poškodovano bilo, ali celo po operhljini diši, ne veljá za seme, 2. Snopje, ktero ti ima seme dati, spravi do mlatí v suh, zračen kraj. 3. Za seme odbrano snopje se premlati z lahkim cepom, da lepše zernje dobiš. 4. Semensko zernje mora na suhem spravljeno, v žitnici redko nasuto biti, večkrat ga pregrabi, da se ne spari, ali ne operhne. 5. Vselej je bolje seme drugega leta starosti sejati, kakor seme prvega leta.

Semena, ki ne smejo čez 2 leti stara biti, da še kalé, so: ovseno, proseno, makovo. Čez 3 leta ne smejo biti stara semena: ajdovo, jarega ječmena, konopljene, domače detelje, ozimne pšenice. Do štertlega leta: ozimnega ječmena, korenjevo, reženo, jare pšenice. Do 5 lét: bobovo, grahovo, nemške detelje. Do 6 let: vohratovo in kapusovo, laneno, písno. Do 9 let: tobakovo.

§. 3. Če hočeš zernje poskusiti, ali je dobro za seme ali ne, namoči ga, in ga zavij v ovnato cunjico, in deni ga na topel kraj, pa ne na péč; v nekterih urah bo dobro zernje kal pognalo; slabo in medlo se ne bo ganilo.

§. 4. Dobro je, seme včasi premeniti, in zraven paziti: 1. Da se seme premeni, kadar spoznaš, da ti je zerno od večletnega pridelovanja oslábelo. 2. Kupi semena iz takega kraja, od ktereга véš, da se mu je zemlja prilegala, kjer ga torej naj obilniše pridelujejo. 3. Kupi dobro seme iz pustejšega in merzlejšega kraja, kakor je pri tebi doma.

§. 5. Kako se mora sejati? Mera setve na enakem prostoru se po letnih okoljšinah ravná: 1. Na enako velikem prostoru se debelega zernja na mero več poséje, kakor drobnega. 2. Lepega, polnega zernja je manj treba, slabega, glotnatega pa več. 3. Na pognojeno, močno, mastno zemljo séj redkejše, kakor na terdo in pusto. 4. Za zemljo, ki se sadu prileže, je manj semena treba, kakor na nepripravi zemlji. 5. Pri zgodnji setvi se manj zernja poseje, kakor pri pozni. 6. Več semena je treba na njivi, kjer je prednje leto bil sad, kateri se ne vjema s prihodnjim.

§. 6. Od dôbe sejanja. Jarino sejemo v spomladi, ozimino pa v jeseni. Pri sejanju je paziti: 1. Da se na gorah seje ozimina 14 dni, tudi tri tédne prej, kakor po ravninah in nizkih dolinah; jarina pa ravno toliko pozneje. 2. Debelo, merzlo zemljo obsej z ozimino bolj zgodnje, kakor rahlo in gorko zemljo. 3. Senčno njivo v jeseni poprej, v spomladi pa pozneje obsěj, zato ker se senčna zemlja na jesen poprej izhladi, in na spomlad se pa kasneje ogreje. 4. Navadno je ozimino sejati 8 do 14 dni pred sv. Mihelom, in 14 dni po sv. Mihelu. Zgodnja jesenska setev je bolja, kakor pozna. Zmed jarine se seje naj prej oves, pšenica, rež; za temi: bob, grah, leča, ječmen in zgôdnji lan. O sv. Jurju sadi krompir, sėj turšico, fežol, konoplje. 5. Skerbi, da boš vsako séme v lepem vremenu, kolikor je mogoče, sejál in zemljo prav dostojno obdelal. Ne bodi praznih ver, ne čuj na kake ure, dneve, tedne, ali na posebne čase. Kteri na veter gleda, ne séje; in kteri le oblake ogleduje, ne bo nikdar žel, pravi sv. Duh.

Po tem, ko si posejal in vse po njivi obravnal, izroči Bogu svoje delo, zakāj: „Ne on, kteri sadi, ne on, kteri poliva, je kaj, ampak Bog, kteri daja rast.“

Po sétvi do žetve glej, če se plevel prikaže, da ga zateš, in kar je treba okopavati, da se o pravem času stori.

Z radostjo se ozeraš po svojih blagra polnih njivah, in se veseliš bogate žetve; pa v eni uri je lahko vse tvoje upanje pri kraju, toča ti hitro vse pohlasti in pobije. Pa kakor imamo za poslopje zavarovanje

in bratovišino sv. Florijana, ravno tako je mogoče tudi poljske pridelke zavarovati, da škodo povernjeno dobimo. Za neke dvajsetice se to lahko stori, in umni kmetovavec ne bo tako malih stroškov gledal. Torej se to zavarovanje vsem kmetovavcem prav živo priporoča.

Od posebnih setev.

§. 7. Pšenica povsodi donese, le v jako merzlih gorah, v preveč podmoknasti, ali pa v preveč pešeni zemlji se slabo ponaša. Na težki in maštni ilovki sosebnost dobro izhaja. Pšenica je mnogih plemén, ktere se po barvi, zernju in podobi klasja ločijo.

§. 8. Pšenico sejemo v deteljiše, prosiše, turščiče, tudi v kromperišu. Jako se priporoča v vigredi, ko začne pšenica rasti, da se zbrani ali povleče. Če bi pa pšenico na spomlad sréš navzdignil in jo ruval, naj se z valarjem povalja, da se koreninice bolj zemlje primejo.

§. 9. Rež je s slabšo pešnato zemljino zadovoljna, in obrodi, če tudi nobeno drugo pleme ozimin posebno ne stori. Režena moka ni tako bela, ko pšenična, in se le večidel za kruh obrača. Rež je dvojnega plemena, ozimna in jara. Ozimna rež se mora v jeseni zarano vsejati, da se dobro vkorrenini, sicer pozebe rada, sosebnost če bi se v mokrotno njivo sejala. Jaro rež sej v vigredi, ko se več mraza ni bati. Rež ne ljubi težke zemlje, torej se ji pripravi dobro prerahljana njiva, če tudi novo pognojena.

§. 10. Ozimni ječmen ima šest verst zernja, in prav bogato nasuje, če je na njivo vsejan, kakoršna mu je po godu. Ječmen ljubi topel kraj, težko, dobro vdelano in mastno zemljo. Pusta pešenca mu dobro ne dé. V praho, deteljše, ovsše in pšeničiše ga sėj, kjer bo dobro izhajal. Za ječmen obravnaj lego tako, kakor za pšenico. Ječmen je velik sovražnik plevela; torej če se na spomlad plevel prikaže, se mora zarano popléti, sicer se ni dobre žetve nadjati. Kjer ozimni ječmen rad pozebe, naj raji jarega sejejo, kateri v merzlih kakor v toplih krajih dobro stori. Dostojno obravnana ilovka, pa tudi globoka ne preroda pešenca, sosebno če je njiva v jeseni ali po leti pognojena bila, mu je po volji. V zemlji na novo pognojeni ječmen rad podgori. V gorkih in suhih krajih se sušca seje, v neugodnih malo pozneje.

§. 11. Oves je med sternjo to, kar osel med živino; on je zadovoljen z vsakim krajem in z vsako zemljo; kjer ni ugodno nobenemu žitu, se oves vender še dobro obnese. Ker oves več mokrote prenese, ko ječmen, ga moraš spomladi precej, ko se zemlja malo osuši, posejati. Oves je mož, pravijo gorjanci. Dobro in zdravo se pri ovsenjaku in njegovi juhi počutijo. V primeri do drugega žita se oves naj prej in naj boljše proda.

§. 12. Turšica je glava vseh žit. Turšica ne donaša le naj obilnišega pridelka na zernu, temuč tudi vsi drugi obstojni deli turšice so kmetovavcu v velik prid. Če turšici na pripravnem kraju prav dobro pognojiš, boš pridelal na oralu po 50 do 70 vaganov zernja; razun tega

pa še vmes po 10—14 vaganov fižola in 50 do 70 čentov slame.

Turšica je raznih plemen; tudi je nektera bolj zgodnja, ktera se tudi v merzlih krajih dobro obnaša; nektera bolj pozna, ki debeliše in daljše stroke (stoke) od une donese, in bolj za tople kraje velja.

Za seme v drugo leto odloči precej na njivi perve naj lepše stroke, ki dozoré. Popúli jim lasce, peresa pa jim pusti, in obesi stroke na zračen kraj, da ze dobro posušé. Zernja ne smes poprěj iz strokov ali steržnov izružiti, kakor ravno pred sajenjem. Iz koncev odluši zernje za domačo rabo, ostalo oberni pa za setev.

§. 13. Akoravno je turšica skoro z vsako zemljo zadovoljna (le s pretežko ilovko in mokrotno zemljo ne), ji vendar naj bolj služi taka perst, kamor je sploh navada pšenico sejati, to je, mastna, globoka in rahla ilovka, malo s pešenko ali apnenko zmešana.

Turšico smeš po vseh drugih sadežih saditi; pa tudi več let zaporedoma na eni njivi. Nobeno žito pa ne potrebuje toliko gnoja, kakor turšica. Torej kdor nima dovolj gnoja, naj raji turšice ne seje. Po turšici se z velikim pridom pšenica seje.

Tri reči so turšici posebno potrebne: 1. da je njiva dobro zrahljana, 2. da se, kolikor je mogoče, ves plevel zatara, 3. da se njiva dobro pognoji.

Turšica se sadi ali seje, ko se ni spomladanskega mraza več bati, to je, večidel od

svetega Jurja do srede velikega travna ali maja.

Turšica se redko seje, še boljše je, če se v verste sadi; tudi se mora naj manj dvakrat okopati in opleti, in po tem osuti ali ogerniti. Skušeni kmetovavci terdijo, da se rast strokov ali steržnov pomnoži če se cvetje verh stebila (križev) berž izmed perja izpuli, ko se prikaže.

§. 14. Proso je mnogoverstno, bélo, rumeno, rudeče in rujavo ali črnkasto. Kmetu v dobro jed služi za kašo (pšeno, jeglič). V ta namen se tudi bér seje. Berova slama je prav tečna piča za govede in tudi konje, sosebno če se s černo kermo v rez (rezanico) zréže.

§. 15. Proso in bér tirjata, kakor turšica, gorko, bolj lahko ko težko, čisto, dobro pognojeno zemljo. V udelani celini in deteljišu naj bolje storita. Sosebno je na to gledati, da se proso v čisto njivo vseje, da preveč pletve ne potrebuje. Bér se poprej seje od prosa. Bér blizo 5 mescev do zoritve potrebuje. Proso pa le 3 mesce.

Pri žetvi in spravi prosa je skerbno ravnati, da se preveč ne osuje. Zernje, pa tudi slamo in otepe je treba dobro na solncu posušiti, da pospravljeno ne operhne.

§. 16. Ajda je pri hiši ali kmetii lepa pomoč, kadar uspe.

Ajda nam da kašo in moko v kuho in za kruh med reženo ali turšičino moko. V požarjih zgodnje vsejana, ali prašna ajda, kakor jo gorjani sejejo, naj gotoviše dozori. Poljanci jo v sternišče o sv. Jakopu sejejo; pa jo rada zgodnja jesenska slana

pozoblje. Ajda ljubi suho in gorko vreme; torej če, sosebnobno ob cvetju, močno dežuje, je slaba žetev po tem. Kadar ajda lepo cveti, si tudi marljive, nedolžne čebelice lepega blaga po njej naberó.

§. 17. Sočivje imenujemo zernje iz stročja tistih sočivnih rastlin, ki nam v živež služijo, kakor: leča, grah, bob, fižol, cizara, grašica itd. Iz teh rastlin, ki se na vertih in na njivah sadijo, dobivamo jako veliko hrane, ker se zernje že zeleno jé. Sočivje vleče po svojem širokem perji iz zraka živež; torej manj zemljo izmolze, ko druga žita. Sočivje ljubi lahko zemljo, naj bolj apnenko, leča pa pešenko.

§. 18. Leči je prodnata zemlja naj dostojniša, kajti le suh in gorek svet ljubi. Kadar lečno stročje rujavkasto postane, je zernje zrelo. Naj boljše je lečo v jutro pipati, ker se pri solncu rada préza, to je, zernje iz stročja pada.

§. 19. Graha je več plemen, on je bel, rujav in zelenkast, droben in debelejši. Naj boljši je sladkornik, ki se s stročjem jé. Grah tirja, kakor leča, pešenko, suho in gorko zemljo, pa dobro gnojno. Grah se v raznih časih sadi, ker se zelen, ne zrel v hrano rad porabi. Dostikrat grah le cveti, in stročja ne dela; takšnega je naj bolje živini za pičo pokositi.

§. 20. Bob raste rad na ravnem, v močni, dobro obdelani in pognojeni zemlji. Sadi se v spomladi zgol na kak kos njive, ali med korenjevo seme, tudi s krompirjem po ogonih ali pa po razorih. Bob je treba po dvakrat pleti in mu perst prerahljati. Bob ima bolj debelo kožo, ko drugo sočivje, torej,

kjer ga veliko pridelujejo, ga živini kuhajo, sosebeno teletom in mladim prascem, ki po njem bolj rastejo. Tudi se med drugo žito meša, mélje, in moka za kruh obrača, in da prav okusen i visok kruh.

§. 21. Fižol. Nobenega sočivja ni toliko plemen, kakor fižola. Fižol je raznih barv in debelosti: tudi je nekteri kolnik, drugi počeppljak ali čiček. Fižol ljubi rahlo, mokro, dobro vdelano in pognojeno perst na ravnini. Seje ali sadi se v spomladi, kadar se mraza ni več bati, ker ga sicer mraz posmodi in spridi. Večidel ga po šopkih sadimo, po 5 do 10 v jedno jamico. Fižol je treba opleti in perst mu prerahljati, berž ko pol pednja visok zraste.

§. 22. Cizara se seje, kakor leča. Predno se pa poseje, je treba seme 24 ur v vodi namakati da se ga sušica ne loti, kateri bolezni je ta rastlina posebno podveržena. Seje se, kakor fižol, v močno, suho, dobro prekopano in pognojeno zemljo. Med vsem sočivjem je sama cizara, ki njive celo nič ne pognoji, temveč jo izmolze. Opomniti se mora, da se te rastline nikoli ne smejo v rosi pleti.

§. 23. Grašica se sejé v spomladi na ilovni, ne preveč vlažni, kremení, dobro obdelani in pognojeni zemlji. Tudi se grašica v suhi pešenici dobro obnaša. Radi jo tudi med oves mešamo in oboje v zeleno pičo živini kosimo. Grašica je med vsem sočivjem za njivo naj bolji gnoj.

Zlata pravila.

1. Pšenica pravi: verzi me v blato, bodem dala ti zlato.

2. *Sėj in sadi mnogoverstne sadeže, kér ne obrodí vsak sadež vsako leto, kakor želiš.*

3. *Doma delo muditi, drugod pa denar zapravljati je huje, kakor bi sveča na obdveh koncih gorela.*

4. *Lenuhe iz hiše, iz žitnice miši,*

Iz skednja pa vrabce zapodi vse preč,

Prodajal dost mernikov žita boš več.

XX. Od krompirja, repe, kolorabe in pese.

§. 1. Krompir, kruh ubogih, ki ga tudi visoki gospodje spoštujejo in radi jedó, je nekda ptujec bil. Leta 1710 ga je Tone Rejnort prvič na Nemško prinesel. V naše slovenske dežele je še veliko pozneje pripotoval. Pa zapérati so se kmetovavci rajše dajali, kakor bi ga bili sadili. Kako pa zdaj ljudjé po krompirju žalujejo, ker nam zginiti hoče! Bog nam ohrani krompir, velik dar božji za živino in za ljudi!

§. 2. Krompir raste sicer po vseh deželah in v vsaki zemlji, kjer žita obrodijo; pa se vendar le veliko slabije obnaša v težki, debeli in mazasti ilovki, in sploh v mokrotni in merzli zemlji. Naj bolj se mu prileže lahka in bolj rahla zemlja, pešenka in apnenka. V taki zemlji, če je pametno gnojena, se pridela naj več dobrega krompirja.

§. 3. Tudi na to je gledati, kateri sadež je pred krompirjem na njivi bil. Posebno dobro se ponaša krompir po detelji, zelju, turšici, konopli, na takih njivah, ki so bile poprejšno jesen

iz ledin preorane in obdelane. Tudi po pšenici in réži, kterima je bilo dobro gnojeno, dobro rodi. Nikdar pa mu ne tekne, ga brez pognojenja saditi. Tak krompir, če ravno debel, je slabega okusa in veliko raji gnije od drugega.

§. 4. Za krompir mora zemlja globoko preorana biti, zakaj v globoko orani in dobro zrahljani zemlji mu moča, pa tudi suša veliko manj škodje, se ga več pridela, in je tudi boljši in zdravejši.

§. 5. Poglavitna postava pri sajenju krompira je: ga ne poprej saditi, dokler ni zimska mokrota iz zemlje pošla, in dokler se ni zemlja snežnice dobro osušila in gorkeja postala. Navadni čas krompir saditi je o sv. Jurju, do konca velikega travna; vendar ga neki kmetovavci še prej, pa tudi poznej sadé. Včasih jo dobro zadenejo, včasih pa tudi po golem mahnejo. Gotoviša je zarana doba.

§. 6. Krompir se sadi v brazde ali pa v jame z motiko izkopane. Naj manj dela stori, krompir v brazde saditi. Zveste vodbe, kor in saditi, so pa:

1. Dajte krompirju globoko preorane, pešene njive, in ne sadite ga na gnoj.

2. Položite cel krompir v jamice. Jamice ali brazde naj se napravijo tako, da je ena versta od druge naj manj dva čevlja vsak sebi, v versti pa naj bo zopet vsaka jamica po čevlju od druge ločena.

3. Ko pride čas okopavati in krompir osipati, naj se osuje; kar je naj bolj mogoče; to varje

krompir suše in moče, in ga tudi naj bolj pomnoži.

4. Če se primeri po dolgi suši silna vročina z večkratnimi plohami, naj nobeden kmetovavec ne zamudi, zemljo med krompirjevimi verstami in kupčki dobro prerahljati.

§. 7. Ko je saja krompirja dokončana, pusti razore kakor so, in nikar jih ne prevleči. Če pa hočeš krompirja obilno pridelati, ga moraš dvakrat okopati in osuti.

§. 8. Krompir je zrel, kadar je njegovo zeliše (krompirjevec) vsahnilo. Ta postava pa le pri zdravem krompirji velja, zakaj pri bolnem je zgodnje vsahnjenje zeliša znamenje, da se ga gnjilec prijema.

§. 9. Krompirjevca pri zdravem krompirju ne smeš porezati, dokler ni krompir popolnoma odevetel, in tudi po tem ne ročno; le mesca kimovca se še to brez škode zgodi. Če pa zeliše suhni, kadar krompir boleha, pa brez odloga daj krompirjevec globoko pri tleh obžeti, in ga za zimsko pičo posuši.

§. 10. Mokrota in sparica krompir hitro spravita pod zlo, da začne gnjiti. Torej naj bo kmetovavcu poglavno vodilo, da krompirja nikdar ne dá pri deževnem vremenu kopati in mokrega v klet spravljati; ravno tako pa tudi ne pusti krompirja na solncu pariti, kadar ga izkopajo. Boljše je skopan krompir v senci na zračnem kraju pustiti, da se presuši. Ob enem se krompir srednje debelosti za sème, drobni in ranjeni pa za pičo odbere, in ostali je za ljudi v živež.

§. 11. Za živež in za seme odločeni krompir se mora v suhih kletih ali v takih shrambah hraniti, ki so zračne, pa tudi mraza obvarvane. Po tleh in ob stenah se morajo žagance ali pa slama položiti, da je krompir mokrote varvan; tudi se ne sme na velike kupe nasuti. Poslednjič se mora krompir po zimi večkrat pregledati in prebrati, da se zamore vsaki gnjilobi, berž ko se pokaže, v okom priti.

§. 12. Repa je dvojnega plemena, dolgovata in okrogla. Obedve rasete v pešeni, nekoliko mokrotni, dobro pognojeni zemlji, in se sejete večidel na žitno sternišče. Perva setva je o sv. Kilijanu — pravi se ji zato Kilijanka. Repa se mora naj manj dvakrat okopati in opleti. Prigovor je: motika stori debelo repo. Gosence so velike sovražnice repi. Sto in sto pripomočkov v pogubo neprijetnih gostov se je že naznanilo, pa menda nobeden gotov ni. Naj gotoviše se tem merčesom v okom pride, da se vsako jutro oberejo. Kdor si ne more vse repe na veliki njivi po tem načinu obvarvati, naj je nekaj podorje, in le toliko pusti, kolikor si je upa čediti.

Boljše malo, ko nič.

§. 13. Kapusno (kolorabno) in pésno sème se v vigredi berž, ko je zemlja odperta, v gredice vseje, in ko sadeži dostojno močni prirastejo, se v za to pripravno zemljo posadé. Kapus je dvojnega plemena, nadzemeljski in podzemeljski. Pervi se za živež ljudi, drugi pa za pičo živine rabi. Tudi pésa ali rona je dvoje sorte, bela tudi rumena, in rudeče pisana.

Obodvojno priporočamo v plod kmetovavcem, kér se njuno perje dá po dvakrat tudi trikrat polomastiti, ker je jako dobra piča za govedino in svinje, ne gnjuje rada, in se po zimi živini v živež oberne. Pesa tirja tako zemljo in obdelovanje, kakor repa.

§. 14. Korenje stori dobro okusno juho; torej kuharice pol korena k mesu v kuho pridenejo. Kmetu služi korenje v živež ljudem in živini. Večidel se korenjevo séme seje med pšenico, rež, ječmen, lan, fižol in bob. Kadar se prvi pridelki pospravijo, se mora korenje dvakrat opleti in tolikokrat okopati. Bolj ko redko pustiš, debelejša bo korenje.

Zlata pravila.

1. *Svila (žida) in žamet pogasita ogenj na ognjišči.*

2. *Lože je, si dve ognjišči zidati, kakor na enem vedno kuriti.*

3. *Pojdi raj lačen spat, kakor z dolgovi vstat.*

4. *Sladkosnedež nima daleč do beraške palice.*

5. *Tam, kjer glad mori lenuha, najde priden dosti kruha.*

XXI. Od predivnastih rastlin.

§. 1. Lan (len) sejati se plača, če je tudi platno po ceni, kér se predivo prodaja še zmiraj dosti dobro, in kér brez platna ne more biti nobena družina. Tudi pridejo časi, ker družina, sosebno

dekle nimajo drugega posla, torej se h kolovratom vsedejo, in dostikrat poleg njih lepo prepévajo.

§. 2. Lan ljubi debelo, bolj težko mokrotno zemljo, ilovico ali saj dobro puhlico. Seje se v zemljo, ktera je prejšnjemu pridelku prav močno pognojena bila. Naj boljše je, da se za lan deteljiše odloči, in da se njiva zgodej pognoji še predno sneg zapade, in sicer vselej dobro. Gnoj precej, ali pa po zimi, če sneg skopni in perst zmerzla ni, podorji. Setev mora prav gosta biti, da niti višje in tenkejšje zrastejo. Njiva se tako gosto obseje, da pod palcem sedmero do desetero zern leži.

§. 3. Ozimni lan se seje v jeseni zarano, jari pa v spomladi, in sicer lenovec med sv. Jurjem in sv. Florijanom, in prezlej ali prezovec okoli sv. Janeza Nepomučana. Kadar je zelo suho, dežja počakaj; v suhem vsejan lan nikoli dobro ne stori, če v kakih dnevih ni dežja.

§. 4. Dobro laneno seme mora biti težko, okroglo, terdo, kratko in debelo, rujavo-belkaste barve in oljnato, kar se lahko pozná na tem, če se nekoliko zern v ogenj verže. Če seme v dotiko ognja pridši, poka in se vname, je to očitno znamenje obilnega olja. Laneno seme mora lepo čisto biti, da nobene baže plevelnih ali žitnih semen v njem ni. Pomniti je, da stareje ko je seme, boljše je; vendar ne sme čez 6—7 let staro biti.

§. 5. Za lan globoko orji, in pred setvijo in po setvi zemljo dobro prebrani, poslednjič

z valerjem povali, in še z motiko in grabljami poravnaj, kar je treba.

§. 6. Lan se dvakrat pleve, ko je persta dolg, in pa predno se začne kodrati. Plevicam priporočaj, da delo dobro storé.

§. 7. Če hočeš tenkega, težkega in prav dobrega prediva pridelati, poruj lan, predno seme v glavicah dozori, to se zgodi tedaj, kadar lan odevete. To se ve, da se mora po tem takem semena tvegati. Kdor pa hoče dobrega semena pridobiti, ne ruje lanú prej, ko takrat, kadar glavice popolnoma dozorijo; pridela pa bolj pustega in debelejšega prediva.

§. 8. Poruvan lan pusti osuhniti se, po tem se oreflja (ob glavice in seme spravi), ali osmuka na navadnih grebenih, in potém v pol čevlja čez paz debele snopke pevéže.

§. 9. Lan v vodi goditi je bolje, kakor po travi pogrinjati ga. Vestfaljci, v tej reči naj bolj zvédeni možje, ravnaajo z lanom tako le: Snopke položé v čisto vodo, vendar ne v merzlo, tekočo, tudi ne v toplo stoječo mlako, ampak pri strani struge v tomún kjer voda priteka in otdeka, po 4—6 komolcev visoke lanene kupe. V vodi ga pokrijejo z reženo slamo, po pedi na debelo, po slami položijo deske, obtežijo jih s kamnjem tako, da tudi čez deske in kamne voda stoji, da nikjer nič zraka ne pride do lanú. Dan za dnevom se mora pazljivo hoditi gledat, kdaj da je lan ravno prav goden, da se o pravem času iz vode vzame, sicer se skazi, če bi le eno noč dalje v vodi ležal.

§. 10. Da je lan goden, se spozna:

1. Če potegneš iz snopička eno bilko, in z dvema perstoma po nji smukneš, jeli se koža ali lika kaj rada odluši?

2. Če po tem bilko prelomiš, in se čversto da prelomiti. je to znamenje godnega lanú; če se ne da prelomiti, pusti ga še v vodi.

3. Verzi 3 ali 4 lanene bilke v vodo, potopile se bodo, če je lan goden, sicer pa bodo po verhu vode plavale. Vgodí se lan v 4 do 10 dneh. Po tem se lan iz vode potegne, in po senožeti razgerne, da se dobro osuhne, tak je zdaj za teritev pripravljen.

Laneno seme gre presejati, da se boljše in lepsé v prihodnjo setev odbere. Ostalo je dobro za olje katero, če ni prestaro, tudi v kuhinji na hvalo pride; pogače pa dajo dobro oblodo za svinje.

§. 11. Konoplje rastejo rade v lahki, globoko preorani, dobro pognojeni in v lehe razdeljeni zemlji. Dober gnoj je ovčji in svinski za nje.

§. 12. Naj boljše seme je tisto, katero v rokah dergano barvo obderži, in olušeno sladka usta naredi. Pervi čas za setev je, kadar je nevarnost hudih slan nehala, večidel sušca ali v začetku malega travna. Konoplje se ne smejo tako gosto sejati, kakor lan.

§. 13. Semenčnice sejemo večidel med turšico ali krompir. Ker so konopljiške rastline možkega in ženskega spola, gre perve populiti; druge pa tako dolgo v zemlji pustiti, dokler seme popolnoma ne dozori. Semence se na pertičih sušé, prezajo in stepajo.

§. 14. Konoplje gre tako goditi, kakor lan; razgernejo se po senožeti, ali pa v stoječi vodi namakajo, po tem posušijo in oterejo.

§. 15. Da ti konoplje, kar tankost niti tiče, lan namestijo, vzemi pét funtov konopelj, v pestí razdeljenih, zveži jih vsako posebej, in zloži jih v prostran žehtnik. Vlij potem v kotel 40 funtov vode, in dodaj ji dva funta lugaste solí in pol funta apna. Štiri ure po tem, ko si to tekočino večkrat premešal, pusti vse vkup četertinko ure vreti, ter vlij vrélo tekočino na konoplje, ktere si prej s kakim pertom pogernil, da goša nanje ne pride. Ohlajen lug ocedi, in konoplje tako dolgo spiraj, da voda čista odteka. Zopet zloži konoplje v žehtnik, na ktere gre toliko vréle vode vlti, kolikor bo treba, da so snopiči pod vodo. Štiri ure po tem vzemi snope iz vode, in dobro oprane raztegni, da se posušé. Kadar so suhe, jih oteri in omikaj. Po tem ravnanju boš tanše niti od lanenih dobil, in svetile se bodo ko svila.

Zlata pravila.

1. *Sama predla, sama šila, so naj lepše oblačila.*

2. *Dobre gospodinje naj lepše blago so platna polne omare.*

3. *Kolovrat in pa škrinja (ladica) povésem natlačena, je nevesti naj lepša dota.*

XXII. Od senožet ali travnikov.

§. 1. Pri vsaki kmetii stojé zemljina, živina in piča v terdi zvezi. Brez dostojne klaje ne more kmetovavec živine rediti, brez živine ni gnoja, in brez gnoja je zemljina piškov oreh. Torej mora kmetovavec bolj za pridelovanje klaje, kakor žita skrbeti. Stanovitna piča za govedno, konje, ovce itd. raste na senožetih. Pa senožeti bi nam gotovo več dobička donasale, ko bi skerbnejše z njimi ravnali in k rodovitnosti jih silili. V več krajih vidimo senožeti v močirju, ki celó pičlo in slabe kerme dajajo; druge najdemo na suhem stati, kjer čisto kratka in redka trava raste, in vendar bi se oboji z malim delom in denarjem lahko zboljšali. Kdor ima torej močirne senožeti, naj po potrebi grabne poprek naredi, da se jim voda odpelja; na suhe naj iz toriš, grabnov, mlak, dežnice in snežnice napelja. Vsi potroški mu bodo v kratkem bogato povernjeni.

§. 2. Senožeti se delé:

1. V stanovitne ali natorne, ki so menda iz pašnikov postali.

2. V časne, kjer se travno seme poseva, in se le nekaj let kerma prideluje, po tem pa zopet preorjejo.

3. Po razméri pridelka so senožeti ene, dveh-, tudi treh košnjá, sladke in kisle, torej dobre in slabe senožeti. Dobre senožeti imajo svojo lego ob potokih, rekah, dolinah itd. kjer se večidel dobre, zdrave in sladke rast-

line ali trave plodijo. Sladka trava je dvojne baže: slamica ali dolga, druga pa, ki pri tleh ostane in košate zeliša dela, se imenuje spodnja trava, solatnica, tratnica. Kjer v pravi priméri slamica in tratnica gosto raste, in se na senožeti voda da napeljavati, take so naj boljše senožeti.

§. 3. Človeška pridnost travnikom jako veliko pripomore; tudi ni zemlje, ktera bi se ne dala zboljšati. Torej bo skerben in marljiv vlastnik si vse prizadél, svoje senožeti na boljšo stopnjo povzdigniti.

1. Predno v vigredi senožeti zeleneti začnó, potrebi in razgrabi kertine in mravliša, tako dobro stare, kot novo naruvane.

2. Polovi kerte in miši, ali pa vodo na senožet napeljaj, da potonejo.

3. Potrébi germovje in ternovje, kjer se miši, mravlje in drug merčes plodi in redi.

4. Petrébi grabne, da voda na senožeti pri-teka, nepotrebna pa se odteka; to stori v vigredi in v jeseni.

5. Če povodnja zemljo terga, odjezi vodo s tem, da za krajem močne kole po redu v zemljo zabiješ, jih z verbjem opleteš, izjéden kraj s kamenjem, rušnjó in perstjo zasuješ, zgór pa mlado verbje, jelšje in jagnede nasadiš, da se germovje zaplodi. Visokega težkega in starega drevja ne pušaj ob potoku stati, ker tako drevje sčasoma véter omaja, voda spodkoplje, da se poderó, zemljo utergajo, in vodi priliko dajo, zemljiše razjédati.

6. Marljivi kmet zatéra po svojih senožetih škodljiva zeliša, kakor: ceglovje ali cediljuje, ojstrico, preslico, volk, skrun, zobnik, ternjeve petelinčke, ušivec itd. na ta način, da vozi na senožeti pepél, lužnico, živo apno itd. ter s tem mah in druge kisle zeli prežene, in se po tem dobra, sladka trava prikaže. Pusti neko leto zarano seči (kositi), ko so slabe rastline še v cvetju, da slaboplodnega, škodljivega semena bolj ne zasejejo. Daj več jam križem vrezati ali izkopati, da se mokre senožeti odcejajo, ter ceglovje osuši in zatere. Kar je jako koristno, preorji slabe, cele senožeti, ali posamezne slaboplodne kóse, jih nekaj časa v njive spremeni, in po tem s semenom žlahnih trav poséj.

7. Skerben kmetovavec prebrani ali prevleče križem v vigredi svoje senožeti. Tako se zemlja preruši in prerahlja, mah zatère in potrebi. Če imaš priliko, tudi gnojnico na svoje senožeti vozi; jako jih zboljšaš.

8. Kjer se griči, kupi ali pa jame delajo, poravnaj vse lepo, da nikjer trava ne suhni, tudi voda ne zastaja, in da laglej kosiš.

Kako senožeti gnojiti?

§. 4. Vsaka strojeva ali organska stvar mora prej ali poznej brez hrane ali živeža péšati, tudi rastline po slabih senožetih. Neobhodno je torej potrebno, da se senožeti včasí pognojijo. Na travnike pa velja vsake baže gnjiloba, p. sperhnjena knalovina, drob iz gnojiša, ovčji drob,

slama nekaj dni v gnojnici namakana, cestno blato in iz bajerjev, mavec ali gips, pepel, lužnica itd. Pa gnoja in take baže ne vozi na travnik ob deževju in močavi, ker bi si škodoval, ko bi se kola vdérale v zemljo. Boljše je to ob suši ali merzli zemlji doveršiti. Pred zimo je vselej boljše gnojenje ko proti vigredi. Slama in drugi ostajki od gnoja se na spomlad s travnika čisto pograbiyo, in domu med drug gnoj zvozijo, naj holje, kadar se k dežju pripravlja.

Korist senožeti ali travnike močiti ali polivati.

§. 5. Vsaki kmetovavec je prepričan, da Šent-Jurska moča veliko kerme donese. Tako bi jako koristno bilo za naše senožeti, ko bi vsako leto Šent-Jursko močo imeli. Kdor ima svoje senožeti poleg kakega potoka, studenca ali vodne jame, si lahko močo na travnik napravi, kadar se mu spoljubi, če vodo na senožet napelje. Po tem načinu si dobro in za malo ceno travnik pognoji, in jako zboljša. Voda, sosebn po naglem dežju, nanese mnoge baže mastnega blata na travnik, ga pognoji, zaduši mah, prežene miši, kerte, in mlade kebre potopi.

Kedaj je koristno senožeti ali travnike močiti ali napajati?

§. 6. Nekteri kmetovavci terdiŕo, da je boljše v ješen, drugi v vigred senožeti móčiti. Če se pa v obeh dobah o pravem času zgodi, je še koristnejše. Naj bolj prav bo:

1. V jeseni, kadar voda naglo pridere, ter s cest in polja gnoj in blato pobira. Pusti jo, naj ti darove po senožeti raznese, in ti zemljo napaja.

2. Ob hudem mrazu vodi brani na travnik.

3. Naj važniša doba je konec sušca in v začetku malega travna vodo napeljavati, če se ni več hudega mraza bati.

4. Če sušca ali malega travna pomerzuje, spusti vodo na senožet v jutro ali pa na večer. Tako tudi stóri, če spomladanska zima nastopi, naj voda mraz iz korenin potegne.

5. Na pešnatih senožetih, kjer trava kesno zelení, polivaj pogostejše v vigredi; vendar nezmérno ne!

6. V veliki suši in o solnčnih dnevih nikdar vode na travnik ne spušaj.

7. Štirnajst dni pred košnjo oberni vodo raz trave, da ne boš po mokrem kosil; štirnajst dni po košnji zopet spusti vodo na travnik.

§. 7. Kdor hoče želeni prid od živine doseči, si mora obilnega živeža za njo oskerbeti. Malokdo pridela zadosti sena na svojih travnikih ali senožetih; tudi ni vse sladko, ješče in tečno. Pa pridelati si ga zamore, če nekoliko svojih njiv s travnim semenom obseje. Kakor z deteljo ravnamo, ki pa večidel konjem pičo daja, ravno tako se tudi s travnim semenom obnašaj. Naj bolje in bogatejšo pičo dobimo od francozke pahovke (pahule) in iz mačjega repa.

§. 8. Na vsak mernik (škaf) ali pol vagana žitne posetve se mora posejati pahovke 5 funtov, mačjega repa 3 funte in en polič ru-

dečo-deteljnega semena. To dá dobro, zeleno in suho pičo, da nobene boljše, ki se do četrtega, mačji rep do osmega leta dvakrat, tudi trikrat v letu kosí.

Od košnje.

§. 9. Senožeti se kosijo, kadar na njih najlepše cvetó cvetlice, to je, v sredi malega serpana; v merzlih krajih, in kjer le enkrat v letu sečejo, pa pozneje. Ni torej čakati, dokler se seme cvetlic osuje. Po zgodnji košnji dobiš krepko, tečno, težko pičo, po pozni medlo, slamnato. Trava se večidel po koreninah plodi, in bolj pogosto ko jo pristrižeš, bolj gosto bo rasla, kakor verbje ali lasjé na glavi. Kdor vendar na semensko slamnato kermo derží, naj se v košnji versti; eno leto naj zgoodej, drugo pa pozno kosí. Kosí se lepo in naj raje rosna trava, torej v jutro ali zvečer.

§. 10. Neki kosci imajo navado čisto gladko, do korenin kositi, kar je pa škodljivo, ter je pozna košnja kasnejša in veliko slabša, soseбно, če dalj časa mokrota na senožeti ne pride.

§. 11. Seno mora dobro posušeno biti, predno se pospravi. V enih krajih komej na pol kermo posušé, pa jo prav močno na senjaku stlačijo, da se godi. Seno je potem sicer rujavo, pa je dosti tečniše, in živina ga prav rada jé.

Zlata pravila.

1. *Voda na travnike peljana je travi najbolj tečna hrana.*

2. *Če je terda, pusta trava, daje malo mleka krava.*

3. *Kmetija brez senošet, in živež brez soli.*

4. *Krava pri gobcu molze in veli: kakor ti meni, tako jaz tebi.*

XXIII. Od živinoreje.

§. 1. Svoje domače privadne živali ljubo živinico imenujemo, in po pravici; saj jo je ravno tisti stvaril, kakor nas, jo živi in ohrani, kakor nas. Če ravno je vsegamogočni Stvarnik človeka gospoda nad živali postavil, in nam jo v rabo, k pomoči pri delu, za veselje, živež in obleko namenil, je vendar za njo tudi s tem poskerbel, da je človeku prepo-vedal, živino terpinčiti. In da bi človek to dopolnoval, Bog oblubo stori: „Da boš dolgo živel in tebi dobro bo na zemlji.“ Živali svojo nalogo zvesto dopolnujejo; naj bo človek tudi nji skerblijiv, dobrotljiv in usmiljen gospod. Oskerbimo jo lepo z živežem in pijačo; ne pustimo ji bolezni, mraza ali vročine terpeti, da nas ne bo pri svojem Stvarniku tožila. Bodimo usmiljeni, in bomo tudi usmiljenje dosegli.

§. 2. Domače živali so: goveda, konji, ovce, koze, svinje in mnogoverstna perutina. Od živali dobivamo pomoček pri delu, mleko, obleko, meso, mast, loj, kožo, perje, sterd itd.

§. 3. Lastnik živali naj tudi zvesto poskerbi, da bo vsaka žival po svojem namenu, okolj-

šinah in potrebšini dobivala po volji in o pravem času živeža in pijače. Gospodar mora poznati in razločiti razmero in vrednost posamezne, pa tudi mešane piče. Naj vsaki živini po potrebšini in okoljšinah v pravi meri piče daje. Mlada delavna, doječa, bolna in pitovna živina se ima boljše in pogostejše kermi in streči, kakor druga.

Poskerbeti je, da ne dobiva živina plesnove, operhle in sicer pokvarjene piče, da sosebno govedina, ovce, koze in pitavne živali dobó večkrat soli lizati, ali posolnice. Pazi, da tvoje živali po zimi mraza, po leti vročine brez sile ne bodo terpele. Posebno pa skerbi, da se bolni živini zgodaj na pomoč pride. Da uboga živina ne bo neusmiljeno pretepana in pri vožnji presiljena, varuj. Živina čuti, kakor človek, glad, žejo, mraz, presiljenje, tepežnico itd. Naj bolj se pa pri živini in pri vsaki reči naj gleda na snažnost, da ima snažno jed, pijačo, stajo, kožo itd. Snažnost je pol kerme.

Na ta vodila je sploh pri vsaki živini paziti. Vsaka posebna baža živali ima pa posebne razmere, po katerih se obravnava.

Od govedine.

§. 4. Vsak kmetovavec naj se po svojih okoljšinah, po svoji potrebšini in premožnosti z volmi in kravami previdi, kakor njegove razmere tirjajo, s težko ali lahko majhno živino. Za gorate in brežne kraje je pripravnejša majhna živina, za ravnine in polja pa težka. Vselej je

pa na lepo žlahno pleme gledati. Lepa živina je veliko veselje pri hiši; bolje pa skorej nič, kakor slaba, mehkužna živad. Torej naj vsak kmetovavec za lepo čversto pleme in plod domačih žival skerbi.

§. 5. Če kupuješ vole za vožnjo, glej, da bodo krepki, močnega trupla in terdnih kosti; močni v zatilniku, kratkega in debelega vrata, močnih pers, širokega križa in debelih nog, s katerimi ne smejo ometati, ali jih za saboj vleči. Taki ti bodo svojo službo dobro opravljali.

§. 6. Lastnosti živine za debelo rejo so: živina mora biti bolj večje baže, ne preveč košenega pa dolgega života, širokega, dolgega križa, napetih pers, okroglih stegen in mehke kože. Mirna, tiha, krotka živina se tudi rajše redi, posebno če je ješča, ne pa divja, hudomušna.

Znamnja dobre dojne krave.

§. 7. Krava, pravijo, pri gobcu molze; bolj ko jo kermiš, večji dobiček boš od nje imel. Pa nektero kravo še tako dobro kermi, vendar ti bo le malo in slabega mleka dajala. Kravja kupčija je težká in goljufiva, torej je boljše od znanega človeka, kakor od ptujega, ali pa na sejmu krave kupovati.

§. 8. Dobra krava je močnejša v zadnjem, kakor v prednjem koncu; vamp ima proti vramenu širokeji, tenko glavo in vrat; širok križ, dolg, tenek repec, in drobno gladko dlako. Vime dolgo, mehko in z debelimi mlečnimi žilami. Krava naj bo privadna, pri-

jazna in krotka, da smé vsak človek k nji iti, in da otrok ne sovraži. Lepo prijazno ponašanje, postrežba, tečna piča in snažnost ti kravo zboljša in požlabni.

Pomoček, da krave več mleka dajo.

§. 9. En teden prej, ko krava telí, naj se da vsak dan polič lanenega semena z dvema bokaloma vode v pokritem piskru pol ure kuhati. To storivši postavi odkriti pisker pod kravje vime, in tako dolgo ga derži, dokler lanenina soparica va-nj puhti, in kadar se je izhladila, naj povžije krava to kuho, katero še posoli in malo otrobov ali mekin pridaj.

Dajaj molzni kravi zelenjave, kakor repe, korenja in pése, kar se vselej skuha in obloidi. Osoli pijačo, pridaj tudi nekoliko lanenega semena, potem se bo dvakrat več mleka na dan namolzlo.

Napake mleka *).

§. 10. Napake mleka obstojijo sploh v tem, da ima živina premalo mleka, ali da celo ne molze, ali da je mleko spremenjeno.

§. 11. Prepičla molža izvira iz prepičle in celó slabo redivne klaje, iz pokvarjenega želodca, ali iz kake bolezni. V teh treh uzrokih v tem ali tem se bo pomanjkljivost molže najdlja, ki se mora odverniti.

---

*) Beri: Nauk spoznanja in ozdravljanja živinskih bolezni, v Ljubljani, stran 22.

§. 12. Mleko se zamore tudi spriditi ali spremeniti. Tako je:

1. Prevodéno mleko, ki ni lepo belo, ampak bolj plavkasto, in ima le malo smetane. To izvira večidel iz slabe piče, pa tudi iz pokvarjenega želodca. Odverne se to s tem, da se živini tečne klaje in tudi nekoliko ovsda da, in če slabo prebavlja, grenkih zdravil, ermana ali kalmuža s kuhinsko soljo, tudi nekoliko jagod popra ali ingvera.

2. Vlečljivo mleko, žlemnato, da se vleče. To pride od škodljivih rastlin ali drevjega perja. Tu je treba klajo premeniti, kuhinske soli, magnezije ali stolčene krede in grenkih zdravil živini dajati.

3. Skisano mleko, ki se rado zagrizi, se večkrat v vimenu sterdi, večkrat pa, ko se greje ali kuha, vedno nerodno vmede. Uzrok tega je mnogokrat pokvarjen želodec. Če je slabo prebavljanje tega krivo, se daja encijana 1 lot, in pol lota krede, ali 1 lot lugaste soli ali potáše; tudi je dobro, klajo premeniti in živini, kolikor je mogoče, dobre piče dajati.

4. Grenko mleko se napravi večidel po vžitju grenkih zeliš. Večkrat so pa uzrok bolna jetra; pa tudi zaduhle shrambe, v katerih ljudé spé, da mleko grenko postane. Lugasta sol ali potaša z mjiлом (žajfo) pomaga.

5. Rumenkasto mleko pride večidel od vžitih rumenkastih zeliš, in plavkasto od plavo cvečičih cvetlic in rastlin.

6. Rudeče mleko je dvoje sorte, ali je le rudeče po barvi nekterih zeliš, ali pa je kervavo

po primešani kervi. Kakor pri družih napakah naj se tudi tu klaja premeni; po tem naj se daje živini kuhovina lanenega semena ali laneno olje z nekoliko kafre. Če so kervine žilice pri dolgo terpeči bolezni oslabele, da kri spušajo, naj se ji vlije včasih kuhovine hrastovih škorij s sirovim galunom.

Kako se je pri molzenju obnašati.

§. 13. Molze se krava navadno trikrat, pri slabši molži le dvakrat na dan, zjutrej, o poldan in zvečer. Pri molži se pa na to le pazi:

1. Molziti se gre s snažno posodo in z umitimi rokami; tudi druga mlečna posoda mora snažna biti.

2. V jezi in z nevoljo naj se ne gre molzt; tudi ne vpiti in trušati nad živino, da jo ne splašiš, ali bercati ne navadiš.

3. Predno se začne molzti, naj se kravi z mlačno vodo vime vmije; potem se od konca počasi in rahlo molze, dokler ne začne mleko teči. Mleko se mora do slednje kaplice pomolzti; torej naj molzela enekrat z roko v vime dune, kakor tele z glavo, da krava vse mleko da.

Kako gre streči breji živini?

§. 14. Pri breji kravi je paziti:

1. Da se živini dobro postreže, posebno če še molze. Če krava sama ne vsuší, se mora ene tedne nehati od molže, predno krava poverže.

2. Ne polagaj breji kravi škodljive klaje, da ne zverže; takova je: plesnovo, operhlo seno ali otava, gnjilo korenje, repa, star zmerzel krompir,

zelena, mokra detejla, in sploh trava, ki je slana na njo padla.

3. Breja krava ali tudi druga živina se ne sme po divjaško pretepati, suvati, ali v skoke poditi, ali poslednje dni, ko ima storiti, vpregati. Tudi ne pušaj ji se bôsti z drugo živino.

4. Krava po navadi teleta nosi 285 dní, ali 40 tednov in 5 dní. Ko začne dobro pripušati, se ji mora naj manj 14 dni pred porodom sušine, ovsa in lanenega semena kuhati, in to tudi še po porodu.

5. Dajaj tudi živini potem, ko je storila, boljše klaje, sosebno po zimi, mlačne pijače, in poskerbi, da ne bo z mladičem vred omerzovala.

Reja telet.

§. 15. Za pleme so naj boljša teleta tistih krav, ktere pri dobri in zdravi piči meršave, bolj kumerne ostanejo, in vendar dobro molzejo. Pri junčkih se pa bolj na debelino gleda. Naj bojo že za pleme odločeni, ali pa za mesnico pitani, so le boljši, če so od mesnatih, debelih krav. Četerta, in peta teleta so za pleme naj boljša.

§. 16. Pervo mleko, ki ga mlezva imenujemo, ni prav, če se pomolze. To mleko teletu v zdravilo od natore odločeno, naj tele posesa.

§. 17. Tele za pleme, dalej ko sesa ali mleko pije, bolj bode močno in raslo. Neki živinorejci dajo telcu trikrat, štirikrat, ko večje zrasede, 5 krat na dan po 8—12 tednov sesati. Boljše je, da se tele privadi iz žehtarja (ali golide) piti, da krave ne zdeljuje; tudi ga je treba drugega živeža vaditi.

V začetku se mu daje soka iz moke, ali otrobov s kruhom, ali pa poparjene zelenjave, kuhane repe, korenja itd. Pozneje se mu daje mehke klaje. Boljše je mehko, kratko in dobro seno, ko otava. Če pa tele mleka do čistega ne more posesati, je treba kravo za teletom dobro in čisto izmolzti, zakaj silno veliko je na tem ležeče, da se kravje vime vselej čisto izmolze.

§. 18. Sčasoma je treba tele odstaviti, in sicer tako, da le po enkrat na dan sesá, krava pa se mora do čistega pomolzavati. Tele naj se mehke klaje privaja, počasi od tople piče in pijače na merzlo vadi, in okoli dvanajstega tedna le z deteljo in drugo lahko prebavljivo klajo kermi.

Reja govedine.

§. 19. Živino živimo ali redimo po leti samo v hlevu, ali se po pašnikih pase. Zimska klaja pa je:

1. Mešanca, to je, seno in mnoge baže slama, ki se naj na reznem stolu v rezanico zréže ali saj z rokami dobro premane, in s slanico poškropi, če jo imaš.

2. Detelja je boljša klaja od sena, ki se pa večidel le za konje obrača. Krave se od detelje pitajo, mleka pa ne priberejo po nji.

3. Korenje, krompir, kapús, repa, pesa, kocieni itd. je vse dobro za živinsko rejo, sosebnost za molzne krave.

4. Drožje od piva in žganja, vendar ne smejo plesnove biti, so tudi sosebnost za pitavno živino dobre, če se med rezanico zméšajo.

5. Ravno tako tudi oprešje ali pogače iz lanenega semena itd. iz česar se olje iztiska, je redivna piča med rézanico pomešana.

6. S tert in mnogih drevés še zeleno osmukano perje, posebno od murv, sadonosnic, jesenov itd. ni nič slabše od sená.

7. Žitno zernje, bob in drugo sočivje zmléto, v pijo ali po piči potrošeno in živini pokladano, jo naj bolj redí.

§. 20. Le tak kmetovavec zastopi umno živino rediti in debiliti, kateri ve, koliko piče vsako živinče potrebuje, in tudi tečnost živeža dobro pozna, da ve razsoditi, koliko piče ene ali druge baže gre brez zgube živini polagati.

Slavni koroški živinorejec L a n a r je po večletni skušnji se prepričal, da govedo potrebuje za vsakdanji živež poldrugi funt sena ali kake druge piče senene vrednosti za vsaki cent svoje životne teže. To je: če govedo 2 centa tehta, dobi 3 funte piče, 5 ct. težko 7 in pol funta itd. Pri toliki piči bi živinče rés živeló, pa sčasoma bi vpadlo in oslabeło, da bi ne moglo opravljati svojih opravkov; delavnega vola ne boš mogel vpregati v težek voz, krava ti bo malo mleka in slaba teleta dajala, medla mladina bo pa malo rastla. Delavni, močni in breji živini, pa tudi taki, ki raste in ktero pitamo, se mora razun zgol potrebnega živeža še več, celó pol več piče dajati.

Tečnost živežev.

§. 21. Vsakemu kmetovavcu je po skušnji znano, da je med pičo in pičo velik razloček, to je,

da ne izdá vsake baže klaja pri živinski reji toliko, kolikor druga tékne. Ker se večkrat namesto sena tudi druge piče živini polagajo, je potrebno kmetu vedeti, koliko tečnosti imajo živeži, s katerimi se navadno živina redí, memo sena, kakor skušnjá uči.

§. 22. Sena 100 funtov redí toliko, kolikor funtov:

1. Zerna od žita in sočivja:

Pšenice, graha, leče, boba, grahorja	40	funtov
Reži, turšice	45	„
Ječmena, ajde	50	„
Ovsa	55	„

2. Podzemeljskega sadú:

Krompirja	200	„
Korenja, pese, repe	250	„

3. Zeljša in trave:

Detelje, in detelje z dobrim senom me- šane	90	„
Dobrega sena	100	„
Slabega sena	150	„
Perja suhega od repe in krompirja . .	200	„
Trave in zelene detelje	450	„
Perja zelenega od répe in krompirja .	500	„

4. Slame:

Od ozimne pšenice in reži	300	„
Od jare „ „	230	„
Ovsene in ječmenove	200	„
Od leče	150	„

Turšične	250	funtov
Proséne	200	„
Grahorjeve	175	„
Grahove	190	„
Bobovšnice	400	„
Od ajde, ki pa se malo kedaj za pičo		
rabi	200	„
Plev od žita, detelje	150	„

5. Ostanki od mnogoterih reči:

Černe ali zadnje moke	50	„
Otrobov	70	„
Pogače — prešje	60	„
Volarskih drož (slád)	100	„
Ostankov od krompirja v žganjarijah	600	„
„ „ žita „	150	„

6. Lesenina :

Perje od drevja	150	„
Divjega kostanja	75	„

§. 23. Kmetovavec 4 do 5 delov piče pri-
varje in jako zboljša, če jo, prvič skrajša, drugič
skuha ali spari. Tako dobro sirova kakor tudi suha
klaja naj se, predno se živini položi, skrajša, to je,
péd dolgo razseka, ali krajša na reznem stolu
zreže; tako pojé živina z dobro pičo tudi slabo.

Podzemeljski sad, krompir, repa, pesa itd. v
pičo obrnjen, naj se skuha, druga klaja spari. Vsa
ta piča, tudi podzemeljski sad, se dá brez ognja
skuhati. Krompir, pesa ali repa naj se osnaži, drob-
no zreže in med vlažno rezanico pomeša, in vse to
v posodo dobro natlači, toliko, kolikor se za dan

potrebuje. Po zimi se tako napravljena piča v treh dneh tako ugreje, da je podzemeljski sad kuhan in kerma godna; in takova piča naj se živini polaga, da jo bo rada jedla, in se lepo po nji redila. Poškropljena rezanica in seno se tudi brez krompirja ali pese ogrejete, če se malo poškopite, toliko, da je vlažno, in če se prav dobro v posodo potlačite. Štiri posode za štiri dni se morajo tako s pičo pripraviti, za vsak dan eno posodo — sod ali kad — in po redi se polagati. Še tečnejša bo piča, če se posolí.

Od debeljenja goved.

§. 24. Mlada živina, dokler raste, se ne redí predobro, ker jo rast prideržuje; pa tudi meso take živali ni tako tečno, kakor dorasene. Prestari voli in krave se nerodno in kesno redé, in meso take živine, posebno kravje, je terdo in rodo. Naj dostojniša starost goveda za pitanje je od 5. do 9. leta. Za debeljenje mora biti zdrava živina in ne preveč shudena. Klaja za pitanje goved, ki na meso žene, je seno, trava, krompir, korenje, repa, pésa; na loj pa žito, pogače od olja in mnoge droží.

§. 25. Kadar govedo za pitanje pripravljáš, mu v začetku le klaje mesenega osnjudka polagaj, kakor seno in kaj malega podzemeljskega sadja, to je, repe, kolerabe itd. Po tem pride kuhano žito, kakor oves, ječmen, turšica itd. kar se vselej dá debelo zmleti. In zadnjič naj se pitancu še druga piča daje, ktera naj bolj mast ali loj redí, p. oljne pogače, droží, troski itd. Pitanec tirja pôkoj,

снаžnost in vredjeno kermenje; naj se mu po malem, pa pogosto in vselej ob odločeni uri piča polaga.

Vmés naj se mu klaja spreminja, da se živina ene piče ne naveliča, ampak skoz ješča ostane. Nobena reč pa debelenja tako ne pospeši, kakor sol.

Sol pri živinoreji.

§. 26. Maloktero jed more človek neslano povžiti, in če jo povžije, mu ne tekne in v želodcu dobro ne stori, ker želodec nima potrebne moči, jed prav prekuhati. Ravno tako je tudi pri živini. Sol stori živini več želodečnega in črevnega soka, potem boljšo krí, iz dobre kervi več in boljše mesó, loj, obilnišo molžo, in zadnjič storí tudi živina boljši gnoj; je tudi vesela in močna; sol ji mnogo bolezen odžene in obrani.

§. 27. Denar, ktereга za živinsko sol zdajaš, ti velik obrest donese; ne krati torej soli nobeni živini. Sol se daje živini ali lizati, ali se ž njo piča potrosi, ali pa se v vodi stopí in s solnico piča porosí. Na 10 funtov piče se vzame 1 lot solí, in to vsak dan, ali saj vsak drugi dan.

§. 28. Obilnejše soli se živini daje, kadar iz zelene klaje na suho pride; kadar mora slabo ali celó pokvarjeno pičo jesti, tudi mladi, molzni in pitavni živini se več soli daje, kakor drugi.

Zlata pravila.

Žival terpinči:

1. Lakomnik in zanikarnik, ki svoji živini potrebnega živeža in pijače ne dá, in ko jo prehudega mraza ali prehude vročine po svoji moči ne varje, ali jo v hlevu pustí v nesnagi stati.

2. Kdor bolno, premlado, ali prestaro živino vprega, in jo čez moč naganja.

3. Kdor bréjo kravo ali kobiló čez moč preganja.

4. Ki kruljevo ali pa po vratu in herbtu do kervavega ranjeno in oderto živino čez moč k delu sili. — Kdor živino po nedolžnem terpinči, njega bo tudi Bog.

XXIV. Od drobnice. Od ovác.

§. 1. Ovca je prežvekajoča žival, kakor krava, torej hoče imeti enako klajo, kakor goveda. Ovce so od natore slabeje ko goveda, in jim sosebno mokrota škoduje; donesejo jim le suhe pašine, in tudi ondi pičo najdejo, kjer nimajo goveda kaj jesti. Ovce so mnogim boleznim podveržene, torej komej petnajstega leta učakajo. Od 100 jagnet jih naj manj 10 pade, predno so leta stara.

§. 2. Malega plemena ovca priredi komej 20 do 30 funtov mesá, srednjega 40 do 80 funtov mesá, in dá ob eni strižbi 2—4 funte volne; velikega plemena ovca da ob eni strižbi 5—7 funtov volne, in še čez cent mesá. Naj žlahnejše ovce so španske, Merino imenovane.

§. 3. Ovcam gre tako le streči:

1. Derži jim dobre, skerbne, miloserčne in poterpežljive pastirje.

2. Imej jih v hlevu v predalih, ovce, jarce, in jagneta posebej; tudi ne smejo breje ovce med tistimi biti, ki so že storile.

3. Skerbi za suhe pašnike; naj bolje pašnine so po hribih.

4. Ne dajaj ovác, sosebno brejih, na pašo gnati, dokler je rosa ali slana po travi.

5. Glej, da ne bojo ovce nikdar žeje terpele; vendar pazi, da v veliki vročini znojne premerzle studenčnice ne pijejo.

6. Dajaj jim pogosto soli, ktera jih bolezní varje, jim ješčnost dela, vžito kermo prebavi ali prekuha, in preobilno vodo odpravi.

7. Ovčják, to je ovčji hlev, mora, kolikor je prav, visok, v suhem kraju napravljen, z vrati proti poldnevu obrnjen, in okoli in okoli z garicami in jaslími previden biti, da vse ovce lahko k piči pridejo. Po hlevu naj bo vsa naprava lepo gladka, ker se ovce rade čohajo ali gulijo, da preveč volne po ojstrih in rogljatih rečeh ne pogubé.

§. 4. Vsako jutro, pred ko se jim kerma položi, jih gre iz hleva na dvorišče ali borjač izpušiti, da se na hladnem zraku oddahnejo, in ovčarja, ki jim med tem časom nastelje in kermo pripravlja, ne nadlegvajo. Jim vse pripravši, jih zopet v hlev zaženi.

§. 5. Ovca nosi mladiča 150 dni, to je okoli 21 tednov. Med tem časom je skerbno paziti na to, da ovce kaj škodljivega ne jedó, braniti jim

tudi moraš preveč skakati, pretesno med drugimi ovci hoditi, in gredé po ozkih stezah dregati se.

§. 6. Kadar ima ovca storiti, je poskerbeti:

1. Neke dni prej dajaj ji boljše in tečniše piče, kakor: kuhanega krompirja, repe ali korenja, sparjenega ovsa, in napajaj jo z vodo, v katero se otrobje ali moka lanenega semena nameša.

2. Postrizi ovci volno okoli sescev, kér bi jo jagnje sesaje lahko z mlekom vred požerlo, in si smert naklonilo.

3. Potrosi poverženo jagnje z drobno soljo, da ga mati raje liže.

4. Daj materi v merzlem vremenu mlačne z otrobi namešane vode piti.

§. 7. Če hočeš pridna in zdrava jagnjeta izrediti, derži se naslednjih pravil:

1. Skerbi, da ovca pustí jagnič precej susati. Preslabi ovci dajaj ječmenove moke piti, ki kmalo dovolj mleka privabi; če je pa jagniče, preslabo moraš vsako drugo uro ovco molzti in namolzenega mleka jagniču v gobček po malem vlivati.

2. Ne pušaj, da bi otroci ali kdo drugi mlada jagnjeta z rokami gladili, ali pa clo pojali, lovili in po rokah nosili.

3. Skerbi, da mladim jagnjetom ne bo v hlevu prevroče, pa tudi ne premerzlo; čist zrak in toplota srednje mére jim naj bolj tékne.

4. Izpusti vsak dan, če ni prehuda zima, jagnjeta na prost zrak, v početku za malo, poznejš pa tudi dalj časa, Molža ovác, in prezgodno od-

stavljanje jagnjeta, slabi jagnje, in je tudi volni škodljivo.

§. 8. Le počasoma odvadi jagnjiče od starke, v petem mescu je dovolj, če ga vsak dan le dvakrat kako četertinko ure pri nji pustiš, po noči naj pa še skupej bota. Kér dajejo ovce mleko skor 4 ali 5 mescev, torej ni potreba mesca grudna ali prošenca rojenih jagnjet poprej popolnoma odstaviti, ko v velikem travnu; mesca sušca in malega travna rojene pa zamoreš brez skerbi že v 6 ali 8 tednih odstaviti, ker poletenski čas to pripusti. Redi jih z enako, le bolj drobno pičo, kakor ovce. Če pa jagnjetom namesti sena zeleno perje daješ, se bodo še lepše in čverstejše redila.

§. 9. Ovce strižejo v nekih krajih le enkrat v letu, v drugih po dvakrat in clo trikrat. Predno se ovce strižejo, jih je treba vmiti ali izkopati, in ko se posušé, se lepo varno ostrižejo, da se ne oškernejo.

Bolezni ovác.

§. 10. Ovce so mnogim boleznim podveržene; navadna, jim lastna, so metljaji na jetrih. Ta bolezen 3 do 6 mescev terpi, dostikrat se tudi čez leto vleče, predno vsa jetra zgnijejo in živinčeta pocepajo.

§. 11. Znamnja te bolezni so: ovce začno hirati, ne jedo in ne prežvekvajo po navadi, oči obledijo ali rumenkaste postanejo, blato gre bolj poredkoma od njih, glavo večkrat proti desni strani obračajo itd.

§. 12. Poglavitni uzroki metljajov so: pomanjkanje žlahnih in grenkih trav, močirne, nizke paše, mastne, vodene trave, kakor bičje in ločje, deževno vreme, slaba piča, mokri hlevi, in nemarna strežba.

§. 13. Pomočki in naj boljša zdravila so: stolčena verbova ali hrastova skorja, janež, encjan, kalmež, kimija, česen, brinove jagode, saje od peči, želod, divji kostanj, štupa pelinova, rožmarinova, domača in grenka sol. Od teh zdravil se po tri ali štiri skupej zmešajo in živinčetu na dan po dve ali tri žlice dajo.

Kako gre ovce bolezen braniti?

§. 14. Laglej in boljše je živino boleznim braniti in ogibati, kakor pa odpraviti in ventati jo; torej je na to paziti:

1. Skerbi, da bodo ovce že od prvih nog prav oskerbljene, da bojo zdravo klajo in pašo o pravi dobi vedno dobivale, pred mrazom in hudim vremenom okovarjene.

2. Glej, da se jim suha klaja z zeleno polagoma spreminja.

3. Ne pasi nikdar po močirnih pašnikih, tudi po senožetih ne, ktere je povodenj povalila. Sploh naj bo ovčar moder pastir, ki svoje ovčice ljubi, in za gospodarjev prid skerbí.

4. Ovce, sosebno jagnjiči, se ne smejo ob vročini nevtegotoma poditi, da jim kri ne zavre.

5. Vari, da se ne bodo tvoje ovce mešale med ljudske, pri kterih zdravja nisi prepričan, da se kake bolezni ne nalezejo; pri kupljenih se pa

zdravja prepričaj poprej, ko jih med svojo čedo spustiš.

6. Imej domača navadna zdravila pri rokah, kakor: encian, pelin, kolmež, brinjeve jagode, divji kostanj itd. Dajaj jim včas pečenega ječmena, pšeničnih otrobov in soli, kar je vse prav dobro bolezen ustaviti, dokler še ni nevarna.

7. Če se nagla bolezen prikaže, pokliči razumnega zdravnika, ne pa mazača, če ti je tvoja čeda ljuba.

Če na to vse paziš in svojo čedo Bogu izročaš, tudi zveste, poštene in pobožne posle imaš pri hiši, in si sam tudi umen, zastopen, pravičen in varčen kmetovavec, ti pojde pri hišovanju gotovo po sreči.

Od koz.

§. 15. Malo kje je priložnost za kozjo rejo, ker koze več škode kakor koristi prinesó. Koze poškodvajo sadno drevje, pokvarijo verte, njive in gojzde, kateri tako objedeni in poškodovani ali clo nič, ali slabo poganjajo, ter se govori, da imata zajec in koza strupen zob in slino.

Čisto vendar niso koze zatreti, ker je njih mleko nekterim bolnikom v posebno zdravilo; tudi je koza dostikrat uboge ženke edino bogastvo in celo premoženje, ki njene otroke redi. Torej naj se v taci okoljšinah še kaka koza terpi, pa raji travnica kakor germovnica, da se drevesnemu plodu tolika škoda ne stori.

§. 16. Kozel in koza sta dobra za pleme od drugega do sedmega leta. Koza nosi mladička

5 mescev, pa tudi po dva in tri včasi da. V brejem stanu potrebujejo skerbne strežbe; gledati je treba, da ne terpijo ne žeje, ne gladú, in ker z veliko težavo storé, jim moraš v tej sili, kolikor se da, v pomoč pristopiti.

§. 17. Hlevi morajo imeti primerno gorkoto in veliko snago. V zadublem in nesnažnem kraju kože zgubijo vid in dobijo garje. Njih klaja je po zimi seno, rezanica, suho listje ali vejnik, zeljnato perje, korenje itd.

Zlata pravila.

Žival terpinči:

1. kdor ovce striže, pa jim z vervjo preterdo noge zveže, in jih s škarjami do kervavega šipa in škerne;

2. ki živino po leti prehudega pikanja muh ne varje;

3. mesar, ki tele, kozo, ovco itd. prej ko živinče zakolje, živo na kline obesi, in po nerodnosti dalje časa terpinči;

4. kuharica, ki rake ali polže v merzli vodi k ognju pristavi, ko bi jih imela neutegoma s kropom umoriti.

XXV. Od konjoreje *).

§. 1. Konj je zavolj svoje lepe postave, moči, terdnosti, in učenosti naj žlahnejša stvar

---

*) Beri: Bukve za kmeta, kako se ima per konjih obnašati. Na svetlo dal Dr. Janez Bleiweis. V Ljubljani pri Jožefu Blazniku.

med domačimi živalmi; je tudi prvih živali, ktere si je kmetovavec pridomačil.

§. 2. Po prepeljevanju iz kraja v kraj, iz vroče v hladno deželo, po sestavi in prirojenju, po umnem glajštanju te živali se dajo konji jako požlahniti; torej so tudi mnogih plemén ali sort. Take so Arabski konji jako lepi; pa tudi eden po ti-soč kron velja; Angležki so naj hitrejši; Ogerski in Sedmograški terdni in iskreni; Česki-Koroški in Štajerski veliki in močni. Konji Avstrijskega cesarstva imajo blizo 172 milijonov, vsa živina pa 4000 milijonov vrednosti.

Kako se starost konja spozna?

§. 3. Starost konja se po zobéh spozná. Konj ima v obdveh čelustih, v vsaki po 6, to je: 12 mlečnikov; dalej 24 kočnikov. Med prednjimi zobmi in kočniki stojijo 4 zobje. Kadar je konj poltretje leto star, mu prva dva zoba iz gornjih in dva iz spodnjih čelustnih mlečnikov izpadeta. S polčtetertim letom konj spet dva zgornja in dva spodnja zravna zoba zgubi, in v polpetem letu mu krajniki (krajčniki) popadajo. Kadar je konj 4 ali 5 let star, se prikažejo zobje med prednjimi in čelustniki, kterih pa kobile nimajo. Prednji zobje ali mlečniki so manjši, bolj rumenkasti in gladkeji, ko drugi, ki za njimi izrastejo. Če je konj peto leto spolnil, dobi černe jamice ali ujéde sredi zobov. V šestletni starosti preidejo te černe pikce na prednjih, v sedmem letu na srednjih, in v osmem na krajnih zobeh spodnje čeljusti.

Bolezni in napake konj.

§. 4. Konje napadajo mnoge bolezni in napake, postavim: bule na vratu, rujava pika na očesu, smerkov nos, otok čeljusti, bezgovke na vratu, grinte itd. Konjoderci se res pri konju vsake bolezni lotijo, pa le malo kdaj pri njem kaj opravi. Torej je velika potrebsina v gostih krajih učenih in zastopnih živinozdravcev, kateri bi nam ljubo živinico otéli, če je mogoče, kadar nam zbolí.

§. 5. Konji tudi bolezni in razvade imajo, ktere se imenujejo poglavitne, ali po cesarski postavi zavarvane bolezni (patentni tadli), ktere kupčijo razderejo, in prodavec pravdo zgubi. Ti so:

1. Kužna smolika. Ta bolezen je nalezljiva, in se po bledih otéklih nosnicah da spoznati, iz katerih mu smerkel teče.

2. Norost ali tišavka, v kateri konj odervení, se za nič ne zmeni in le v en dan živi.

3. Grinte, garje, lešaj, se pri dergnjenju spoznajo, ker se od dergnjene živine kakor bela moka ali pa otrobi od kože osipajo.

4. Naduha je dolga merzlična bolezen, ktera se iz kratkega in pogostega dihanja spozna.

5. Božjast. Prikazen te bolezni je, da se začne živina tresti, trepetati in omahovati in potem na tla pade.

6. Mesečnost, bolezen, ki preide in zopet pride, vidi se na kervavih očesih.

7. Opornost, če se konj ustavi, in noče speljati.

8. Jasna slepota, brez mreže na očesu.

§. 6. Če je ravno konj tolikanjim boleznim podveržen, vendar nekteri 30 do 40 let živí, in je še vedno pripraven za počasno ne preloženo vožnjo. Pogoji za dolgo obvarvanje konja so, da si mu prijatelj; lepo krotko se z njim obnašaj, na suhem, snažnem kraju ga imej, po zimi ga silnega mraza, po leti vročine in muh brani; v pravem času in z dobro, tečno pičo kermi, in ga ne pusti nikdar žeje terpeti. Le njegovi moči primerjeno težo, in nikdar več mu ne nalagaj; pa tudi potrebne počitke mu privošči.

Lastnosti kobile za podrejo.

§. 7. Ako dobre žebeta hočeš podrediti, moraš kobilu s temi lastnostmi imeti:

1. Kobila mora biti prosta vseh napák. in kolikor moč, takih lepih prirojenih lastnost imeti, da se more lepa živina imenovati.

2. Naj bo žlahnega plemena, tudi pridna, pohlevna in terdnega života, zakaj po kobilini vrednosti dobi tudi žebe svojo vrednost.

3. Kobila ne sme biti majhnega, slabega života, ampak naj manj 15 pesti visoka, močna v persih in široka v križu.

4. Ne sme biti pod 4, pa tudi ne više od 14 let stara.

5. Mora kobila biti stanovitnega zdravja, da torej žebe ne pride na svet s prirojenimi napakami, ki ga skorej zopet za germ spravijo.

Kako breji kobili postreči?

§. 8. Ko zapaziš, da je kobila breja, skerbi:

1. Da jo kaj ne udari ali dregne, ne podi jo, in glej, da ne bo čez plote ali grabne skakala.

2. Ne dajaj ji mokre, zvenene ali operhle trave ali piče; tudi naj se po močernih, nezdravih pašnikih ne pase.

3. Kobilin hlev naj bo snažen, suh, svetel, in ne soparčen.

4. Breje kobile nikar preveč ne redi; dajaj ji sena z ovsenico ali ječmenovko mešanega, in včasih malo ovska.

5. V zadnjih tednih jo le za lahko delo rabi, prevodi jo pa vsaki dan, in glej, da jo kaj ne zastraši.

Kobila nosi 11 mesecev in okoli 10 dni. Pazi zadnje dni in noči, ko bi kake pomoči potrebovala, da boš pri rokah.

§. 9. Žebe vedno lepo snažno imej, in 4 mesce staro žebe začni odstavljati počasu, ne na enkrat. Dajaj mu mehkega drobnega sena, rezanice in malo ovska, ali pa pšeničnih otrobov vmés. Žebe naj se vsaki dan pod milim nebom prehodi ali preskaka; pa paziti je, da se kam ne zaletí in ne zaskoči, in da se ne poškoduje. Da bo žebe močen konj, naj se poltretje leto staro po malem uči voziti; pa za vožnjo ga še le po tretjem letu po malem rabi.

Zlata vodila.

Žival terpinči:

1. kdor živino po glavi bije, če mu ne more, preobloženega voza izpeljati, ali če mu le količkaj napak stori;

2. ki vso izpehano in potno, lačno in žejno živino pusti pred kerčmo pod milim nebom v dežju in mrazu stati, on pa v kerčmi pije in denar zapravlja;

3. kdor konjem po neumnosti v nekterih boleznih čelúst do kervavega bode ali žgé, kdor jim zdravila skoz nosnice vliva itd.

XXVI. Od svinjoreje.

§. 1. Svinjoreja je velike vrednosti pri hiši, kajti te živali so s slabo hrano zadovoljne, z ostanki in pominjami, ki bi se brez prida pogubile. Kjer je le mali vertec pri hiši, in se kaj malega kuha, se tudi svinjčce prerediti. Slaba gospodinja, ki ne more enega svinjčeta na noge spraviti!

§. 2. V toplih krajih svinje tudi po divje v gojzdih živé, kjer se bukovce, želoda, kostanja, zeliš, korenín itd. redé. Naše domače svinje ljubijo bolj mokro, kakor suho jéd, bolj pijačo, kakor gošavo. Kadar je svinjam vroče, išejo luže, ohladiti se, in če jih zébe, se v suho steljo zarijejo. To nas uči, da se morajo svinje po leti kopati, po zimi pa toplo imeti. Svinje rastejo do štertlega leta, in živé do dvajsetega.

§. 3. Srednje postave prešiči so naj bolj za pleme in debeljenje, če so poleg tudi pohlevni, mirni in prijazni. Breja svinja nosi 16—17 tednov, stori dostikrat po 10, 12 in še več prascev. Kolikor jih misliš oddati, jih zgodaj oddaj, da ostali več sesati imajo in bolj rastejo. Tri tedne starim prascem dajaj mleka, ječmenove kaše itd. jesti, vendar naj do 6. tedna sejajo. Prasica pa se mora obilo z dobro hrano pičiti, da zamore prasce prerediti. Kadar prasce odstaviš, dajaj jim včasih jare reži zobati, po tem bojo jako rastli.

§. 4. Svinje za pleme so z vsako hrano zadovoljne. Po leti jih z zeleno travo in mlado deteljo prerediš, vendar jim moraš pogosto oblojenih pominj dati piti. Po zimi se prešičem sušina kuha, to je: zeljne vehe, korenjevka, repičevna, stročje, mlada, detelja itd.

Dostikrat se pripeti, da jim že v vigredi ni kaj kuhati. V sili se praprotne korenine in limni les kuha, da se še prerediti.

Od debeljenja svinj.

§. 5. Kteri kmetovavec nima priložnosti, ker ima malo piče ali mlade svinje, prešice na špeh (boh ali salo) odebeliti, naj mlade pol leta do leta stare prešičke do pol pita! dobro jih bo v mesnico prodal, in si za te denarje lahko sala ali špeha kupil.

§. 6. Pri svinjah dobrega plemena boš pri pitanju dobro opravil, če se tudi s to rečjo zasto-piš ponašati. Premlade, tudi prestare, bolne in nevkrótene svinje niso pripravne za pitanje.

§. 7. Kdor hoče s pridom prešice debeliti, mora vedeti in poznati lastnosti piče, ktera ima redivne dele za špeh ali slanino, in ktera le na meso bolj žène. Če le večidel s tako pičo svinje kermiš, ktera ima le malo špehovega osnutka, boš dolgo pital, veliko derv požgál in dosti loncev poterl, predno bo kaj sala, torej bo gotova zguba pri debeljenju svinj.

§. 8. Razmera nekterih pič, kakó ženejo na mast in kakó na meso:

V 100 funtih je osnutka

na meso: — na mastnino:

v turšici	12 ¹ / ₂	77
„ ječmenu	14	68
„ ovsu	10 ¹ / ₂	68
„ bobu	31	52
„ krompirju	2	24 ¹ / ₂
„ korenju	2	11
„ repi	1	9
„ pesi	1 ¹ / ₂	8 ¹ / ₂

En funt turšice torej odrine toliko, kolikor 5 funtov krompirja ali 9 funtov korenja ali 13 funtov repe ali pese.

Naj boljše in hitrejše debelenje bo torej s turšico, ječmenom ali ovsom; žita pa se morajo zmleti, ali pa skuhati.

Če kermiš podzemeljske pridelke, t. j. repo, peso, korenje itd., hrano večkrat v tednu osoli, vselej pa z moko teh žit dobro oblodi, tako ne bo nič zgubljenega, kar svinjem daš. Pri svinjoreji tudi prav veliko zdá prešje ali pogače lanenega semena, in mleko.

§. 9. Gospodinja mora poskerbeti, da pitavne svinje vselej v odločenih urah svojo jéd dobivajo, kolikor je morejo povžiti. Daje se jim po 4—5 krat na dan. Če se popred dane jestvine v koritu kaj najde, se mora pograbiti in vse posnažiti, predno se nova hrana v korito vlije ali vsuje. Paziti se mora, da svinje ne dobé vroče jestvine ali pije, tudi da se oseba, ki jim streže, pohlevno ž njimi ponaša.

§. 10. Tudi na snažnost je treba gledati pri svinjoreji; torej je paziti, da imajo svinje vsikdar suhe hleve, mora se jim pogosto spodkidovati in nasteljati. Tudi je prav koristno jih večkrat dergati, t. j. štrigljiati. Skušnja je pokazala, da tako snažne svinje so po 30 funtov težje se opitale od drugih poprej enake teže, ki se pa niso snažile.

Zlata vodila.

Žival terpinči:

1. mesar, ki prešiče kupuje, jih neusmiljeno zvéže in na voz poméče ;

2. ki klavno živino nespametno goni, in jo s psi pred klanjem hudo draži in togoti,

3. kdor kerta, ptico ali kako drugo žival na nit privéže, in jo decem dá po tleh in po blatu vlačiti.

Človek sme žival v svoj prid obračati in jo sme tudi umoriti, kadar mu je za živež potrebna, ali mu je nadležna, škodljiva, nevarna, ali če ni

za nobeno rabo več. Nikdar pa nima pravice terpinčiti jo; Bog je ljubo živino stvaril, in tudi za njo skerbí.

XXVII. Od kuretime.

§. 1. Kuretina ali perutina se imenujejo vse naše domače živali, ki imajo perute ali habe in perje. Perutina se v tri plemena razdeli:

pervi razred je živád, ki na suhem živí, kakor petelini, kokoši in purmani ali kovrači;

drugi razred je plavajoča, kakor gosi in race;

tretji razred so leteče živali, kakor golobje.

§. 2. Kokoši ali kure večidel na dvorišu ali borjaču v družbi s purmani, gosmi in racami živé. Gosi in race pa vpotrebujejo blizo dvoriša tekoče vode ali saj luže.

§. 3. Kokoši so naj bolje izmed vse kuretime. Razun velikega broja jaje vsako leto, dobivamo tudi zala pišeta in kopune, katerih meso nam dobro diši; pa se tudi prav dobro prodajo. Kopuni se večidel s kuhano koruzo, z močnatmi osvalki in z orehovimi jederci debelé. Tudi se jim daje mleka piti.

§. 4. Naj pridnejše kokoši so, ki imajo debele glave, po koncu stojéč in rudeč greben, ali pa košát čopek (čopke), široke persi, rumenkaste in kratke noge. Črnega in rudečkastega perja kokoši, pravijo, da več jaje iznesó.

§. 5. Ena koklja ali kloča izvali 12 do 20 jaje. Jajca pa morajo od takih kokoš biti, ktere imajo svojega gospodarja, t. j. ki v družbi petelina

živé. Koklja sedi na jajcih 21 dni. Angleži véjo brez koklje po primerni toploti jajca izvaliti, tako jih v nekih dneh po jezero iz za to pripravne peči pritava.

§. 6. Kokoši pičimo z zernjem, travo in mnogimi ostanki jestvín; pa se jim ne sme vroča hrana dajati, ker pivko po nji dobijo.

§. 7. Jajca se dajo nepokvarjena ohraniti, ako jih mokrote in zmerzline obvarješ, in ne preveč na zračnem hraniš. Gospodinje jih večidel v žito in pepél zakopavajo, in tako dolgo dobra ohranijo.

§. 8. Purmančki so jako pikri, in se težko na noge spravijo; ko so pa nekoliko odrastli, ne potrebujejo več tako velike skerbi. Purmani se radi po travi pasejo, vendar se jim mora tudi zernja dajati. Mlada purčeta se redijo s kruhom, tudi se jim jed iz moke in kopriv napravlja. Naj hujša bolezen, ki jih večkrat umorí, se v cevkah iz repa rastečih perés prikaže; ta bolezen pa se da ozdraviti, če jim kervi napolnjeno perje poskubesh.

§. 9. Purmani se mnogoverstno debelijo, navadніше s turšico, močnatimi svalki in orehi. Daj purmanu prvi dan nekaj svalkov iz ajdove ali ovsene moke in le en oreh požreti, drugi dan dva, in tako primikaj, naj jih petnajsti dan petnajst pogoltne. Po tem se pa nazaj jemlje zopet do enega. Da se en purman tako odebeli, je treba 225 orehov. Slehernemu orehu se lupina dobro natolče, ki se purmanu z jedrom vred v žrelo spravi.

§. 10. Pura vali dvakrat na leto, to je, mesca svečana in velikega serpana, pri vsaki valitvi izleže po 15 do 20 jaje.

§. 11. Gosi in race ne tirjajo velike strežbe, ker se od rastlinja redó. Kar jim je neobhodno potrebno, je voda, v kateri živijo, in potrebne hrane najdejo; vendar se poleg tega še morajo pičiti.

§. 12. Gosi in race valijo rožnega cveta, in sedijo 30 dni. Gosém se po dvajset, racam pa po petnajst jaje podloži. Voditelja pa morajo gosi in race imeti, to je, gosjaka in racmana.

§. 13. Golobje so dvojeverstni, domači in poljski. Domači ostanejo vedno v pahištvu in golobjaku, poljski pa potrebnega živeza po njivah išejo. Poljski golobje valijo po sedemkrat na leto, domači pa po desetkrat.

§. 14. Domači golobje so bolji od poljskih, že zavolj tega, ker polja ne poškovajo. Naj bolja jed za golobe je pšenica, ajda in turšica.

§. 15. Golobjak je napraviti tako in v takem kraju, da mačka vanj ne pride. Tudi se mora vedno snažno deržati.

Zlata pravila.

Žival terpinči:

1. kuharica, ki le po večem ali na pol kuretino nakolje in po tem jo v kot vèrže, da se premetava, dokler ne pogine;

2. dečki, kateri metulje, muhe, kebre, kobilice itd. lové, in jim perúťice ali noge potèrgajo in populijo, ki so jim potrebne, da zamorejo letati in si živeža iskati, kakor človeku noge in roke,

3. kdor metulja na iglo nasadí, da počasi pogine, ali pa kebre prebada in ž njimi malinček

napravi, da ga revčeki gonijo in da se do smerti vpehajo. Takim neusmiljencem se ostra šiba namaka.

XXVIII. Od sviloprejk.

§. 1. Sviloprejk ali židne gosence se redijo v hiši. Izba, ki se za sviloprejk odloči, mora zračna biti, od šuma prosta v zavetju in proti solncu ležati.

§. 2. Da se v majhnem prostoru veliko sviloprejk izredí, jim je treba, po podobi berd, pletenice, lese ali mreže napraviti, ktere na majhnih latah stojé in se dajo po volji zvišati ali znižati.

§. 3. Pletenice iz terstja ali verbja narejene, lese ali mreže so na stranéh privihane in z robom previdene, da červički ne morejo doli pasti.

§. 4. Sviloprejk se izležejo v spomladi, tode červno seme, ali zalego greše le takrat iz hladne shrambe vzeti, kadar so že murve perje pognale.

§. 5. Da se červički izležejo, je treba v peči zakuriti. Ker se pa vsi na enkrat ne izvalijo, jih je dobro po dnevih razdeliti, da se potem vé, kateri so boljši červički, ker daljne skušnje učé, da so naj bolje sviloprejk, ktere so se drugi in tretji dan izlegle. Jih posebej djati, je že zavolj tega svetovati, da se ob času spanja ne zmešajo. Izleženi červički se denejo v slamnice ali jerbasčke, kjer ostanejo do drugega spanja, po tem pa se morajo na pletnice ali lese preložiti.

§. 6. Sviloprejk se štirikrat spreminjajo. Med vsako spremembo je po navadi 6 dni; jedó pa

noč in dan, tako da se jim mora v 24 urah 16 obédov dati. Ob času spanja ne potrebujejo perja. Če sprememba dalj ko en dan terpi, nič dobrega to ne pomeni.

§. 7. Gorkota za rejo sviloprejk potrebna mora med 18. in 20. stopnjo Romerjevega gorkomera biti. Ta gorkota se naredi, če se v peči zakuri, in ko se to zgodi, se ima okno odpreti, da zdrav zrak v izbo pride.

§. 8. Poglavitna vodila, katerih se je pri reji sviloprejk terdno držati, so naslednja:

1. Ne dotakni se jih nikdar z rokami, temuč preloži jih z mrežo vred.

2. Derži jih, kolikor je mogoče, zmirej snažno, in preloži jih večkrat.

3. Majhne červičke pasi z mladim in mehkim perjem, in predno ga jim daš, naj nekaj časa v izbi leži, kér jim presirovo perje škodje.

4. Ne polagaj jim mokrega perja, če pa deževno vreme nastopi, da suhega perja ne moreš nabrati, daj ga poprej na rjuhah posušiti.

5. Glej, da ni perja sparjeno.

6. Ne nabiraj perja, dokler rosa na njem stoji, in ne dajaj ga nikoli z rokami, ki po čebulji, česniku ali drugih rečeh dišé.

7. Daj jim toliko, kar morejo od obeda do obeda snesti; ravnaj se tedaj vedno po njih lakoti, ktera po vsaki spremembi večja prihaja.

8. Pazi marljivo na čas, ko červi dozorijo, in se imajo v mešičke zapresti, da jim struškov (oblanja) ali suhega dračja, ali pa slame nastaviš.

§. 9. Ta čas ti naznanja život sviloprejk, ki je čist ko zrela vinska jagoda, da se skoro skoz

njega vidi. To poznaš tudi na tem, kér červi vrátóve na kviško vzdigujejo, in po robu lese lezejo, kakor da bi česa iskali.

§. 10. Sviloprejka nareja štiri dni mešiček (galetó ali kokon), metulj pa še le v treh tednih postane.

§. 11. Jajčeca se dobijo, če se pustí, da metulji iz kokonov izlezejo. Izleženi se hitro družijo. Kakih šest ur se vkup pustijo, po tem se pa samički ločijo, to je, proč poberó. Samičica začne seme leči na popir ali na platno, in izleže okoli 400 do 500 jajčec, ktere gre pobrati in za prihodnje leto v suhem in hladnem kraju hraniti. Kdor se želi tega bolj podučiti, naj si omisli: Nauk murve in svilne gosence rediti in svilo pridelovati. Za kmete spisal Dr. Fr. Ksav. Hlubek.

Zlata pravila.

Žival terpinči:

1. gerdún, ki pticam po tolovajsko gnjezda podéra, jajčeka pokonča, ali mladičem starko vzame, da revčeki morajo lakote poginiti,

2. ki iz hudobnosti brez potrebe zadavi globico ali kako drugo nedolžno žival, ki je vsa krotka,

3. ki ne more memo kake živine iti, da bi je ne sunil, ali podražil. Taka se naj večkrat pèsom in mačkam godí.

Sv. Duh pravi: „Pravičnemu se smili življenje njegove živine; serce hudobneža je pa ne usmiljeno.“

XXIX. Domača zdravila za živino.

Skerben in moder kmetovavec misli tudi na prihodnje dni, kako napakam in nesreči v okom priti, in v sili si pomagati. Tudi vsaki živinoréd naj sosebno v zadevi svoje živine ima malo domačih zdravil in pripomočkov pri rokah, če se kakemu živinčetu kaj pripéti, da mu urno na pomoč pristopi.

1. Koper ali gamilica.

Kopra ali gamilic, ki v kuhinjskih vertih, dostikrat tudi po njivah rastejo, si mesca velikega serpana pri suhem vremenu naberi, posuši jih v senci, in dobro suhe skerbno prihrani. Gamilice so jako dobro zdravilo, če vetrovi ali pa grizelca žival napnó. Veči živali se dá 2 do 3 lotov, manjši pa 1—3 kvintelce. To tako le: Vzemi polič vrelega kropa, vlij ga na gamilice, in po tem pusti čaj pol ure stati, da se ohladí, in po tem ga živali v gobec vlij.

2. Bezgov cvet.

Natergaj ali nareži bezgovega cvetja, rožnika, kadar naj lepše cvetí, posuši in rabi ga, kakor koper. Po tem čaji se živina zopet spotí, če se je preneglo shladila.

3. Senen drob.

• Senenega dróba pod sladkim senom dobiš. Drob obstoí iz mnogih zdravečnih semen in cvetja, torej je pri nekih boleznih naj bolje zdravilo. Ta

drob skuhaj ali pa s kropom spari, in sopuh ali koppelca pod vamp živini v vedru postavi, da gorkota v žival puhti. To je posebno za bolne in otekle noge in rane koristno; s tako vodo jih zmivaj.

4. Brinjeve ali smolkove jagode.

Naberi brinjevih jagod v jeseni, in dobro jih posuši, ker so dobra pomoč pri kužni smoliki, hudi konjski bolezni, in pri smerkovih ovcah. Večim se 4 lote, malim pa 1 lot stolčenega brinja z otrobi, ali z ovsom dá pojesti.

5. Pelin.

Tako dobro pelinov cvet, kakor tudi zeliše naj se malega in velikega serpana nabira in posuši. Pelin je prav dobro zdravilo za vsako bolezen pri govedih, kakor pri ovcah, ki pride od slabosti, da se v njih zapira. Namešaj zelenega drobno zreznega pelina med klajo; po zimi pa suhega med otrobe ali oves, in to daj bolni živini povžiti.

6. Zvišč ali encijan.

Zvišč je dober pripomoček za bolan želodec, kadar piče ne prebavlja, kar se na blatu spozná, če žival napenja, če se preobjé ali kaj škodljivega pojé. Pri takih napakah bo encijan naj bolje zdravilo. Konju se da po 2, govedom po 3 ali 4 lote, drobnici in svinjam po dva kvintelca na enkrat med pičo. To se pri grizelci vsako 2., pri drugih boleznih pa vsako 3. ali 4. uro ponoví.

7. Gosja zel.

Perje gosje zeli se na vodi, boljše je še na mleku, skuha, in se živadi na otekljine ali bolečine gorko naveže. Posebno je ta zel koristna bolečine zgnojiti, in rano izčistiti.

8. Laneno s éme.

Se ravno tako rabi pri bolečinah, kakor gosja zel. Dobro je, če se oboje vkup zmeša in na bolečine navezuje.

9. Laneno olje.

Laneno olje naj bo skoz pri vsaki hiši pripravljeno; pripomoček je, kadar živino grize, napenja, ali kadar je zablatena. Olje mora biti pa sladko in ne prestaro in grenko. Daje se ga obilo, postavim: konju in govedu pol funta, mali živadi pa pol manj na enkrat.

10. Grenka sol, (Glauberſalz).

Grenka sol hladi in na blato žene, torej se rabi z domačo soljo zmešana, kadar se živine vročinska bolezen lóti. Veči živini se daja po dvakrat ali trikrat na dan po 2 do 4 lote, majhni 1—2 lota, in sicer konju na otrobih ali övsu, govedi in drobnici pa na vodi, ali tudi na kaki piči. Če hočeš, da se žival dobro izblati, daj konju 3 štertinke, govedu pa 1 funt te soli na tri barte.

Kadar se živina preobjé, t. j. kadar jo napenja, so za to naj bolj poterjeni pripomočki:

1. Naj se živina počasi sprehaja; sprehajanje vetrove žene, naglo jahanje pa storí, da jim vamp počí.

2. Naj se z mastno roko v živino seže in blato iz nje iztrebi, to rokodelo vetrovom pot iz trebuha odpré.

3. Če ima kdo brizglo pri rokah, naj se napeti živini pogostoma osoljena voda od zadej v njo brizga.

4. Raztopi dve žlici živega apna v enem masticu vode, in vlij to zmes napeti živini skozi gobec v vamp. Vsak četrterlej ure ponovi ta pomoček, dokler napenjanje ne neha. Za to pa le živo apno velja, katero usnjari vedno imajo.

5. Če pa vse to ni pomagalo nič, in če napenjanje že dalj časa terpi, in če napeta živina že komej diha, ne obotavljaj se, primi za nož in zasadi ga ročno v levo lakotnico; zasajeni nož se mora, ko v vampu tiči, navkriž zasukati, da zamorejo vetrovi izferčati. Za konja pa ta pomoč ni rabiti.

Pri govedi pa se nič ni bati; rana se ob kratkem brez vseh zdravil zaceli. Da muhe k rani ne pritiskajo, pomaži okoli nje (rane pa ne) s kolo-mazom.

XXX. Čbelarstvo *)

Ni pleména žival in kukcev, ktéro bi bilo tako čudovito in nezapopadljivo, kakor so čbele **). Nezmérna ljubezen bčel do svoje matere, ki se matica ali kraljica imenuje, njih složnost in ne-

---

*) Beri: Krajnski čbelarčik spisal Juri Jonke. V Ljubljani 1844. Cena 36 kr.

**) Bučele, bčele, čbele.

vtrudna marljivost za delo, njih róčnost in natančnost v zidanju, njih zmerno in lépo življenje, in njih réd pri mnogih opravilih, kjer se zdí, da hočejo druga drugo prehititi, da bi splošno srečo povekšale, ti načini svédočijo, da jih je Stvarnik s posebnimi, žlahnimi darovi okinčil; one pa tudi oznanujejo nezapopadljivo modróst svojega Stvarnika.

Čbelarstvo čbelarju v pripravnih krajih in dobrih létih veliko dobička donaša. Dostikrat se od 10—15 panjev za sterd ali méd in vosek 40 tudi 50 gl. potegne, in koliko veselje je gledati nedolžne, pridne delavke! Koristno bi torej bilo, ko bi vsak selják, kateri le priliko imá, se z rejo čbel soznanil, in skerbel jo na višo stopnjo povzdigniti. V ta namen se kratek podúk od čbelarije podá.

Priložni kraj za čbele.

§. 1. Mèrzli kraji niso ugodni čbelam, ampak le topli, kjer hudi, merzli vetrovi ne razsajajo, in kjer je zadosti piče za nje. Pripravní kraji so, ktéri poleg iglenih gojzdov ležijo, v katerih résje, borovniče in druge zgodnje cvetlice rastejo. Kjer se znajde dosti sadonosnic, lipovega drevja, prestorne sladke senožeti in polja, kjer se obilno dételje in ajde seje, v takih krajih se mali trud pri čbelarii bogato plačuje.

Pleména čbel.

§. 2. V panju zdrave rodbine so troje baže čbele: kraljica (mática, mačica, maternica) delavke in trôti.

Matica ali kraljica, edina mati čbel v ulu, je veliko večja od družih, rumenkaste barve, in ima kratke perutnice, le do pol života. Matica izleže na léto po stirdeset do sédemdeset tisoč jajčec ali červičev, iz katerih s v dvanajstih dneh čbelice zgodnjajo. To delo začne matica že mesca prosenca, kar do terde jeseni terpi. V panju čbele samo eno matico obderžé, več nikoli ne.

Delavke so edino za délo. One pripravljajo živež in stanišče; strážejo mladim, čédijo panj in čujejo pred ožrelom, da roparice vanj ne planejo. Samo delavne imajo strupeno želó, toda, ko pičijo, je tudi njih smert gotova. V bogatem ulu je po pétnajst do dvajset tisoč in še več delavek.

Troti so debeliši in bolj obavtni od delavnih bčel, in ne pičijo, ker žela ni majo. Troti se prikažejo sušca in živijo v dobrem letu do velikega serpana; če je pa slaba létina, prej poginejo, to je, delavnice jih pomoré, kadar nehajo sterd nabirati.

§. 3. Če se na spomlad zarano troti prikažejo, se čbelarji dobre letine nadjajo, in če se gosto prikazujejo, je pri toplem vremenu koj roja pričakovati. Če je mali traven in rožnicvét hladen in deževen, delavnice trote pokoljejo in iz panja izvlečejo, in to je gotovo znamenje slabega léta za bučele.

§. 4. Troti so živ izgled lenuhov, ki tudi le jedó, pa malo délajo. Od enajste do šterte ure se hodijo sprehajat in pridejo vselej prazni domú. K čemu pa so tedaj troti? Oni so za plod, pomagajo mlade valiti in délajo gorkoto v panju. Trotov je v enem ulu po tisoč in še več.

Kupčija s čbelami.

§. 5. Če hočeš čbele kupiti, derži se naslednjih vodil:

1. Več ko je živadi v panju, boljše je, torej tudi več vrednosti. To spaziš po leti po močnem létanju, po zimi po močnem trušu čbel, če na panj peterkaš, in če je ožrelo rôsno.

2. Če nima stare zalege, (črnega satovja). Mladiči, sosebno drugi zgodnji eno in tudi dve léti stari so naj boljši. Čez štiri léta stare čbele ne veljajo za rejo, ker več ne rojijo.

3. Dober panj, da mu ne bo treba v vigredi polagati, mora tehtati 28—32 funtov.

4. Moraš prepričan biti, da družinica ni brez matice. Po čem se to spozná, se bo pozneje povedalo.

5. Gledaj, ali dobro, urno, veselo in obilno na pašo hodijo in bogato nosijo.

6. Naj boljše je, v vigredi čbele kupiti, ali pa zgodnje roje.

7. Ako jih blizo kupiš, jih zvečer ali zjutrej, predno začno na pašo létati, prenesi. Bližej od četvert ure jih ni dobro kupiti.

Opravek pri čbelah v vigredi.

§. 6. Če po svečnici ali berstniku gorki dnevi nastopajo, odpaži ule, da se čbele osnažijo in svoje stanišče potrebijó. Pedolgo zapaženih se rada bolézen loti, ki se griža imenuje. Kadar čbelam odpreš, razgerni pred ulnjakom dolge slame, naj

boljša je škopa, da oslabiljene čbelice na hladno zemljo ne pokapajo in ne pomerjejo.

Po sv. Jožefu o toplih dnevih odpri ul za ulom in pa:

1. Preglej in preiši dobro, ali ni med mrtvimi čbelami tudi morda matica, in če ni červov ali mešičkov po kotih; torej posterži spodnjo dilo, in vse lepo osnaži.

2. Če najdeš plesnovo satovje, poreži ga in tudi matičnike.

3. Imej ožrelja do pol zataknjena tako dolgo, da začno črešnje cvesti, da roparice v panj ne bodo pritiskovale in tvojih čbel zaterale.

4. Slabi panji naj bodo v spomladi, dokler je hladno, s koltri, pezdirjem, slamo ali s starimi cunjami odeti, da mlad zarod ne pozébe.

5. Slabim in lahkim ulom, tako tudi vsem bčelam, ki so sladkorno vodo pile, naj se v spomladi zvesto poklada. Tudi je dobro terdnim, težkim polagati, ker se potem zarod množi in zgodnje roje daje.

6. Potrebi od ulnjaka vso pajčevino in drugo nesnago, zakaj čbelice ljubijo snago in čednost.

Roparice ali navertnice.

§. 7. Bčele tudi včasih v škodo zahajajo; to se pogosto v spomladi in jeseni godi, kadar na polju paše primanjkuje. Navertnice niso divje ali druge baže bčele, kakor neki mislijo, ampak so naše, dostikrat celó domače; zakaj vsak močnejši panj lahko slabejšega oropa, če priliko dobí. Če je kaka družinica ob matico prišla, če ima malo ži-

vadi ali veliko ožrelo, ako pri prednji skončnici polagaš, in sterdi pri ožrelu razlivaš, je dovolj prilike za rop; zakaj druge bčele sterd ovohajo, planejo na slabši panj, ga oropajo in živalice pomoré. Tega vgonobivši sežejo po drugem, tretjem, in tako se dostikrat strašna razgraja pripéti, če se vojski zarano v okom ne pride.

§. 8. Če vidiš na jutro zgodaj, ali pa na večer pozno pred panjem med drugimi mirnimi obilo čbel berneti, lahko sodiš, da gré rod na rop, ali pa bo oropan. Če je panj ropan, letajo pred ožrelom nekake črnkaste bčele s pobéšenimi nožicami, ktére v panj silijo; bčele se koljejo in po tleh sem ter tje mečejo. Če se pa pred panjem ne grizejo in ne moré, je znamenje, da se na rop spravljajo.

§. 9. Rópu v okom priti, pazi, da boš le na večer pozno pri zadnji znotranji končnici bčelam polagal, in glej, da ne boš sterdi razlival. Ožrelo naj bo nizko, in tako dobro v vigredi, kakor tudi v jeseni tako pritaknjeno, da se morete le po dvé bčeli vstric vun ali noter splaziti.

Prazna vera je, misliti, da sovražni, nevošljivi čbelár roparice pošlje. Če tvoje kake druge napadejo, si jih ti poslal? Vzroki ropa so povédani; drugih misliti je neumnost.

§. 10. Da spoznaš, ali so bčelo brez matice, pazi na naslednja znamenja:

1. Če trotov ne morijo pri panju kadar jih pri drugih morijo, ali jih saj preganjajo.

2. Kadar bčele o poldan pred ožrelom le slabo, žalostno šumé.

3. Če tudi pri dobri paši na nôgah nič ne nesó.

4. Če so bčele klavèrne, zaspane ali léne; le po redko in posamesno na pašo létajo, iz družih panjev se pa med tém živo snujejo.

5. Če bčele pred ožrelom ne igrajo, in poprek sem ter tje, kakor česa iskáje, klaverno lazijo.

6. Če mertvih bčel in drugega merčesa in nesnage iz svojega panja ne snažijo.

§. 11. Ako bčele na spomlad ali po létu matico zgubé, odréži v drugem panju kos mlade zalége, in postavi jo v panj, ktéri matice nima, da si jo zgodnja. Ako se to ne zgodí, moraš sirotice drugim bčelam pridružiti; tako tudi, če v jeseni matico zgubé.

Brez vladarja vsako kraljestvo razpade, tako tudi bčele brez matice poginejo.

Kako se združitva stori?

§. 12. Le močen panj, ktéri ima dovolj muh, lép prid donese. Mnogo brojno družino v panju pripraviti, je naj bolji pripomoček, več slabih malih rojev ob času rojitve v en ul pogerniti. To delo se razno opravi:

1. Postavi zvečer z odpertima koncema panja eden verh drugega tako, da se tikoma zležeta. Preženi drugo jutro zgodaj bčele iz spodnjega v gornji tako le:

Vzemi dve poldrugi čevelj dolgi palici, začni na spodnji panj pri tleh in zmeraj više po malem bobnati ali terkati, in hitro bodo bčele, ki ropota terpéti ne morejo, v gornji panj izbežale.

2. Drugi način je ta le: Postavi v kako bano ali čeber panja eden verh drugega, vlivaj počasu in le več vode v posodo; kakor bo voda rasla, tako bodo bčele iz spodnjega v gornji panj béžale, ki se vodi ugibljejo.

3. Še laglej se dajo bčele z dimom pregnati. Če zadnjo in prednjo skončnico odpreš, pri panju pa, kamor jih misliš pregnati, le prednjo; pritisni odperta konca panjev, da se dobro stisneta. Prižgi capo in pihaj dim v bčele pri koncu odpertega panja, in v kratkem se bodo v drug panj preselile.

Slabe bčele zboljšati.

§. 13. Če je v panju malo kardelo bučelic, in bi jih rad pomnožil, prestavi panj na mesto močno bogatega. Tako bčele premotiš in jih nekaj v slab panj prepeljaš. Verh tega pa to pazi:

1. Da ni noben prestavljenih panjev brez matice.

2. Prestava naj se ob času dobre paše zgodi.

3. Prestavi panja po poldne, kadar so bčele večidel na paši.

4. Glej, da si bosta prestavljena panja na skončnicah podobna.

5. Ako zapaziš, da kak slab panj misli družiča dati, prestavi ga na mesto še slabšega, tako ga omotiš in obdva zboljšaš.

Znamnja rojitve.

§. 14. Dostikrat bčele brez znamnja ali navadnih prikazen rojijo; torej je ob dnevih, kadar bi vtegnile rojiti, od devéte ure do tréh paziti, da

jo bčele ne odtégnejo. Perviči rojijo med deseto uro, naj manj do dvéh; družici gredó rajši zjutrej poprej, ali pa po poldne zletijo. Znamenja roja so:

1. Česekup ali venec bčel pred ožrelom nabira.

2. Prikazen trotov; če ti že pred poldnem letajo, bo roj v kratkem.

3. Če bčele z žoltimi nogami iz paše pridši pred ožrelom ostajajo, je roj že na potu.

4. Malo prej ko se roj iz panja vsuje, so bčele neko nemirne, in se okoli ožrela verté.

5. Drugi in tretji roj, ki se 7mi, 9ti ali 11ti dan prepélja, se več dni poprej po pétju matice razodeva. Kadar so bčele za roj pripravljene, rojijo po dežju koj prvi dan, če ni močnega vétra.

Kako bčele vgrebati.

§. 15. Bčele snažnost čez vse ljubijo; moraš jim torej snažno prebivališče ali panj pripraviti. Nov panj je treba predno se roj vanj ogreblje, dobro s pisanimi koprivami, z materno dušico ali z orehovim perjem nadergati. Tudi je prav dobro, če kos šatovja vanj prilepiš in panj proti solncu postaviš, da se ogreje in po vosku duh dobí, tako bojo bčele rade v njem prebivale.

§. 16. Če želiš zgodnje roje, bčelam pogosto pokladaj; tako se bo zalega hitro množila in godnjala, in bčele brihtneje postajajo. Če malega travna pogosto dežuje, in bčelam hrane primanjkuje, začnó dostikrat od gladu mlad zarod mor ti. Ne zamudi tedaj, če pred ožrelom panja mertev zarod najdeš, takim bčelam zvečer po žlici sterdi dajati, da zarod otmeš.

§. 17. Kadar bčele rojiti začnó in mislije pobegniti, škropi z métlo, kosmato vejo, ali z brizgalico vodo v nje; pritakni tudi ožrelo, da bčele počasneje iz panja gredó, ker se po tém tudi raje bližej usedejo. Kadar se roj z vsemi usede, ga le koj ogerni in vloží v ulnjak. Na vročini predolgo visé, se je dostikrat roj presedel ali celó pobegnil.

§. 18. Če bčelice v panju veselo šumé, je znamenje, da imajo matico med seboj; če so bčele nerodno v panj šle, in so nemirne, je soditi, da se je matica pogubila. Poglej torej okoli, kjer so se dele in po tléh; zna biti, da jo med kupčekom bučel najdeš.

§. 19. Če se namenjen roj nazaj v panj poverne, bo pri lépem vrémenu drugi ali tretji dan gotovo izletel; le ob matico pridši, se še le deseti ali enajsti dan potem seli.

§. 20. Če slabo vreme roj od paše prideržava, ga moraš s hrano preskerbeti, da ti ne opéša, ali celo ne pogine.

§. 21. Če želiš obilno prida od bčel, ne skerbi za visok broj panjév, ampak za težke — za obilno muh.

Opravek pri bčelah v jeseni.

§. 22. Kadar bčele v jeseni več paše ne najdejo, pregledaj in prevdari:

1. Če ni kak panj brez matice.
2. Pritekni ožrela, da roparice nad kak panj ne séžejo.

3. Pretehtaj panje, kateri so zadosti bogati, po 28—32 funtov težki; ti se do vigredi preživé. Če kakemu panju kake funte manjka, domésti mu, da bo dovolj imel.

4. Slabe panje po dva združi; bolj je manj panjev imeti, pa dobre.

5. Kadar se zima začne, zapri ožrela s prevotlenim kositarjem, postavi panje na miren, tih kraj; zakaj potresa, hrupa in ropota mirne bčelice ne morejo terpeti, in skerbno jih pred mrazom okovari.

Bolezni bučel.

§. 23. Bolezni boš bčele branil, če jim za snažnost skerbiš. Dajaj jim o pravem času jedi, pa nikdar smerdljive, plesnive in ognušene sterdi. Ne terpi nobenega preslabega panja med dobrimi.

§. 24. Naj navadnije bolezni bčelic so griža, plesniv zarod in červi, kateri se spoznajo, če se pred ožrelom vidi črn prah, kakor majeronovo sème.

§. 25. Griža se lóti bčel, če jim je po zimi premerzlo bilo, če so v spomladi predolgo zaperte; pa tudi od slabe, nezdrave piče. Griža je nevarna bolézen. Po nji bčele vse satovje ogerdijo, kar smrad stori in bčele pomori. Tako bolen panj odpri ob solnčnem, gorkem dnevu, da se bčele pred ožrelom osnažijo, in dajaj jim posehmal zdrave sterdi.

§. 26. Oplesnjen zarod pride v vigredi od mraza, zakaj če je lepa spomlad, naredé bčele zarano dovolj zalege iz mladih jajčic. Če pridejo potém hladni dnevi, se bčele bolj stisnejo; zapu-

šena zalega brez gorkote pomerje, začne plesniti in gerd smrad nastane.

§. 27. Tej bolezni v okom prideš, če panje dobro s kocmi odeneš, ali če slabo satovje, če preveč pokvarjenega ni, porežeš. Če je pa dosti tega merčesa, prepeljaj bčele v zdrav panj. Naj potrebniše je bčelam toplote ob času zalege.

Sovražniki bučél.

§. 28. Bčele imajo, kakor vsaka stvar, svoje sovražnike, kateri jim dostikrat veliko kvara naredé, in jim tudi po življenju strežejo. Taki so:

1. Miši, ki skoz ožrelo, ali kje drugej v panj pririnejo, in gerdo v njem razorjejo. Po pazljivosti se tem sovražnicam lahko v okom pride.

2. Lastovke in tašice, ki bučele med pašo in letanjem lovijo; tako tudi seršeni, ose in pajki.

3. Prav nevarni sovražnik je bučelski červ, ki ga boš po dnevi na zadnji skončnici, ali pa med panji najdel. To je nekaki nočni metulj, ki po noči v panj zléze, béle červe zaléze, bčele s pajčino prepréze in preganja do zadnje muhe. Okovari zvesto panje, zamaži z ilom dobro vse špranje, in ogleduj pogosto, če kje take merčese najdeš, da jih ukončaš.

4. Tudi žabe in krastače zavolj sterdi bčele zalezujejo. Tém pa v okom prideš, če okoli ulnjaka travo, zeliše in germovje potrébiš in nadležno živad preženeš.

5. Dostikrat tudi mravlincci k sterdi v panj tišé. Prav hasnovito je torej, če ulnjak na plošah

stoji, v ktere so okoli grabnici vsekani in z vodo naliti.

Tako ljube bučelice oskerbite; pa tudi zvesto posnemajte jih. Lep dobiček vam bodo nosile; naj vekši hasen pa bo, če vas bodo marljivosti, čednosti in družbinske ljubezni naučile.

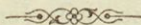
Zlata pravila,

1. *Roka roko vmije, lice pa obdve; blagovoljno pomagaj, in se bo tudi tebi pomagalo.*

2. *En sovražnik ti lahko več škoduje, kakor deset prijatlov pomore; ne delaj si brez sile sovrastva.*

3. *Bolja kratka sprava, ko dolga pravda; varúj se praved.*

4. *V sedmih letih prav pride, kar se prihrani; varúj se vsake še tako male potrate.*

Vinoreja. *)

---

§. 1. Domovina vinoreje.

Med druge potrebne znanosti umetnega kmeta se šteje tudi „Vinoreja“, ki nas uči, obilno dobrega vina pridelovati.

Iz mnogoterega sadja se vino dela, pa pravo in naj boljše vino obrodi vinska terta.

Že davno je znana terta in vinoreja, kér vemo, da je že Noa leta 1656 po stvarjenju svetá, in čudapolnem rešenju iz vesolnega potopa začel vino pridelovati.

Njegovi mlajši so potem v Palestini tersje plodili.

Potem so Rimljani po vseh osvojenih deželah vinsko terto sadili, in vina pridelovali, in skazano je, da je vinoreja ljudem že nad 4200 let znana.

Palestina je domovina vinske terte, ktera se je od ondod na vse kraje sveta razširila. Ker terta iz gorkih krajév izhaja, ljubi gorkoto, in le v gorkih krajih raste in rodi. Posebna vina rastejo le v

---

*) Spisal g. Anton Koderman, učitelj v Celji.

posebnih zavetnih goricah, ki jih od devete ure do poldne, do štirih po poldne solnce obseva; posebno, če so nekoliko jarkaste, da se v jarkih več gorkote nabira, in da do njih merzel sever, ali izhodnik ali krivec ne pride.

§. 2. Od zemljiša.

Sama gnojna veršina zemlje še ni njena posebna dobrota, gledati je posebno na njeno podlago. Ta je večidel apnen-pešnat kamen, ilovka, z zelišno zemljo združen prod, in lapor. Iz tega izhajajoč mnogoterne zemlje se imenujejo lapor, kateri se zopet mnogotero deli, kakor; apnen, iloven, pešen in kremo v lapor.

Naj bolj žlahno vino raste na zemlji, ktera se dela iz razpadenega kamenja, in ki je združena z zelišno zemljo; naj več vina pa terta obrodi v obgnojeni ilovki.

Vinograško zemljiše mora solnce in mokroto lahko sprejemati, gorkoto ne le sprejeti, temuč tudi obderžati, preobilno mokroto pa hitro iz sebe izpustiti. Zemljiše tedaj, ki je rahlo, da korenine lahko globoko in široko sežejo, ki ima pravo mero mokrote, in gorkoto sprejema, se vinski terti naj bolj prileže.

Nograška zemlja mora biti dosti mastna, topla, nekoliko suha, globoko zrahljana, in mora dosti dobrega zemeljskega soka imeti. Mastna je, ako se z živnimi deli obgnoji, katerih vsaka rastlina, posebno pa vinska terta potrebuje. Suha je, ako gorkoto iz zraka na se vlese, ako njena podloga iz kamenja, apna, laporja,

gipsa, pepela ali peska obstoji, ki se razgreje, in toploto dolgo derži; — ako nima izvirkov, ako voda v podlogi ne zastaja, če je vinograd nagnjen, se zemlja pridno razkopava in obrača, terte pretikom drugih ne stojijo, in ako se zeliše ob pravem času popiplje, da zemljo ogreva solnce in topli zrak.

Zemlja se vrahlja, kadar se med prekopavanjem v njo nasprotne reči devajo, kakor pesek, apno, lapor, pepel, saje, drobno razpadlo zidovje, vejnik, ajdove ali sploh žitne pleve in slama. Globoka je zemlja, ako vse tertne korenine toliko žive zemlje nad seboj imajo, da jih prevelika toplota ne suši, in da po zimi ne pozebejo. Dosti dobrega, zdravega zemeljskega soka ima zemlja, ako strupna zeliša na nji ne rastejo, in ako po dežvanju v solnčni gorkoti zoperno ne diši; zakaj ta smrad se tudi vina prime, ker se korenin prime, in po tem takem tertu, vejice in vès sad poškudje. To se spriča, ker se vino od vina po svojem lastnem duhu loči. Gotovo je tedaj, da se dobrota in mera vina po pripravnosti zemlje ravná.

Ker pa za vinograde pripravne zemlje ni povsodi, in pogosto en sam kos vinograda, ki posebno lepo lego ima, celo lepo posestvo pokvari, je potreba vedeti, kako se zemlja za tertu lepo poravna. Ako je zemlja težka, merzla, žilava ali terda, pridaj ji vsako leto nekaj peska, droba od razpadlega zidovja ali drobnega kamenja. — Ako je pa nasproti prelahka in prerahla, da, ako je ravno gnojna, vendar ters grozdja ne zderži, pridevaj ji v priméri ilovke, navozi težke zemlje iz loga, ce-

line iz zavod i t. d. in začni to delo na zglatvu in čez sredo vinograda, da se sčasoma zemlja po cellem vinogradu predela; posebno pa vselej, ko terto grobenčaš ali mladiš, deni v jamo spodej in verh terte važe ali težke gnojne ilove zemlje. Če je zemlja mokra, da tertne korenine v vodi stojé, mokrotna kisloba terto zatira, smod grozdje jé — skoplji skoz vinograd $3\frac{1}{2}$ čevljev globoke grabne, napolni jih s hlodjem ali s kamenjem, in zasuj jih. Voda se bo med kamenje ali hlodje zbirala, iz vinograda iztekala, tertne koreninice bodo v bolj suhi redivni, gorki zemlji gotovo pridno rodile. Večkrat se pa le na enem koščeku vinograda voda kaže; tam kopaj globokeje, in kadar grobenčaš, daj naj poprej breme vejnika v jamo, na njo zemljo, potem še le ters. Tako boš vodo, terti protivno, od korenin odverní, in jo rešil smoda in drugih bolezni.

§. 3. Od gnojenja vinogradov.

Gnojiti se pravi, zemlji z mnogoterimi rečmí tisto redivno moč nazaj dati, ktero so ji korenine mnogoterih rastlin izcuzale in odvzele. Ker zemlja v vinogradih ni samo enega plemena, se tudi ne smé enako gnojiti.

Težka ilova zemlja se gnoji z živim, mastnim, govejim, konjskim ali svinskim gnojem, in z velnikom, ki zemljo rahlja. Težka zemlja se tudi pognoji in zrahlja. ako se pri prahi, t. j. drugi kopi, ajda, oves, detelja ali grah seje, in ko rastlina do cveta prirase, se, predno cvete, podkopa.

Pešnata zemlja se gnoji s preperhnjenim živinskim gnojem, in s celino. Korenine vsake rast-

line dobivajo le iz zemlje potrebni živni sok, ne pa iz vej ali gnoja. Vse, kar se pri gnojenji v zemljo zakoplje, mora prej segnjiti, in se v zemljo spremeniti, predno rastlini k dobremu služi.

Živ gnoj se ne sme k terti djati, kér je oster, strupen, jo vjeda, in po leti suši, dokler se z zemljo ne združi, in v zemljo ne spreverne. Vejniki, na korenine položen, je suh, in one od njega nobenega živeža ne dobijo, dokler ne segnjije in se v zemljo ne premeni; torej se pravi gnoj za vinograd sploh po sledečem načinu pripravlja:

Izkoplje se ena ali več jam, ki vodo deržé; v te jame se nanosi listja, vej, slame, jever in več drugih reči, s katerimi se sploh živini nastelja, in ktere segnjijejo. Posebno gnojni so ostanki kož, kosti i. t. d., ktere se poprej stolčejo ali zmelejo. Na te stvari se iz hleva masten in vdelan gnoj nanosi, kateri se pa ročno s celino, ali drugo zemljo pokrije, da se ne izkadi, in da mu ostrost in živna moč ne odide. To se tako dolgo ponavlja, dokler ni jama polna. Na verh jame se gnjača napravi, v katero se voda lovi, kar pripomore, da te reči v jami segnjijejo. Dobro je, če se vse to v letu enkrat prekoplje, da se vse prav zmeša. Tak gnoj se imenuje brocina, in se čez leto prav koristno za gnojenje vinograda rabi, ne škoduje terti, je ne jé, ne suši, temuč koreninicam ročno živni sok dá, da terta rodi. Posebno pa se rabi živie pri sajenji in grobenčanju tert.

Večidel pa se gnojijo vinogradi z živim ne preperhnjenim gnojem, in kdor se ne more zgornje brodine poslužiti, naj saj gnoj en čevelj glo-

boko, in pol čevlja daleč od terte, in scer pred terto zakopa, da gnojni sok zemljo po malem obroduje, in se prihodnje leto preperhnjen k terti prekoplje. Tudi vejevje ali vejnik se sploh za gnojenje vinogradov oberne; toda kdor z vejevjem terto pogrobenčā, naj vejnik dela, dokler je še vejevje zeleno, mehko, in listje mastno. Naj boljše vejevje je jelševo, brinjevo, borovo, verbovo in leskovo, ki ima več ali manj mastnega listja.

Ne gnoji premalo, da premalo vina ne dobiš, pa tudi ne preveč, ker preognojena zemlja vinu žlahnost jemlje. Umetni vinorednik bode po plemenu zemlje si tudi takéga gnoja vzel, ki se ji naj bolj prileže, svoj vinograd v tri dele razdelil, in vsako léto en del s pripravnim gnojem prav obilno pognojil.

§. 4. Od terte.

Terta je lesena, večletna rastlina, ktera, kakor srabotje, ne more sama po koncu stati, ampak se le po drugih stoječih rastlinah ovija in razpenja. Tertni les ima velik steržen in tenke cevčice, po katerih si od koreninice dobiva živni sok, ki ga iz zemlje pijejo. Imeniten del terte so korenine, ki se trojno razdelijo:

1. Serčna korenina je, ki, kakor pri drevesih, iz zerna izhaja in na ravnost v globočino zemlje raste in tiši, in ktera se pri tertah, ki so iz zerna izrejene, vselej, pri pogrobenčanih pa malokdaj najde. — Terta, ktera ima serčno korenino, ki ravno dol v mokro, merzlo in mrtvo zemljo sili, celó malo in slabega grozdja rodi, ker terta iz mo-

kre in merzle zemlje le voden, slabo predelan sok dobi, ki žene le v les, pa ne v sadje.

2. Stranske korenine so, ki se en čevlj pod veršino v rodovitni zemlji na vse kraje razprostirajo.

3. Zizne koreninice, ki iz stranskih rastejo, tenke ko niti, ki živni sok iz zemlje cuzajo, in ga po vseh cevkah terti razpošiljajo. Te so naj imenitniše. Kolikor več takih koreninic ima drevo ali terta, toliko bolje raste in rodi.

4. Kmalo pod veršino zemlje ima terta še eno sorto koreninic, ki se rōsne zovejo. Te rastejo kakor brada, pijejo mokroto od rose in so pogrobenčanim in mladim sajenkam jako škodljive, ker stranskim in ziznim koreninam prijetno mokroto iz rose in zraka popijejo, se v močno gnojeni zemlji zelo razširajo, terti rodovitni sok jemljejo, in po svoji lastnosti vse v svoj živež obernejo, da se terta ne more rediti, tako da vsahne. Vidi se večkrat, da tertam, ki imajo veliko rosnih koreninic, vse spodnje zizne koreninice pomerjō, terta samo na zgornji bradi na verhu čepi. Torej se morajo pol čevlja pod veršino zemlje vse rosne koreninice gladko porezati in pokončati.

Iz korenine raste deblo, iz debela rozge, grozdje, perje ali listje in petlje, s kterimi se terta drugih reči prijemlje.

§. 5. Od tertnih plemén.

K dobroti kakor tudi k obilnosti vina pripomore: lega, zračna gorkota, zemlja in njena podloga, pa tudi pleme tert. Znane terte naših krajev

se po svojem plemenu mnogoverstno in različno delijo. Plemena se ločijo po lesu, boji in podobi grozdnih jagod, in po perju ali listju.

Vsaka dežela ima svojih tertnih plemen, ki jih vinoredniki drugih dežel ne poznajo. Ako se pa terte ptujih plemén našim prav skerbno primerijo, se najde, da so nam scer dobro znane, tode ptuji zrak, večja ali manja gorkota, debelejša ali tanja zemlja jih spremeni, da je njih les, list in sad po podobi in okusu našim tertam enakega plemena malo podoben. Terte so z belim, sivim, rumenim, rudečim, zelenim ali celó s črnim grozrdjem, in scer s podolgovatimi, okroglimi, plošnatimi, debelimi ali drobnimi jagodami, in z velikimi ali majhnimi grozdi.

Tertna plemena se dalej ločijo po rodovitnosti, po sladkosti grozdja, in po žlahnosti, duhu, moči in stanovitosti vina, ki se iz njih grozdja pridelava. Naj rodovitnejša plemena so, ki imajo srednje ali celó drobno grozrdje s podolgovatimi in okroglimi jagodami. Neke terte imajo mesnate jagode, ktere se večidel pozobljejo; druge pa imajo tenek sok, so pri svoji sladkosti vendar več ali manj rezne, in iz teh se vino dela. Vsak priden vinorejec si prizadeva svoj pridelek zboljšati.

§. 6. Lastnosti dobrega vina.

Dobro vino mora biti po meri sladko, tenko, močno t. j. alkohol v sebi imeti, in se dati več let hraniti. Da se pa tako vino pridelava, si mora priden vinorednik tudi takih tertnih plemén oskerbeti, ki vinu tako lastnost dajo. Kdor ne ve, kakih tert-

nih plemén bi v svoj vinograd zasadil, naj premisli, kako gorkoto, kako zemljo, podlogo, in kako lego ima njegov vinograd, da bo tem primerjenih plemen izbral. V gorkejih krajih naj gleda bolj na žlahnost, kakor na obilnost pridelka. Večidel pa ljudje le gledajo si prav obilno vina pridelati. Mi domači vinorejci pa glejmo na obdvoje, t. j. da se naš pridelek po moči zboljša, da se vinu naših sosedov primeri, in da tudi premalo vina ne pridelamo. Veliko število tertnih plemen nam k temu naj bolj pomaga.

Predno tertno pleme v vinograd vsadiš, ogleduj ga skerbno eno leto, v kakošni zemlji da rado raste, ako je terdnega lesa, da ga že srednja zima ne umori; ako je rodovitno, dosti grozdja nastavi, ga v cvetju, če ravno malo dežuje, obderži, in po cvetu ne izstrese; ako grozdje do sv. Mihela dozori, in ako močno in terpeče vino dá. — Terte žlahnega plemena, ki naj žlahnejega vina dajejo, so manj rodovitne, ko druge, ki srednje ali celó slabo vino prirodé. Plemena, ki naj žlahnejše in še tudi srednje dosti vina rodijo, so:

§. 7. Po Štajerskem znane in čislane terte:

Rivček, droben, bel, daje tenko, dišeče, naj bolj stanovitno in močno vino, ki se dolga leta derži; posebno pa se s tem vinom druga sladka in močna vina belijo, ker jim prijeten duh daje. Sadi ga le v pešnato zemljo, v topel kraj in zavetje, in reži ga v glavico na štiri reznike, in če je močnega lesa, z enim locnom.

Šipon bel, daje po Štajerskem, Hrovaškem in Ogerskem naj močnejše vino, in je do zdaj naj bolj znana in čislana terta; pa tudi brez te terte nimamo obstoječega vina. Pozno dozori, in rodi v gnojeni težki zemlji. Mokrota mu škodje, smodi se rad, posebno ako takrat dežuje, kadar on cveti. Kralj je torej štajerskih tert.

Rabulina rudeča, ima droben les, daje sladkorno grozdje, in dobro, terpeče vino. Rabulina siva (plava) pa ima močen les, velike grozde, srednje in terpeče vino, in je obdelovanja tudi zavolj svoje rodovitnosti vredna.

Plavec ali klešec. Ta terta je vredna, da bi jo povsod sadili, ker je silo rodovitna; on rodi silno dobro grozdje, iz ktere se prav zdravo in obstoječe vino dobi, ki je rumeno ko čisto zlato.

Očji repee, bel, daje po novi skušnji žlahno sladko vino, in zasluži, da bi ga vsak vinorednik posebno v gorkih krajih sadil.

Traminec, bel in rudeč, potrebuje suhe, gorke zemlje v posebnem zavarvanem zavetju, ki daje sladkorne, drobne grozdeke, in prav prijetno vino. Droben les ima, se večidel na glavico reže z enim locnom, in prepozno ne dozori.

Mozlovina tudi rabulina, ranfolina, je rodovitna terta, dela velike grozde, in daje sladko in prijetno vino; sadi jo tam, kjer šipon raste in rodi, to je v gnojno močno zemljo, in reži jo, kakor hočeš.

Španijol, bel, je španska terta, močnega lesa, srednjega grozdja s prav sladkimi debelimi

jagodami, ljubi pešnato, gnojeno zemljo, daje sladko vino, še bolj pa zobati se.

Španijol gosivni, ima zrezano, peterzillovo perje, je žlahen, pa ob cvetju sila piker, in sila po redko v vinogradu po volji rodi.

Španijol rudeč, tudi žlahen, rodi veliko grozdje, rad rodi, če ni v medli zemlji, in v preši zda; zasluži, da ga sadiš. Reži ga na glavico, pa tudi locne mu pusti, toda glej, da ga ne pretegneš, in da ga v premedlo zemljo ne sadiš. Vsak španijol pa, razen rudečega, je bolj za brajdo, ko za vinograd.

Španijol kraljevi, ima rudeče grozdje že kmalo po cvetju, ki je sladko, in se torej raji zoblje kakor preša. — Naj boljše grozdje pa boš zibal s Španijola muškateleca, ki je za brajdo naj boljši, ker na steni ali brajdi naj lepše dozori, in letám svoj soseben žlahen duh dobí.

Kavka siva, (pruna modra) ima sivočernega grozdja srednje velikosti, in daje posebno prijetno in terpeče rudeče vino, ki po imenu Vinarjar po svetu slovi.

Peček ali Lutenberšina se žlahnim tertam prišteva, je rodovitna, daje sladkorno zažeto grozdje in vino, ki je v srednje gorkih krajih močno obrajtano. Povsod je razširana, in vsak vinorejec jo jako hvali. Naj je noben vinograd ne pogreša.

Mušica zelena, rudeča in siva ali modra je povsod znana, daje posebno drobno, sladko grozdje, torej tudi sladko vino, ki je brez posebnega duha;

rada rodi, in se sploh potrebuje za vsajšanje kislega vina.

Kardarka siva, dozori le v gorkih krajih, daje žlahno rudečino in je tudi rodovitna.

Mavrovna siva, ali tudi laška modrina rodi sladko veliko grozdje, je rodovitna, rano dozori, in daje dobro obstoječo rudečino.

Muškatelc je zelen, rumen, rudeč, siv in črn. Znan je povsod, rad rodi, rado se njegove grozdje zoblje, in v mnogih krajih iz njega imenitno vino delajo, ki pa dolgo ne stoji.

Veliko drugih tertnih plemen je še na Štajerskem in spodnjem Krajskem znanih, toda popisanih v žlahnosti ne presežejo.

§. 8. Po Primorskem in Laškem so imenitnejša tertna plemena sledeča bela:

Rebula, ima jako malo lesa, je rodovitna, rodi drobno, pa naj sladkejše grozdje, s prav zrelimi, zagorelimi in reznimi jagodami. Ona ima še več sestrčnih plemen, ki so razun operhlivke večidel imenitnih sort, in se za sajenje jako priporočajo.

Gerganija, ki ima bledkasto peró, temno rudečkast les, okoli oči za las plavkast, in posebno terdo lupinico. Njeno grozdje je jako polno. Ta terta se vsem vinorednikom priporoča. Ne reži je na glavico. Druge sorte tega plemena malo veljajo.

Muškatelka povsod znana, je rudeča, rumena, zelena, siva ali črna, pa vsaka rada rodi in še celo sladko grozdje, ktero ljudje dobro poznajo, pa tudi merčesi zeló obirajo.

Malvazija ima okroglo, na pet perstov razdeljeno peró, je lepe podobe in ima dolgo grozdje. Malvazija srednjih jagod je naj bolj čislana, toda ne reži je na glavico.

Gerganija Podgorska, ima rumenkasto peró, izhaja iz gorkih krajev, torej se mraza boji, in je le srednje vrednosti.

Belina po vseh deželah znana, se tudi mraza boji, je posebno prijetne sladkosti, se rada osmоди, ali celó operhne; grozdje, ki se od nje dobiva, je pa prav sladko.

Čedajec, iz njegovega grozdja se Cividin dela, pride iz Furlanije, se zóve po mestu Cividale, ki ga Čedad imenujejo, je kerhkega lesá, in ima reznosladke jagode s terdimi lupinicami. Njegova soplemena so dobra.

Očji repec, malo znan, se loči po persih, na katerih je prvi in peti perstek od treh srednjih po okroglih luknicah odločen, skoz ktere se lahko perst vtakne. Droben očji repec je žlahen, debel pa hud operhlívec.

Pinjela, peró s persteki zrasenimi; majhnih, okroglih grozdičev, nekoliko stisnjenih jagodic; daje slopeče vino. — Laška plemena, z ozkimi čez vso primero dolgimi grozdi brez odrastkov, so:

Pikolit drobnega lesa, redkih oči, srednjih grozdov z enim dobro obloženim odrastekom od zgoraj; večkrat stisnjenih jagodic, ki so sírupene, v dobrih legah pa močno sladkorne. Perva terta je tam, kjer so začeli po Tokajski šegi suha vina delati, ker ima tenke lupinice, da se grozdje

hitro posuší. Pikolit je rodoviten, toda vari se Pikolita operhlivega. Na Štajerskem je Pikolit le srednje vrednosti.

Lipovšica ima gerbasto peró zelo dolge petlje, in majheno grozdje z rudečkasto-rumenimi sladkornimi jagodami.

Sivka, po lesu tako imenovana, ima malo pred cvetenjem med vsemi naj bolj černo-zelen, lepo zarasen zarod; jajčkaste, hrustljivkaste, močno sladkorne jagode: 1. Siva z enako debelimi, 2. Sivka z ne enako debelimi jagodami.

Zelen, 1. z jajčkastimi, 2. Zelen z okroglimi jagodami.

Rudeča petlja, jako obrajtana, pahne od zgorej na grozdju iz ene pike na vse strani odrasteke, ki okoli in okoli dol visijo.

Černi osip, po svojem lesu tako imenovan, majhnega grozda, pa je bolj belo, kakor Rebulna, in bolj sladko.

Kostenica ima zmed vseh drugih naj bolj bel les, in peró je od spodaj močno volnato; žene v spomladi dva tedna pozneje; pa v jesen z drugimi vred dozori. Mnogo oči neki merčes spiye, da ne ozelenijo; grozdje je lepo belo. Več sort je, ki so vse obrajtane. Kostenica debela je operhlivka.

Rujavka, po lesu, perju in grozdu tako imenovana, je dvojna 1. Rujavka s srednjimi grozdi, 2. Rujavka z naj manjšimi zmed vseh, kar jih poznamo.

Sipa zeló pogostoma rejena, je zgodnja in če mraz terpi, operhlivka; osem sort je, pa le Sipa debela je skoz in skoz huda operhlivka.

§. 9. Černe ali černovišne.

Oberfelder, malo rodi, tudi dobro vino daje, posebno iz venjenega grozdja.

Refošek, laška, posebno žlahna terta, je dvojen, 1. Refošek debel, 2. Refošek droben. Teržачani delajo iz njega svoj sloveči teran.

Refoškat, tudi Sušovina, z velikimi grozdi, raztresenih, debelih jagod z močno terdimi lupinici, za teran veliko obražtan.

Berzamin ali Aberzamin se na Laškem za žlahno černo vino visoko obražta.

Rašpica povsod znana žlahna, pa veliko prereditko rejena terta. Ena sorta Rašpice pa je operhlivka.

Sladkočern, redka terta; grozdje merčesi radi pijejo.

Penjel laška terta majhenih grozdov, in gostih jagod.

Gnjet, Gnjetica, Režara, Kondorat, je najbolj pogostoma rejena terta, rodovitna in za kmeta velik dar božji.

Kiselec tudi Kurbin, Černina, je laška vsakdanja terta, polna zagoltnosti, pa tudi, ko ni zrela, kislja; močno rodovitna, in daje stanovitno černino.

Pergola černa, z jajčkastmi in tudi debelimi jagodami, se zelo priporoča. — To so bolj znana in dobra plemena; pa še brez števila veliko drugih plemen se sadi in redi, ktera tudi, ako so v svojem kraju, in v primerni zemlji, dobra vina dajejo.

Vidi se, da skorej vsaka dežela svoja lastna tertna plemena, ki se naših veliko ločijo, sadi in redi. Od tod pa tudi pride, da vsako leto imenitnejša tertna plemena dobivamo, in tudi od leta do leta boljše vino pridelujemo, in ga celo v krajih, ki sploh le kislo, poredno vino raste, lahko zboljšamo.

§. 10. Od tertnega sajenja.

Vsak vinorednik mora skrbeti, da prideluje naj žlahnejega vina, pa tudi v naj obilniši meri, ko je mogoče. On si tedaj iz vseh tertnih plemén tiste izbere, ki rodé ne samo žlahno, ampak tudi dosti vina.

K žlahnosti, in tudi k obilnosti vina naj bolj pripomore lega. Lega zadeva različno vreme, kakor se v mnogem zavetju znajde, zadeva gorkoto, merzloto, suhoto, mokroto, slano, roso, megle, deževje, vetrove; potem različno zemljo, njeno podlogo, in različnih plemen.

Skerbi tedaj prvič za lego, stavi vinograd v zavetje, da ga merzel sevér in juterni veter lahko ne dojdeta, potem prekopli zemljo v jesen na tri čevlje globoko, da veršina zemlje spod, spodnja merzla in mokra zemlja pa na verh pride.

Če najdeš izvirke, izpelji jih iz nograda, skopaj tri čevlje globok rov ali graben, napolni ga z debelim kamenjem, z jelšovim ali hrastovim hlo-djem, in ga zasúj; s tem se voda odpelja, da terta v nji ne stoji, in se ne topi. Potem glej, da vse odverneš, kar brani, da se gorkota v vinogradu zbira in obderži; posekaj germovje in drevje, in ne

terpi trave in plevela v njem. Ko si zemljo popravil, skerbi za tertno pleme, ki se legi tvojega kraja naj bolj prileže. Skoraj vsako pleme da dosti in dobrega vina, ako je vsajeno v kraju in v zemlji, ki je za-nj stvarjena; in le terta, v drugo zemljo in v drug kraj prisiljena, ne rodi, je operhlivka, ali saj ne dozori, ter kaže, da se v naturi nič ne da prisiliti.

Dobro je, če se vsako pleme vkup sadí in ne posebej, zakaj vsako potrebuje posebno od drugih razločno delo, in ob enem dozori; vsak vinorednik pa naj sadi veliko plemén, in sicer takih, od katerih je prepričan, da se njegovemu vinogradu naj bolj priležejo, naj obilneje rodijo in mu naj boljšega in tudi obstoječega vina dajo.

V jesen prekoplji gorico, ktero misliš za vinograd predelovati, tri čevlje globoko. Ako je zemlja prepusta, pognoji jo, predno jo prekoplješ. Veršina obgnojene zemlje, ki je zdaj spodaj, se bo skoz zimo pregnjila in rodovitna storila.

V spomlad glej, da dobiš živice, to so vkoreninjene tertne rozge. Vsadi jih poldrugi čevelj globoko, ravno stoječe v pripravljeno zemljo, tako da se le zadnji sklep s svojo glavico komaj iz zemlje vidi; in ako so živice že rozgice imele, poreži jih gladko pri glavici, in sicer tri spomladi zaporedoma, da se terta močno vkorenini. Le tistim sadežem, ki so že drugo leto zelo močne rozge pognali, pusti tretje leto en reznik z enim očesom.

Silo sterme gorice se pa ne smejo po zgornji viži prekopovati, ker se je bati, da bi dežna ploha vso rahlo veršino odnesla. Tam se skopljejo rovi

tri čevlje globoki, in štiri čevlje daleč saksebi, in scer po prek. V te se dene spodej en čevelj na debelo vejnika, ali ne zvezanega vejevja, na to pride celina, na celino gnoj, na gnoj rahla zemlja, v katero se živice sadijo. Potem se rov z dobro zemljo napolni, ter se na korenine zopet rahla zemlja, na njo brodina ali preperhnjen gnoj dene, ali se saj s celino ves graben napolni. Rovi pa morajo dva čevlja široki in pet čevljev narazen skopani biti.

Ako pa hočeš redok vinograd s tertami množiti, se to prvič in naj lažje tako stori, da se stare terte močno gnojijo, da dosti močnih rozeg poganjajo, tako, da se v spomladi ali v jeseni vsaka terta z dvema, ali celó s tremi rozgami pogrobenča; tako se vinograd v malo letih pomnoži in zgosti. — Kjer pa to ni mogoče, tam se skopljejo jame en čevelj široke, dva čevlja dolge, in tri čevlje globoke. Te jamne se napolnijo, kakor je od grabnov rečeno, da se v nje živice vsadijo.

V plitvi zemlji, v krajih, kjer se sploh grobenča, se šterto, ako so pa sadeži jako lepi, že tudi tretje leto sadežem ena rozga pusti, da se pogrobenčajo. Taki sadeži bodo rodovna in hvaležna terta. Zemlja okoli sadežev se mora prvo in drugo leto skerbno trave čediti; oni se ne smejo globoko odkopavati, ko stare terte, temuč le toliko, da jih zeliše ne moti, in da se jim vsako spomlad zverhne koreninice porežejo. Kdor terte iz drugih krajev dobiva, naj jih ne iše v gorkejem, temuč v merzlem kraju od svojega podnebja.

Kdor bi si pa sam rad žlahnih živic priredil, naj si dobi o rezi žlahnih tertnih rozeg, in sicer od

takih tert, ki je grozdje in njih rodovitnost vidil, in njih starino okusil. Te rozge v dolgosti dveh čevljev nareže, jih v breme zveže, potem en ali dva čevlja globoko okroglo jamo skoplje, to breme narobe posadi, tako, da debelejši konci na verh pridejo. Vsaka rozga mora stikoma pod sklepom odrezana biti in vse rozge morajo tako zvezane biti, da se breme na verhu poravná, ko škopa. Na verh bremena zdaj dva persta na debelo zemlje deni, na zemljo maha, in mah skerbno zmakaj. Rozge bodo po takem začele po sklepih koreninice poganjati, kakor ovseno zerno dolge, in so že pripravne, da jih konec maja (velko-travna) izkoplješ, razvežeš, in na vertu ali po njivi v rahlo zemljo razsadiš. Skoplji dva čevlja globok rov, nastavi teh rozgic prav gosto vanj, tako, da sklepi, ki so dozdej na verhu bili, na dno pridejo, in da le zadnje okó rozge iz zemlje gleda, potem rov zakoplje, in zemljo dobro zahodi. Ako po leti huda suša pride, se morajo taki sadeži zalivati, in oni so prihodnjo spomlad večidel prav lepi tertni sadeži za vinograd.

Kdor se pa toljkanjega dela boji, pa naj rozge, namesto da jih v breme zveže, ročno na vert sadi; tudi tako se primejo, poganjajo, so pa še le v dveh letih pravi sadeži za vinograd.

Taki sadeži se imajo v letu dvakrat opleti, da jih trava ne zaduši. Kér pa taki sadeži dve leti rastejo, in že večidel prvo leto rozgice poganjajo, se jim morajo prihodnjo spomlad rozgice stikoma pri starini porezati.

§. 11. Od tertnega reza.

Terto rezati se pravi, nji vse nepotrebne in nerodovitne rozge porezati, da se živni sok ne zgubi, temuč po vseh potrebnih delih razlije, da lep, dober in zrel sad rodi, in nov, močen les za prihodnje leto da. Res je tedaj to naj imenitnejše vinograško delo, ki se mora dobro prevdariti.

Kdor hoče terto prav obrezati, mora naturo terte sploh, pa tudi lastnosti posebnih tertnih plemen dobro razločiti. Naj boljši čas za rez je po Svečnici, do 15—20. sušca, ako ni več hudega mraza, in ako je suho vreme. V suhih letih reži prej, v močernih raji pozneje, posebno pa se nerodovitne terte, ki preveč v les ženejo, še le po svetem Jožefu ali celó zadnje dni sušca režejo, kedar že točijo, da nekaj od obilnosti svojega soka zgubijo, in tako močno v les ne ženejo, ampak rajši rodijo. Koristno je tudi taki terti šparone pustiti in terto nekoliko zaviti, da škerne, ker potem sok ne žene tako zelo le na zadnje okó, ampak na vseh očeh enakomočno.

Priden vinorednik pri nas gleda, da terta zmiraj nizka ostane, in ako ima že ktera skoz več let visok, star les, ji pusti v spomladi na starini, ako je ktero rozgico zagnala, en rezničec z enim očesom, da drugo leto lep reznik dobiš, in starino odžagaj; — ali pa, pognoji jo, da lepe rozge poganja, in njo pogrobenčaj. Glej poprej, ko terto režeš, ali je mlada, močna, in ali je zrelega lesa; glej na zemljo, ali je težka, mastna, ali pa medla in rahla, in ako terte tesno, ali daleč saksebi stojé, da z na-

sprotnim rezom na vinjeku vina iz nograda ne nosiš, ali pa terte ne preložiš in pogubiš; zakaj, ako slabi, kakor tudi če močni terti v primeri njene moči preveč oči pustiš, ji tako preveč naložiš, si jo pretegnil; ona bo nerodovita operhlivka, če celó ne umerje. Močnim tertam pa tudi premalo ne naloži, ker drugači preveč v les ženejo, in tudi ne rodé.

V zapuščeni, medli zemlji slabe terte reži na dva, ali celó eno okó, da vsa moč v eno rozgo gre, in si tako terta spet opomaga.

Ob letih, ko je les zelo zrastel, so zadnje oči bolj zgorej: zato se mora tedaj reznik in locen daljši pušati; je pa les slabo dozorel, so tudi te perve dve ali tri oči nižje; puščaj tedaj kratke rez-nike in locne.

Dobro se mora razločiti, iz katerih očes sad, pero ali les raste, da se potem reže in puša. Locni se le pušajo na močnih tertah, ki so takega plemen-a, ki po skušnji slabo rodijo, in se le tako prisilijo. Zmiraj se naj gleda, ne samo na letos, temuč tudi na prihodnje leto.

Ako je vinograd toča zelo potolkla, se ne sme navadno rezati, zakaj terta bi na nezrelih zad-njih očéh gnala; in potem ne dobiš grozdja, tudi ne lesa rodovitnega za prihodnje leto; pusti rajše vsaki rozgi dva očesa, ako je popolnoma zrela in močna, drugači pa le eno; ves sok bo na to oko gnal, in ono ti bo grozdje in lep les dalo.

Ne reži prepozno, ker že terta toči, temuč ob času, da se še rana posuši, in terta toliko ne toči in tako ne oslabí; le tertó, ki sila v les žene, nalaš

pozneje reži, da se zmoti, malo oslabi, in potem rajše rodi.

Reže se z vinjekom, ali tudi s klešami, ki so nalaš za tertni rez delane, in so zato boljše od noža, ker se z njimi druga rozga ne rani, kakor se to dostikrat z nožem zgodi.

Le iz očesa mlade, enoletne rozge nove rozgice z grozdjem rastejo; tiste rozge pa, ki iz starine ali korenin izrastejo, še prvo leto ne rodé, ampak tem se mora drugo spomlad na dve ali tri očesa reznik narezati, in te še le rodijo.

Na rezniku kakor na locnu žene in raste le zgornje okó naj prej in močnejše, potem še le spodnje, ker sok ravno kviško gre, če ga nazaj ne derži, ter terto med prvim in drugim očesom malo zavije, da škerne. Skoz to se sok zaderžava, in tudi spodnja očesa močnejše rozge poženejo. Locni se le močnim, dobro gnojenim tertam narežejo in sicer više od reznika, da se drugo leto brez škode odrežejo.

Kdor pa hoče terto na glavico rezati, mora mladi živici že prvo leto odgnane rozgice na sklepu, iz ktereга rastjejo, gladko prirezati. Sok potem do sklepa žene, tam zastaja, tako terti tam glavico dela, in po dve, tri ali štiri rozgice iz glavice zažene; vse te rozgice se drugo leto porežejo. Tačas korenine močno rastejo, glavica debeli, in okoli več rozeg poganja. Rozge na verh glavice se morajo proti ko ženejo potergati.

Terte, ki so po zimi pozeble, se še le po svetem Filipu pri zemlji odrežejo, kjer se še kaj živega lesa najde. Take terte večidel iz zemlje lepe rozge

poganjajo, in bojo lepe mlade terte, posebno ako se jim kaj perhkega gnoja priloži. Tudi se naj iz starine skerbno vsa stara škorja postrize, ker se pod njo radi merčesi skrivajo, posebno pa tertopičnik, merčes, ki terto vpiči in jo vso umori.

§. 12. Od grobenčanja.

Grobenčati se pravi, staro terto s tremi ali štirimi zdravimi in dozorjenimi rozgami dva čevlja globoko, po sterminh goricah še globeje v zemljo položiti, da se stara terta omladí, in vinograd zgosti.

Ali je treba grobenčati? Po vseh slovenskih deželah se terta grobenča; nemci pa po novi šegi terte po versti od juga proti severju v 6 čevljev globoke rove sadé, ktere prej z mnogoterimi rečmi, kakor z vejevjem, celino in gnojem napolnijo, ter jim za 30 let živeža dajo, in teh tert nikdar ne grobenčajo, temuč po 30 letih, ako oslabé, vse te vinograde posekajo, svo gorico od kraja tri čevlje na globoko prekopljejo, in zopet terte v skerbno pripravljeno in gnojeno zemljo sadijo. Take terte pa na glavico režejo, skorej vsaki en locen in po 3, 4 reznike pustijo, ker rada in močno rodi. Vsako tretje leto pred terto en pletarec preperhnjenega gnoja zakopljejo, terte pa nikoli pri kopi čisto ne odkopljejo, kakor mi, temuč le toliko, da se verhne rosne koreninice porežejo.

Kako se grobenča? Skoplje se pred staro terto, če se dá, tri čevlje globoka jama v njo se dene na dno eno breme vejnika, na vejnik žive, dobre persti, obdvoje za debelost enega čevlja; na to se terta rahlo in skerbno položi, rozge se lepo

zravnaajo, in tako v jamo pogreznejo, da od njih le 3 očesa čez veršino zemlje gledajo. Na terto se spet zemlja nagerne, na njo preperhnjen gnoj, zadnjič se s tisto zemljo jama zasuje, ki je popred spodaj bila. Zemlja spod in nad terto se mora dobro potlačiti, da lože koreninice toliko potrebno mokroto zderži; in tudi koreninice se lože zemlje primejo, ako zemlja ni prerahla, ali okoli terte vse votlo.

Ne položi terte pregloboko, da v hladni mokri zemlji ne leži, in ne preplitvo, da je pri kopu ne presekaš, in da je solnce in vročina ne suši. Živega gnoja pa k terti, ali na korenine djati, je škodljivo, ker terto smodi. — Naj bolji gnoj je brocina ali celina.

Kdor tako grobenča, bo močen ters dobil, kër ima sčasoma tudi pod terto rahlo, gnojno zemljo, v katero koreninice grejo, in tako od vseh krajev terte živež dobivajo.

Kdaj se grobenča? Grobenča se v jesen, kedar je že perje s terte padlo, in les dozorel, in v spomladi, kedar je zemlja že suha in malo gorkeja. V jesen se naj le v lahki, rahli, pešnati zemlji grobenča, ki vode ne derži; v ilovici pa se v jesen ne sme grobenčati, zakaj v jami, kjer je terta grobenčana, je zemlja vendar bolj rahla, ko drugod, in voda se tedaj v njo nabêre, in celo zimo tertne koreninice v vodi stojé. Tako se terta vkisa in vtone; gotovo pa se po leti take terte smodijo.

Mladim tertam, ki so tenke, in silo dolge rozge ženejo, se mora rozga po cvetu tri sklepe nad zadnjim grozdom odlomiti, ker se tako sok

prihrani, nazaj sili, in tako les debelejši, in grozdje popolniše postane.

Boljši pripomoček, terto omladiti, pomnožiti, rodovitno storiti, in si vinograd ugostiti, in da terta ne preneha roditi, je tedaj grobenčanje. Vsaka pogrobenčana mlada terta požene, ako v dobro in rahlo zemljo pride, nove korenine, ako se ji rosne zverhne koreninice skerbno odrežejo. Tako hitro so se spodnje in stranske korenine dobro zarasle, da morejo mlado terto same dobro rediti, ter odgnijejo stare spodnje korenine, na katerih je popred terta visela. Mlade pogrobenčane terte si delajo zmiraj nove spodnje in stranske koreninice, ki ne silijo več ravno v globočino zemlje, temuč se na vse kraje v redivni zemlji razširajo. Kakor vsaka rastlina sebi služečega soka okoli sebe poiše, tako tudi terta. Ako jo zdaj pogrobenčaš, ko bi ji nič ne gnožil, jo vendar deneš v drug ne izcuzan rodoviten svet, ji vendar poveršne naj rodovitniše zemlje nagrabiš, v kateri se koreninice dobro počutijo in se razširajo. Od tod izhaja večja rodovitnost in korist grobenčanja.

Kako bi se pa vinograd popravil, ki ima medlo zemljo, le semtertje kako staro slabo terto z majhnim tenkim reznikom? V takem nogradu se v jesen ali v spomladi terte en čevelj na široko in pol drugi čevelj na globoko odkopljejo. V te jamce se nasuje brodina, to je, preperhnjen gnoj, ki je z zemljo združen, in se zopet z zemljo zasuje. Terta pa se na en ali dva reznika, vsak le na en, ali saj dva očesa reže, da bo tako močno rozgo zagnala. Ti rozgi se po cvetu tri sklepe nad zadnjim grozdom

verh odreže, da rozga močnejša prihaja, ako še ni za grobenčanje. Drugo spomlad se taki rozgi tri ali štiri očesa pusté, da se prihodnje leto pogrobenča, in se iz ene terte tri ali štiri mlade rodovitne terte dobé.

Ves vinograd pa se prav globoko prekoplje; v drugi kopi ali prahi se po vinogradu ajda ali oves seje, pa predno ocvete, v zemljo zakoplje. Tako se zemlja rodovitna stori, ker ji zeliša v gnoj služijo. prekopljenje pa ji bo koristno, ker ji zrak, solnce, zima in dež redivnost množi.

Preveliki prazni prostori se morajo z živicami zasaditi. V jesen se izkopljejo čez tri čevlje globoki rovi, in v te se tertni sadeži sadé, kakor je pri tertnem sajenju rečeno bilo. Ako bi v takem vinogradu še terte bile, ki bi pri vsem tem še ne rodile, se pa percepijo s cepiči rodovitnih in slovečih tertnih plemén.

§. 13. Od cepljenja tert.

Pri naj skerbnišem delu, pri umnem izbiranju tertnih plemén v primeri plemena zemlje, kterega kdo v svoji gorici ima, se še vendar v vsakem vinogradu več ali manj tert najde, ki niso na svojem mestu, ne rodé in lastnika žalijo, ter so operhlivke, in niso obdelovanja vredne. Take terte se morajo precepiti, ali požlahniti. V spomlad se dobijo dolge rozge od dobrih tertnih plemén, te se denejo v klet v eno podstavno kad, tako da so za tri perste v vodi. Tudi se take rozge v jesen narežejo, čez sredo v pešnato zemljo zakopljejo, in tako do sv.

Filipa hranijo. Ob prvih dneh velikotravna je pravi čas za cepljenje tert.

Pri starih in bolehnatih tertah cepljenje ne velja, kér nimajo prave životvorne moči v sebi; ko bi bila terta vsa gručasta in takega nepripravnega debela, da bi težko kedaj gladko bilo, in se tedaj ne bi dala gladko odrezati, jo raji prvo leto pogrobenčaj, drugo leto pa ji mlado, gladko debelce pocepi. — Terte se cepijo nad zemljo in pod zemljo.

1. Nad zemljo:

a) Terta se na glavici ali členku razkolje, kakor drugo drevce, in v ta pok se vtakneta eden ali dva cepiča, ki sta kakor zagozda obrezana, tako, da prvo očesce cepiča verh zagozdice od zvonaj pride; razklaja se z eno drugo zagozdo razširi, da cepič preveč tesno v njo ne pride. Glava cepljena se zdaj z bekovo razklano tertico lepo preveže in z voskom, ali saj z ilovko zamaže, in s kako cunjo ali z mahom obveže, da solnce in veter cepiča ne posušita.

b) Mladika na deblu se cepi, ako se kakor glave razkoljejo, in vsaka z enim, po tem vrezanim, enako debelim cepičem previdi, ali pa

c) mladiko na deblu s cepiči enake debelosti združiti ali kopulirati, ali

d) mladiko med dvema členkoma razklati, cepič pa z enim očesom tako prerezati, da ima gor in dol zagozdico, ga v poko vtakniti, in dobro zamazati in zavezati.

2. Tertno cepljenje pod zemljo je veliko varniše, pa tudi nepripravniše, in se tako opravlja:

a. Terta se odkoplje, in šest pavcev pod zemljo, kjer ima gladko deblo, razkolje, z enim ali dvema cepičema previdi, z bekovo šibico preveže, in če je deblo debelejšše, ko cepič, se luknja z zagozdo iz tertnega lesa vrezano zamaši; potem se tako zakoplje, da cepiči le z zadnjim sklepom iz zemlje gledajo; cepiči pa morajo dva ali tri sklepe imeti. Zagozda se tako vreže, da je zagozda blizu prvega očesa, in to mora na vnani kraj obrnjeno biti. Zagozda cepičeva naj bo pol drugo colo dolga.

Tako požlahnjenje je naj boljše, ker se cepič raji prime, že večkrat tisto leto grozdje imá, katero sicer ni popolnoma, pa vendar tolikanj dozori, da se še ob tergatvi obere.

Take iz cepičev izrastene rozge se prihodnjo spomlad večidel že pogrobenčajo, katero delo pa se mora varno in pazljivo storiti, ker se ter ta tam, kjer je vcepljena, rada vlomi.

Po takem načinu se iz nerodovitne operhlivke v enem letu 2 rodovitni terti dobite, ktere bote zanaprej med vsemi naj rodovitnejši, in gotovo veselje skerbneega vinorednika; in torej je cepljenje tert imeniten pripomoček, nerodoviten, nehvaležen vinograd popraviti. Veliko vinorednikov je, ki so že vse terte v svojem vinogradu precepili, in veliko bolje vino pridelujejo.

§. 14. Od tertnega samolastnega za- blatenja.

Vsaka žival jemlje živež k sebi skoz usta, nekoliko gā pa tudi po koži serka; kar je že v telesu službo dostalo in kar je tanjkega, se po koži iz-

kadi ali spuhti, kar pa teló po ustih k sebi vzetega in pretežkega živeža ne more v svojo rejo ober-niti, in sploh, kar se po koži ne da izpuhtiti, pahne zopet od sebe po očitnih potih, in to se ognjusek ali blato imenuje! — Rastline dobé naj več živeža po koreninicah, nekoliko pa tudi po perju iz zraka, rose in deževne vode. Sok, kterega kore-ninice popivajo, se vzdiguje po sterženu in lesu do vseh veršičev noter v perje, in se združi s tem, ki ga je perje poserkalo. Tako spremenjen in požlah-njen gre nazaj doli pod lubom v koreninice, in redí celo steblo ali deblo s koreninicami vred. Rastline puhtijo od sebe vse nepotrebne in lahkejšé reči po perju, težje pa, kar so z lakomnimi koreninicami na se potegnile, ki se ne dajo prekuhati in spre-meniti, in ne zamorejo nikakor v svoj živež ober-niti, po koreninicah nazaj od sebe pahnejo, in to je rastlinsko blato ali ognjusek. Vidi se to, če se staro poginjeno drevo s štorom in koreninami iz-koplje. Povsodi okoli drevesa, kodar so koreninice ležale, je črna gnojna zemlja, in misliti je, da bi tam novo drevce dobro rastlo; pa ni tako. — Črna zemlja je blato poprejšnega drevesa, in je strup za vsako zeliše enakega plemena.

Pri žítnih in sploh vseh tanjkih koreninčicah takega blata ne vidimo, ker dosti ostro ne vidimo; pa skušnje pričujejo, da rastline tudi naj tanjših kore-nic s tem, kar iz njih izvira, zemljo okoli sebe oskru-nijo in ostrupenijo, da ne morejo več ne same, ne druge enakega plemena v nji dobro rasti in ponašati se.

Če kmet več let v zelnik za zelom rež seje, se primeri, da se zadnjič, če je še tako gnojno,

noče ne zelje, ne žito več ponašati; to kaže, da je zemlja v zelniku obolela; in da bo ozdravela, se mora v njo turšica nasaditi. — Kar ni žitu in zelju teknilo, turšici v obilen živež služi, in turšica nikjer ni lepša, ko na takem zelniku.

Cvetlica, ki jo že dolgo časa v loncu ravnaš, se ne da več dobro rediti; zalivanje, tudi zgorno zagnojenje nič ne zda, — kaj ji je? Nje koreninčice so se z lastnim ognjuskom zablatile. Iz lonca jo vzemi, koreninice ji od vseh strani na koncih poreži, in jo v novo, ne oskrunjeno zemljo presadi, in vidil boš, kako čerstvo bo začela rasti; zakaj rešil si jo njenega lastnega blata, ki ji je strup bilo, in nje rast zadržavalo.

Tako se godi na Avstrijanskem za Dunajem (Bečem), kjer po ravnem vinograde imajo, da se njim terta zablati, in več ne rodi. Torej jo posekajo, preorjejo na globoko zemljo, in tri leta turšico in drugo žito sejejo. Turšici in rži je tertno blato rediven gnoj, in kadar so ga turščine koreninice porabile, kmet zemljo preorje in predela; in ker je zdaj spet od tertnega blata čista, terto sadi, ki mu zdaj zopet po 30 let obilno rodi.

Marsiktera posamesna, na latnik speljana terta se je daleč okoli razkoreninila; če so ravno nje bližniše in bolj stare koreninice zablatene, vendar po novih koreninicah, ki jih v velikem prostoru vsako leto naprej poganja, potreben živež iz zdrave zemlje dobi, dobro raste in rodi. Vse drugače pa se po nogradih godi, kjer so terte bolj gosto vsajene. Slednji je le malo prostora odločenega, se v njem razkoreninčiti. Ko ravno tertne koreninke

križem lezejo, pridejo do blata svojih tovaršic, kar jim ne tekne; niže ne morejo s koreninkami zavolj terdega ali premerzlega sveta; više ne, zavolj poletne vročine; čuda tedaj ni, da se oblatijo. To se pa vendar v ilovčni zemlji, v vlažnem in pretežkem svetu hitrejšje, v pešnatih in sploh rahlih zemljah pa kesnejše zgodi, ker deževne vode tako blato nekoliko spirajo, mečijo, solnčna gorkota ga ložej prekuha, da se nekoliko topi in razpada. Iz tega sledi, da se mora terta po vinogradih grobenčati in pridno okopavati.

§. 15. Od vinograške kopi.

Terta je sama za se, kolikor je je v zemlji, korenina, in iz nje veliko drugih koreninic raste, ktere vse iz zemlje živni sok serkajo, pa se sčasoma tudi zablatijo; ona se tedaj okopava, da se mertva izcuzana ali oblatena zemlja od nje odpravi, in zverhna rodovitna, čista zemlja k njej nagerne.

To delo se stori v spomlad, o suhem vremenu sušca, kadar je že zemlja nekoliko gorkeja, dokler še tertna očesa niso tako odgnala, da bi se terte dotikáje odbila.

Kopači morajo tedaj prvo skerb na terto imeti, da jo tako opravijo, potem še le naj skerbno tako kopljejo, da vso zemljo za en čevelj globoko tako obernejo, da zgornja rodovitna zemlja z zelišem in zelišnimi koreninicami spodaj pride, spodnja mertva zemlja pa na verh, kjer jo bodo solnce, dež, mraz in zrak oživili. Naj kopači tedaj ne stojé preblizo eden drugega, da vsak lahko zvesto dela. Kop

se ne sme v deževnem vremenu opravljati, ker po taki kopi rad smod pride.

V pešnati zemlji se malo plitveje koplje, zakaj skoz pešnato rahlo zemljo gnojna voda lahko pri-leze; ako bi globoko prekopavali, bi po leti gor-gota zkoz prederla, koreninicum potrebno mokroto posušila, in terta bi se smodila.

Vsaka terta se odkoplje, očedi, postrže in verhne koreninice, in vse, kar se je v zemlji derži, se ji poreže, potem se nagne proti hribu, z dobro ver-hno in gnojno zemljo zasuje, in terdo zahodi. Zgornje koreninice se ji ne smejo potergati, ampak vsak ko-pač mora oster vinjek imeti, da jih gladko poreže.

Če je gnoj po vinogradu raztrošen, se naj glo-boko zakoplje, da se bo terti gnojilo, ne pa zelišu.

Da se stare in slabe terte oživé in ognojé, morata dva pridna delavca brodino, to je nalaš pripravljeno gnojno zemljo, nositi, ktera se v pose-ben prid k tertam zakoplje.

Če je terta od zgorej doli vsa od rosnih ko-reninic kosmata, ji ne sme na enkrat vseh verhnih koreninic porezati, temuč prvo leto le zverhne, in drugo leto še le dalej, zakaj taka terta bi znala le na samih teh koreninicah čepeti, kér takim ter-tam rade spodnje korenine odgnijijejo; in ako bi ji zdaj vse zgornje korenine porezal, bi jo umoril. Mora se torej prisiliti, da si bo sčasoma spodnje redivne koreninice zaplodila.

Po kopi se po brajdah zemlja nakoplje ali navozi, gnoj pa je dobro, ako se tam že poprejšnjo jesen pred terto zakoplje, ker terta po latnikih razpelana veliko živeža potrebuje; potem se še le

pogrobenčane terte na dva ali tri očesa obrežejo, koli pa se morajo skerbno pred terto, in scer globoko vsaditi, da jih veter ne podere, in da se terta, ali njene koreninice ne ranijo.

Štiri, pet ali šest tednov po prvi kopi, navadno konec mája (velik. travna), ali od začetka junija (rožn. cveta), kadar so že rozge tolikanj terdne, da se labko ne odlomijo, ko se jih dotakneš, se vinogradi drugič okopavajo; toda zdaj se terta ne odkoplje več. Skerb vinorednika se le bolj v zatiranje zeliša in v rahlanje zemlje oberne, da zemlja gorkoto in živež iz zraka toliko lože sprejema.

V vinogradih, kjer je zemlja silo pusta, kjer gnoja in drugih pripomočkov v gnojenju zemlje ni, se vseje pri drugem okopavanju vinograda detelja, oves ali ajda, ktera se že prej, ko je popolnoma odevetela, podkoplje, ter se tako veršina zemlje zboljšša, ktero k letu podkopaš, in tako korenini redivno zemljo pripravljáš.

Pridno vinorednik zeliše skerbno po vinogradih zatira, ker terti živni sok odjemlje; pa tudi nič drugega v vinogradu ne terpi, ne sočive, ne drevja, ali kaj takega.

Predno grozdje cvete, se na terti vse rozge, ktere grozdja nimajo, na stari terti, pa tudi na rezniku, ako ne kažejo, da bi bile za prihodnje leto za reznik ali locen potrebne, odlomijo. To delo pa morajo prav umetni delavci opraviti, ki umejo terto dobro obrezovati, in ki jo bodo tudi prihodnje leto v tem vinogradu obrezovali; zakaj ravno pri tem delu se zamore veliko v prid, in

tudi v škodo vinogradu storiti. Naj se tudi opravi, kolikor je mogoče, že pred grozdnim cvetom.

Kadar grozdje cvete, ne sme nobeden v vinograd, in želeti je v teh dnevih ne predeževnega ali merzlega, pa tudi ne pregorkega vremena; in ako grozdje v tistem vremenu pred sv. Antonom ocveti, se zgodnjega vinska leta nadjamo.

Slednji grozd v treh dneh lahko odcveti; ker pa vse grozdje ni ob enem času k cvetu pripravljeno, torej tertni cvet po dva, tudi po tri tedne terpi.

§. 16. Od tertne vezi.

Okoli svetega Jakopa pride grozdje v moko, to se reče: jagode se zažnejo mečati, in so odzunaj z mreno obdane, kakor da bi jih nadahnil. Tudi v tem času jih pusti pri miru, zakaj ako se jagod le dotakneš, jim mreno obrišeš, in jagode začno bolehati in se sušiti. Če je enkrat grozdje mehko, se po šegi mnogih krajev tertam verhi porežejo, in tako preobilan sok v moč terte in grozdja nazaj stopi; in taki verhi se zeleni v brodivno jamo zakopljejo, ako se v živalno pičo ali steljo ne porabijo.

Ker je list imeniten del terte, se tudi ne sme pred iz terte obrati, dokler ni grozd blizo dozorel. Le zadnje dni pred tergatvo se sme perje obrezati, da v solnčnih žarkih grozd voden sok izpuhti, in da bo sok sladen. Kdor bi hotel perje s terte populiti, ko še grozdje ni mehko, bi škodo delal, zakaj terta in grozd bota obzvenela in tako ne bota dozorela.

Kmali potem, ko je nepotrénen mlad les od terte odbran, se nove mladice na kole z vlačno slamo privežejo, da jih veter in pozneje teža grozdja ne polomi, če je mogoče že pred cvetom, drugače pa kmali po cvetu. Čez kaka dva tedna, ko rozge dorastejo, se drugič privežejo. Pri vezi se mora skerbno gledati, da grozdja h kolu ne privežeš, zakaj grozd mora prost viseti, da lahko raste, se širi in ne gnjije; tudi perje se nad grozdom ne sme privezati, ker je varh grozdja zoper točo, in mogočen uzrok, da terta iz zraka imeniten živč vleče, preobilnega pa po peresu izpuhti.

Locni se vežejo z bekovimi šibicami, in sicer ne po prek, temoč naprej, ali še bolj nazaj, da viseči grozdi do zemlje ne sežejo, in se tako preveč ne oblatijo. Pa tudi vse delo po vinogradih, ki se le od spodej proti zgor opravlja, se lože stori in tudi veliko kolja se prihrani, ker se locen velikokrat lahko k zadnjemu ali sprednjemu tertnemu kolu priveže.

Plevel se v snopke veže, se večidel v rejo živali obrača, pa tudi v vinogradu na kolje obeša, da se suši. To je škodljivo, ker se mokrota po dežju v snopu zaderžava, in njegova teža kole lomi, več pa še, ker to potrebno gorkoto od grozdja odvrča.

§. 17. Od tergatve.

Le zrelo grozdje dá dobro, prijetno in obstoječe vino. Zrelo je pa grozdje, kadar o prijetnem vremenu njegove petlice oblesenujejo, kadar ima grozdje slednjega plemena po svoji lastnosti

lep duh, in prijetno, ne vodeno sladkobo, in kadar se persti po njegovem soku, kakor po tičjem limu, sprijemljejo. Bolje pa je pozneje, ko prezgodaj tergati, da se v lastno in cele okolice škodo in sramoto slaba vina ne pridelujejo, in vina slave ne zgubé.

Le grozd, ne pa petlja, da vino, toraj kdor imenitno vino dela, jagode obère, jih samih v prešo dene in jih le rahlo stisne. Vino, ki se po drugem predrobljenju z močnim prešanjem dobi, je slabeje. Petlje stiskati in predrobljavati, da bi vino vrezno in bolj terpeče bilo, je prazna reč! Kdor veliko plemén tert plodi, tudi dobro stori, če vsakega plemena grozdje posebej hrani, ker se pozneje lahko v kleti z umnim pridruženjem pripravne mere sladkega in vreznega vina po svoji volji prijetno vino napravi.

Rudečino pridelati, pa se izbere le popolnoma zrelo sivočerno grozdje; iz tega se tudi le zrele jagode odločijo, v kad denejo in zdruzgajo. Ta kad mora dva pokrova imeti, enega, da kad pokrije, drugega, ki pa mora luknjast biti, da jagode in mehule dol derži, da černina skoz luknje verh jagod stopi, in ostane. Skoz oba pokrova pa še ena palica gre, ki ima na koncu križ; s to palico se vsak dan večkrat vse po sodu premeša; zakaj sok černih jagod ni čern, temoč vino le od mehul bojo dobi, in toraj mora tako dolgo na njih stati, dokler ni vino dosti černo. Ne škoduje, ako osem dni, celó dva ali tri tedne vino na mehulah stoji in kisa, če se le pridno meša, in vino nad jagodami stoji, in ko je vino, ktero se spodaj po pipi iz kadi dobi,

dosti černo, se potegne iz kadi v sod, mehule in jagode pa se v stisko denejo, po tem predrobé in zopet, pa varno, ne preveč stistnejo, da vino grenkobe ne dobi.

Pri vsakem novem vinu pa, berž ko je kakih 12 ur v sodu, večje blato na dno stopi, toraj se mora pretočiti v drug sod, da se zemljenega blata reši, predno kisati začne, drugač z blatom vred kisa, in večkrat tudi po blatu duh dobi.

Sod, v katerem vino kisa, ako je iz večjega blata potegnjeno, se naj do verha ne napolni, da ne more metati. Na pilko se dene tersno pero iz kamničkom rahlo pokladano, in tako naj mlado vino v zapertem sodu kisa in svoje drože na dno verže. Tako ostane sladko in močno. Več pa ko izmeče, več moči izpuhti, in ostane kislo in brez moči.

Ko mlado vino izkisa in se malo očisti, ga moraš pretočiti, ter se ti ni treba bati, da bi oslabilo s pretakovanjem; zakaj v snažno deržanem vinu moč čudno raste.

Neki pravijo, da le drože vinu duh in moč ali alkohol dajejo; ali ta pravlica je prazna. Kedaj in kateri tekoči reči je blato kedaj prijeten duh in moč dalo?

Tako zdaj vino čez zimo ostane, ki ga zelo ogladi in zboljša, ako ima klet na dveh krajih okna da se zrak v nji čisti. Ko zima mine, se v lepih jasnih dnevih svečana ali sušca vino, ako je že lepo čisto, tretjikrat pretoči, potem se drugo leto spet enkrat pretoči, dokler je to zavolj čiščenja potrebno.

Kakor se rija po železu dela, ako zrak do njega pride, ravno tako se tudi na vinu rija ali kan dela, in zato mu je čedenje, kot vsaki reči, potrebno. Čedi ga tedaj vsak teden enkrat, zapolni sode, in zadeluj jih terdno, zakaj manj ko zraka k vinu pride, manj rije ali kana dela.

Klet za hrambo vina naj bo hladna, in sicer tako hladna, kot je zemlja v globočini enega čevlja. Na nasprotnih stenah morajo okna biti, da se zrak čisti.

Kdor ima tako klet, in vino skerbno čedi, bo vino, tudi v krajih, kjer pravijo, da se vino ne derži, zdravo imel, in ga brez škode veliko let hranil. Res je, da neke sorte vina se prej postarajo in oslabé ko druge. To pride od mere alkohola, kolikor ga vino ima, — od podnebja, v katerem grozd popolnoma dozori, al ne; — od plemena tert; — od snage vina, — in od kleti. Mi imamo poletne, jesenske in pozimske jabelke in hruške, in skušnja uči, da se dá le pozimski sad dolgo hraniti; ona dalej uči, da ni pijača iz žlahnih jabelk ali hrušek bolja, ali naj bolj terpeča, temuč le iz vreznih in terdih jabelk in hrušek, ki niso za jed prijetne, se po Koroškem in Nemškem terpeča pijača dela; tako je z grozdem. Ne iz grozdja, za jed posebno prijetnega, se boljša vina delajo, ampak le iz posebnih za vinorejo priporočenih, ki o pravem času dozore, in katerih sok ima alkohol, se po pametni vinoreji pridelek veliko izboljšati in terpeč narediti zamore.

Mlad vinorednik se naj vinoreje po bukvah in lastni skušnji, in tudi po drugih skerbni vinograških oskerbnikih uči. Veliko kmetov se najde, ki

dobro razumijo svoj vinograd obdelovati, in tudi prijetnega, imenitnega vina pridelovati, večidel po lastni skušnji; pa z besedo povedati, zakaj se to ali uno delo ravno tako, in ne drugače stori, od kod ta, ali una ujima pride, zakaj se ters smodi, ne rodi, ali vino ne obstoji i t. d., tega ne more razločiti in drugim svetovati, in tako se zgodi, da njegova veliko let poterjena skušnja z njim umerje, in njegov sin tam začne, kjer je oče začel, namesto, da bi po skušnji svojega očeta napredoval. Pazite tedaj pridni vinoredniki na nove skušnje, in na vse, kar kdo novega, koristnega najde, da ne zaostanemo s svojim umom in pridelkom za vinoredniki drugih dežel, da svoja vina s časom sloveča v daljne kraje draže prodamo, in si davke in druge potrebe lože oskerbimo!

Zlata pravila.

1. *Kar je mleko mladim — je vino starim ljudém: po meri za potrebo pito zdravilo in mazilo, nezmerno vžito pa strup.*

2. *Pijanec zapije dar, poštenje, čas, zdravje in izveličanje; on je sebi in svojim naj hujši tat.*

3. *Pijanec se preoberne, kadar se v jamo zverne.*

4. *Vinograd obdelovati Slovenci morajo znati; kdor delal prav ne bo, naj pije le vodó.*

K a z a l o.

	Strana
Vodba modrega kmetovanja po Koroškem, Kranjskem in Štajarskem	3
I. Od kmetijskega pohištva ali poslopja	5
Priporočilo bratovšine sv. Florijana	8
II. Od različnih persti	9
a. Zrak in vreme.	10
b. Razne persti	11
c. Ilovnata zemlja	12
d. Apnena zemlja	13
e. Lapornata ali soldanasta zemlja	—
f. Černa zemlja	14
g. Kamnata zemlja	—
h. Močirna zemlja, šota, šušek (Torf)	—
i. Razmére persti.	15
k. Kako se morajo razne zemlje obdelovati, da bodo bolj rodovite	—
III. Od rahljanja persti ali od dela	17
Orala in brane	19
IV. Od gnoja	21
Koliko je treba vsak dan nastiljati	24
Pripravno gnojnišče ali gnojna jama	—
Mnoge baže gnoja	26
Kako gnoj v naj boljši prid obrniti	30
V. Od rastlin ali kmetijske botanike	32
VI. Od pomnoževanja rastlin	34
VII. Od sadjoreje sploh	37
VIII. Od rejenja sadnih dreveec	38
IX. Od žlahnjenja sadnih drevés s cepljenjem	41
Kako se drevesca cepijo?	42
Kako se cepivni vosek naredi?	48
Maža za drevesne rane	—
X. Od presajanja žlahnih drevésec	—
Kakošna perst je za sadna drevesca?	49
Kako se slaba zemlja zboljša?	50
Kako se sadonosnice prav sadijo?	51
XI. Od oskerbovanja dreves na sadnem vertu	52
Kako se staro nerodovitno drevo pomladi?	54
Kaj je storiti z drevesom, katero noče roditi	—
XII. Od raznih bolezni sadnega drevja in njih zdravil	55
Kako se drevesa pri zdravju ohranijo in bolezní obvarjejo?	57

XIII. Od živál drevju škodljivih	57
XIV. Kako se pridelano sadje v prid obrača?	59
Kako gre sadje sušiti?	60
Kako se iz sadja víno (mošt) dela?	61
XV. Od murv	62
XVI. Od gozdov, goš ali šum	64
XVII. Od vertov ali ograd	66
XVIII. Od polja	70
XIX. Od setve in žit	73
Od posebnih setev	76
XX. Od krompirja, repe, kolorabe in pese	82
XXI. Od predivnastih rastlin	86
XXII. Od senožet ali travnikov	91
Kako senožeti gnojiti?	93
Korist senožeti ali travnike močiti ali polivati	94
Kedaj je koristno senožeti ali travnike močiti ali napajati?	—
Od košnje	96
XXIII. Od živinoreje	97
Od govedine	98
Znamnja dobre dojne krave	99
Pomoček, da krave več mleka dajo	100
Napake mleka	—
Kako se je pri molzenju obnašati?	102
Kako gre streči breji živini?	—
Reja telet	103
Reja govedine	104
Tečnost živežev	105
Od debeljenja goved	108
Sol pri živinoreji	109
XXIV. Od drobnice. Od ovác	110
Bolezni ovác	113
Kako gre ovce bolezen braniti	114
Od koz	115
XXV. Od konjoreje	116
Kako se starost konja spozna?	117
Bolezni in napake konj	118
Lastnosti kobile za podrejo	119
Kako breji kobili streči?	120
XXVI. Od svinjoreje	121
Od debeljenja svinj	122
XXVII. Od kuretine	125
XXVIII. Od sviloprejk	128
XXIX. Domača zdravila za živino	131
1. Koper ali gamilica	—
2. Bezgov cvet	—
3. Senen drob	—

4. Brinjeve ali smolkove jagode	132
5. Pelin	132
6. Zvišč ali encijan	—
7. Gosja zel	133
8. Laneno seme	—
9. Laneno olje	—
10. Grenka sol, (Glauberſalz)	—
XXX. Čbelarstvo	134
Priložni kraj za čbele	135
Pleména čebel	—
Kupčija s čbelami	137
Opravek pri čbelah v vigredi	—
Roparice ali navetnice	138
Kako se združitva stori?	140
Slabe bčele zboljšati	141
Znamnja rojitve	—
Kako bčele vgrebati	142
Opravek pri bčelah v jeseni	143
Bolezni bučel	144
Sovražniki bučel	145
Vinoreja	146
1. Domovina vinoreje	—
2. Od zemljiša	148
3. Od gnojenja vinogradov	150
4. Od terté	152
5. Od tertnih plemén	153
6. Lastnosti dobrega vina	154
7. Po Štajerskem znane in čislane terté:	155
8. Po Primorskem in Laškem so imenitnejša tertna plemena sledeča bela:	158
9. Černe ali černovišne	161
10. Od tertnega sajenja	162
11. Od tertnega reza	166
12. Od grobenčanja	169
13. Od cepljenja tert	172
14. Od tertnega samolastnega zablatenja	174
15. Od vinograške kopi	177
16. Od tertne vezi	180
17. Od tergatve	181

